

HEJZA

Sibel HALIMI

***POEZIA, MANIFEST ESTETIK QË
NDËRGJEGJËSON NJERIUN***

Nga këndi im

SHKRIMTARI, SI NJË KRISHT PËR T'Ë MBUSHUR TË TJERËT ME SHPIRTIN E TIJ

Letërsia ka dy lloj pagesash. Ose të menjëhershme, me një sukses të vullshëm si komercial, si në formë fame; ose të ngadaltë, por të përjetshëm. Sa shekuj ka Homeri? Po Eskili? Po Dante? Po Servantesi? Po Shekspiri? Po Kafka?

Artur SPANJOLLI

Mallkim dhe lumturi, këto dy ndjesi të forta provoj intensivisht nga fakti i të qenit shkrimtar. Ndjej mallkim, sepse nuk ka orë, nuk ka çast, nuk ka moment privat apo shoqëror të jetës time, kur unë mos ta provoj këtë gjendje torturuese, sfilite, këmbëngulëse, mendore natyrisht, prej shkrimtari. Me trurin gjithmonë si në ethe, mendoj, hamendësoj, shpik, krijoj, kujtoj, përkoj, lodhem, tjetërsoj, mendoj rishtas alternativat e librit që kam shkruar, të atij në procesi, apo të librit i cili nuk u ka pjellë ende, por e di, ai do të lindë nga kryet, si Athinaja nga koka e Zeusit. Bing bang-et me embrione temash të mëdha, të vogla, të kota, me peshë, pa peshë, po t'i mbledhësh bashkë, në jetën e një shkrimtari, nuk e kalojnë, nuk e mbushin as edhe një orë njerëzore. Truri i shkrimtarit, krejt fërgëlues e ka mendjen veç aty. Mund të jem i sapo zgjuar, në gjumë, gati duke më zënë gjumi, mund të jem duke ngrënë, me miq në shtëpi, në punë, duke ecur, duke dëgjuar muzikë, duke folur, duke medituar, pra, paralelisht me jetën e përditshme, krejt si një mallkim fatal, brenda trurit tim, zhvillohen ngjarje, lindin ide, bien hamendje, formulohen fraza, rebelohen fjalë, këmbëngulin tituj, bien kambana, shigjeta vetëtimash përshkojnë kimiken e trurit, si në një përzierje krejt të çrregullt, a si në një ofshamë të thellë kozmike. Në këtë magje e cila nuk shqerohet, nuk ndalet, nuk fle kurrë, mbruhet edhe veprat e ardhshme. "Ti s'e ke mendjen kur të flas!", ma kthejnë miqtë, të afërmit. "Ti ke probleme me përqendrimin!", vazhdojnë të preokupuar. "Ti je në botën tënde!", shprehen. "Po po!", i them dhe tund kokën. Ua mohoj, por e di mirë se mendja ime vërtetë në ato çaste ishte arratisur larg, larg në botën paralele të krijimit. Si dy shina të cilat nuk takohen kurrë në jetë, kështu si krijimi, ashtu edhe bota reale e përditshme, janë dy paralele të cilët shpesh përleshin me njëra tjetrën, se kush e kush të fitojë. Brenda trurit tim nazeli, fiton gjithmonë bota krijuese. Njëri pra, është filli i jetës normale me monotoninë, hallet praktike, shpenzimet, nevojën për të fituar para, punën, sëmundjet, klimën, stinët, detyrat familjare, shqetësimet e jetës. Tjetri, është filli i krijimtarisë, i cili e ka rezidencën te zona e krijimtarisë, në tru të artistit, aty ku punon fantazia krijuese, aty ku mendimet, idetë, imazhet, përfytyrimet, intuitat dhe hamendësimet, lindin, zhvillohen, këmbëngulin, lodhen dhe ndonjëherë, mban një punë të gjatë edhe triumfojnë. Pra, shndërrohen në libra të mirë. Jetoj pra në një botë krejt të imagjinuar, e cila do të paraprijë, të zëvendësojë ndoshta krejt jetën e përditshme, shpesh monotone, gri ndonjëherë edhe bajate. Pra, shkrimtari ka dy jetë.

Me siguri, jeta krijuese është edhe më eksituesja, më e gjalla, më sublimja, më hyjnorja. Ky është një mallkim i mrekullueshëm, të cilën e provojnë të gjithë krijuesit dhe sidomos shkrimtarët. E ndjej këtë trysni të fortë, më shpesh, sepse me siguri shkrimtari do të donte të ishte më i afirmuar, me më shumë lexues, me më shumë botime, përkthime, etj. Do të dëshironte të ishte më popullor dhe më fuqiplotë me veprat e tij në raport me publikun, me lexuesin. Por, historia e letërsisë e ka treguar, se shumë shpesh, vlerat e vërteta, librat vërtetë të mirë, jo gjithmonë e kanë suksesin e përnjëhershëm. Dante, Servantes, Kafka, Prust, Jojs, Rimbaud, Verlen, Migjeni, etj, etj. Shembujt janë pa fund. Suksesin e vërtetë i një libri të mirë vjen me kalimin e viteve, pesëvjeçareve, dekadave. Librat e mirë kanë nevojë për faktorin kohë, gjithashtu edhe për një kritikë profesio-

nale. Ndaj, shpesh, sukcesi komercial i menjëhershëm i një libri, shitja e tij e përnjëhershme shumëgjuhëshe, determinon po lumturinë e krijuesit, por nuk determinon faktin nëse ai roman, ai libër pra, është vërtetë një vlerë universale, e cila do t'i rezistojë me doemos kohës. Deri edhe shumë nobelistë që mbushën dheun me bujë, koha i ka hedhur tej në koshin e pamëshirshëm të harresës letrare. "Gjithçka të keqe mund të bëjë koha", shprehet Kadare. "Por, ajo nuk harron kurrë një gjë: T'i japi atë që meritojnë, vlerave të vërteta letrare".

Ecja, integrimi i ngadaltë i librave të mirë në pëlhurën e shoqërisë, është edhe mallkimi më i madh i librave të mirë, në të gjallë të shkrimtarit. Këtë shkrimtari e ndjen, e vuan në vetminë e tij, nuk e shpreh. "Ah sikur ta shijoja edhe unë sado pak dertin tim, lodhjen time!" Apo: "Është ligj i natyrës, nëse njeriu lodhet për diçka me vite, me dhjetëvjeçarë, ai më në fund do t'ia vjelë frutin djersës së vet!" Me shkrimin nuk është gjithmonë e mundshme. Letërsia ka dy lloj pagesash. Ose të menjëhershme, me një sukses të vullshëm si komercial, si në formë fame; ose të ngadaltë, por të përjetshëm. Sa shekuj ka Homeri? Po Eskili? Po Dante? Po Servantesi? Po Shekspiri? Po Kafka? Pak nga këta zotërinj, në të gjallë, shijuan flladin fuqiplotë të lavdisë letrare. Askush nuk ua rrahu shpatullat ndoshta me sinqeritet duke i thënë: Bravo, je i madh. Thënie e cila më duket aq absurde dhe idiote në vetvete. Heshtja plot respekt është më e bukur. Shkrimtari, ashtu siç e vuan dhe siç nuk e shpreh faktin që aq e aq shumë energji ka konsumuar, aq e aq shumë u ka lodhur, u ka shqetësuar me hamendësimet, përkime, dyshime, pagjumësi, sfilite mendore. Aq dhe aq shumë kohë ka humbur (fituar të vërtetë), për të shkruar një libër, - 3000 orë ndoshta -, sa veç ai e din se ç'hoqi. Dhe ja tani. Produkti i shpikur nga mendja, produkti i përfunduar, jo vetëm që nuk arrin të pjellë të mira materiale, veç në disa raste të rralla; por ai do të bëjë krejt të kundërtën. Ka nevojë që ti të nxjerrësh nga xhepi, të investosh për krijesën tënde. Absurde. "Ma chi me lo fare!", thonë italianët. Shkrimtarit i vjen t'i flakërij fletët e bardha të dorëshkrimit nga dritarja (tani s'ka as fletë më, gjithçka virtuale) le të hapen në erë faqet e shkruara, le t'i lagë shiu, le t'i marrë era, le t'i shkelë makinë e huaj. Nuk prodhojnë asnjë kacidhe. Vlen mundimi titanik? Po? Jo? Por, shkrimtari vazhdon të shkruajë. Ai ka besim te shkrimi. I ka dhënë besën muzës, po ashtu edhe muza i ka dhënë besën atij. Janë lidhur pazgjidhshmërisht, fatalisht me

njëri tjetrin, si vëllezërit siamezë. Akti i shkrimit është një nevojë fare e brendshme, është një ekzistencë shumë e thellë e njeriut. Ka mallkim më të madh se ky? Të rralla kanë qenë rastet kur shkrimtarët e mirë, librat e mirë, kanë korrur një sukses të menjëhershëm, të bujshëm, planetar dhe e kanë merituar vërtetë famën. Sukcesi vjen me kalimin e kohës, me konsolidimin e veprës letrare. Është pra libri, i ngjashëm me një investim energjie me afat të gjatë, ndoshta 50 vjeçar apo shekullorë. Një investim për njeriun.

Ndaj ata, lexuesit e kujdesshëm, të rafinuar, të ditur, nuk e hedhin kurrë tej një libër me vlera të vërteta. Ata e ndjejnë atë në lëkurë, kur libri i komunikon diçka të thellë. Ata fillojnë dhe e dashurojnë atë në heshtje, pak nga pak, me porcione të rezervuara. I kthehen, sepse e ndjejnë që aty ka diçka të vërtetë. Ka jetë. Ka lëng, esencë jete. Ata e përcjellin atë libër nga një lexues te tjetri. Nga një shok te tjetri. Flasin për të në kafene, në darkat me miqtë dhe ja, libri, pak nga pak merr gjithnjë edhe më shumë vlerë. Kjo është e famshja, passaparola. Libri, ose shkrimi, për shkrimtarin, shpesh është vërtetë si një mallkim i bukur, sublim. Aq shumë energji, pra. Aq shumë forcë, vullnet, këmbëngulje, disiplinë, lodhje, sa nevojitet për të shkruar një libër dhe ja fundi i ngjarjes. Ky mund pa fund, zor se kthehet kollaj mbrapsht në formë kënaqësisë materiale dhe shpirtërore.

Po deri diku, me kalimin e viteve, një farë kënaqësie shpirtërore kthehet mbrapsht drejt krijuesit të tij. Sidomos kur shkrimtari, i paepur, i pathyeshëm, ngul këmbë, nuk e braktis idealin, çështjen, dashnoen e tij abstrakte. Lexuesi, pak nga pak fillon dhe ta çmojë mundin dhe dertin tënd. Takimet mbi librin janë gjithmonë të bukura dhe të veçanta. Ndonjëherë arrin edhe ndonjë çmim letrar, po nuk qe i trukur, dhe ndoshta, me kalimin e dhjetëvjeçarëve, arrin edhe ndonjë kacidhe leku, apo duartrokitje kritikësh me prestigj. Por, me gjithë mundin e tyre titanik, falas, pa shpërblim, shkrimtarët vazhdojnë të shkruajnë. Sa shumë paskan për të thënë? Por, qenkan më keq se një det i trazuar me fjalët! Qenkan një lumë i rrëmbyer bjeshkësh! Sa shumë paskan akumuluar mor të uruarit?! Qenkan si ujëvarë kilometrike! Sikur t'ia kishin mbyllur gojën për shekuj me radhë?! Por, ja që edhe shkrimtarët i nevojiten një kombi. Ato janë ndërgjegjja e tij, janë aparati hulumtues, analizues i një kombi. Ata janë pika më e lartë dhe sublimë e ndërgjegjes së një kombi. Shpesh ata janë pararojë në identitetin e një populli.

Gëzimi më i madh, lumturia më e madhe estetike e njeriut, besoj se është

lumturia krijuese. Aty në magjen e tij, në oficinën e tij, në karpentierinë e tij sekrete, aty ku nga asgjëja, mbruhet historia, aty qëndron edhe lumturia më e thellë krijuese. Nuk ka, besoj, kënaqësi më të madhe, se sa krijimi dhe sidomos sesa leximi. Borges shprehet se ajo që e bënte më të lumtur nuk ishte shkrimi, por leximi; kur akumulonte në memorie, shijonte botët e të tjerëve, duke i lexuar me ëndje, pak nga pak, dhe jo aktiviteti i tij krijues. Shkrimtari, pra, lodhet veç për të kënaqur estetikisht të tjerët. Ai është një Krisht, i cili sakrifkohet për t'i mbushur të tjerët me shpirtin e tij. Një Krisht i kryqëzuar tek arti i tij, plot gjak, plagë dhe djersë, i cili punon, siç e thashë: krejt falas. Është një shenjt, i cili nuk paguhet nga askush, megjithatë ai vazhdon ta bëjë misionin e tij gratis. Të japë copa mundi, lodhje pa fund për art magjie, siç shprehej Lasgushi. Pse? Pse e bën? Ndoshta ndihet i pa-zë, i lënë mënjanë? I harruar?! Ndoshta ndjen frustracionin e inferiorit? Apo ndoshta ndjen atë nevojën e brendshme që të ballafaqohet, të krahasohet, ta masë shpirtin e tij me atë të të tjerëve? Pse e bën? Apo ndoshta sepse duke ndarë shqetësimet e tij me shqetësimet e së njëjtës specie njerëzore, ai konfirmon po atë që edhe të tjerët ndjejnë, vuajnë, shqetësohen, apo ngazëllohen, njëjloj si ai. Pra, edhe të tjerët, gjejnë tek ai, të njëjtat brengat, mungesat, ankthet, tundime, zjarre sekrete plot afsh të pamundur. Ky shkëmbim emocionesh, kjo ndarje emocionesh të përbashkëta, kjo marrëdhënie shpirttrash është në vetë ADN-në njerëzore. Njeriu ka nevojë për konferma, për ndodhi, për ngjarje, si dhe për zbatim letrare. Kjo nevojë ka lindur bashkë me njeriun. Që kur rapsodët e lashtë grekë dhe ballkanas shpërndanin këngën nëpër festa dhe nëpër sheshe qytetesh prej mermeri. Më vonë na doli shkrimi, libri, dhe tani jemi tek epoka digjitale. Ndërron mjete, forma materiale e komunikimit, por ekzistenca e brendshme për të treguar, ajo nuk do të shterret kurrë tek njeriu. Akti i të lexuarit, është edhe ushqimi shpirtëror më fisnik që njeriu bën. Ky ushtrim intelektual, jo vetëm e mban atë të gjallë, por e bën epror, e ngre atë, e lartëson nga masa dhe e shndërron në simbol. Intelektuali është analizuues dhe konfirmues i së Vërtetës. "Po nuk e thamë ne të vërtetën!", i rrëfen Rimbaud Verleni, "Kush do ta thotë vallë atë?!" Shkrimtari, njeriu i kulturës, kthehet pra, në pikë referimi për të analizuar fenomenet, dukuritë e reja të jetës. Njeriu nuk ka nevojë për ushqim, komoditet, apo të kënaqë dëshirat e tij shtazarake dhe instiktive. Ai ka nevojë në radhë të parë për ushqim shpirtëror. Dhe një nga format më sublimë të përthithjes së këtij ushqimi shpirtërorë, është akti i leximit. Duke qenë njeriu e vetmja qenie me arsye, atëherë truri i tij, vetvetiu shndërrohet në një laborator akumulues, hulumtues, arsyetues, analizues, deri sa ta vjelë esencën e mesazheve të shkrimtarëve të tjerë. Klasikët. Dija, kultura, akumulimi i njohurive, është një nga gjestet më sublimë, magjepse që njeriu ka në dispozicion. Arsyetimi është akti më i adhurueshëm i njeriut. Përmes librit, ai jo vetëm nxë dhe mëson, por ai edhe zhvillon, përpunon, zgjidh, hulumton, përmes arsyetimit edhe problematikave të jetës. Të reflektosh thellë mbi jetën është një privilegj i madh. Ajo është edhe lumturia më e thellë e një shkrimtari. Ai kthehet në një filozof të jetës. Lumturia krijuese e tij, edhe pse e mallkuar, është një lumturi e plotë. Një nga kënaqësitë më të thella të cilat mbushin shpirtin e krijuesit në art. Si në pikturë, si në këngë, si në muzikë, po ashtu edhe në artet e tjera krijuese, por sidomos në shkrim.

Nën thjerrë

STRATEGJIA E DISKRIMINIMIT KULTUROR

Diskriminimet kulturore në mënyrë kaq klasike si te ne mund të hasen vetëm në politikat e egra nacionaliste e raciste. Kjo politikë në ditët e sotme botën e civilizuar do ta tmerronte deri në palcë. Atëherë, pse nuk ka dhe nuk shprehet asnjë shqetësim për këtë diskriminim kulturor antishqiptar nga vëzhgues e diplomatë perëndimorë që veprojnë te ne, sidomos nga ata faktorë që janë mburojë dhe përkrahës të denjë të diversitetit kulturor

Nga Avni HALIMI

Në Komisionin parlamentar për kulturë, më vitin 2010, shpesh u loz loja e njëjtë politike "me një të rame dy të vrame"! Së fundmi, shumica etnike parlamentare maqedonase përfitoi pikë politike te ndërkombëtarët ndërsa sërish e provokoi nervozizmin te shqiptarët duke ua nxjerrë në shesh mosnjohuritë mbi mënyrën e zhvillimit dhe avancimit të jetës kulturore në vend. Komisioni në fjalë, veç të tjerash miratoi edhe shënimin e disa përvjetorëve me rëndësi historike e kulturore për shqiptarët e vendit. Jo po na u deshtën nëntë manifestime të tilla, jo po mjaftojnë vetëm pesë, jo po u shpreh diskriminimi kulturor kundër shqiptarëve, jo po partia shqiptare në pushtet paskësh arritur që me këto pesë shënime ta ndërrojë karakterin e shtetit të Maqedonisë prej shtetit monokulturor në atë shumëkulturor!

Këto batuta edhe një herë dëshmuar për diletantizmin kulturor të deputetëve shqiptarë! Disa ditë më vonë, do të pasojnë titujt e shkrimeve si dhe deklaratat e deputetëve shqiptarë në Parlament se, Ministria e Kulturës nuk i përfill vendimet e Parlamentit për sa i përket shënimin të përvjetorëve historike e kulturore shqiptare. Nëse nuk përkrahen edhe kësaj radhe këto vendime të Parlamentit të Maqedonisë atëherë ashiqare paskemi të bëjmë me diskriminim kulturor që po e ushtrua kjo Ministri kundër shqiptarëve të Maqedonisë! Po a do të bie poshtë ky konstatim i pamohueshem nëse financohen këta pesë përvjetorë? Mjerim e turp!

Parlamenti nuk është oj

Deputetet shqiptarë assesi të kuptojnë se kjo me këto shënime përvjetorësh është vetëm një bllof i ulët dhe asgjë tjetër! Sepse, Parlamenti nuk është organizatë joqeveritare që merret me të tilla aktivitete, sepse Parlamenti nuk aplikon dhe nuk konkurron në asnjë sektor të Ministrisë së Kulturës, sepse Parlamenti çdo vit një muaj më parë miraton buxhetin vjetor të Qeverisë, rrjedhi-

misht edhe atë të Ministrisë së Kulturës buxhet ky që hartohet në bazë të projekteve, programeve të subjekteve të ndryshme por edhe në bazë të prioritetve nacionale të kësaj Ministrie, sepse Parlamenti miraton Ligjin për shpenzim të buxhetit dhe, tek pas një muajve, si rëndomë, debaton për shënime historike e për aktivitete nacionale kulturore. Deputetët shqiptarë duhet të dijnë se ky Komision parlamentar ka obligim që të përcjellë zbatimin e programit nacional të Ministrisë së Kulturës dhe jo të aplikojë me projekte në këtë Ministri. Përvjetorët shqiptarë asnjëherë nuk konsiderohen si aktivitete që përfshihen në strategjinë për kulturë nacionale, ndaj dhe qeveria nuk reagon me buxhet shtesë për aktivitete të tilla "të paparashikueshme"! Kurse Ministria e Kulturës vazhdimisht përgjigjet se "askush nuk mund t'i imponojë aktivitete e projekte për të cilat paraprakisht nuk janë ndarë buxhet nga ana e komisioneve që me muaj punojnë për programin nacional të Ministrisë". Deputetët shqiptarë duhet t'i japin fund lojës e cila nga deputetët maqedonas shfrytëzohet sa për t'i dëshmuar aftësitë e tyre manipulative.

"Pjetër Bogdani" (nën këtë emër ishte ngritur iniciativa për themelimin e Institucionit për trashëgimi kulturore dhe shpirtërore të shqiptarëve- Shkup) është Institucioni më i thirrur për të vlerësuar se cilët përvjetorë do të mund të shënoheshin, se cilat aktivitete nacionale do të mund të organizoheshin në sferën e kulturës. Natyrisht, edhe asociacionet e ndryshme kulturore, ansamblet, edhe shoqatat historike, edhe fakultetet, edhe universitetet, edhe komuna dhe katunde, të gjithë mund të organizojnë përvjetorë përkatës, aktivitete kulturore, promovime e tubime shkencore, madje pa marrë leje dhe pa prituri miratime as nga Parlamenti dhe as nga asnjë institucion tjetër shtetëror. Ndërsa financimi i tyre sigurohet ose me donacione, ose me sponsorime, ose nga buxheti shtetëror. Por, për të përfutur nga ky buxhet paraprakisht duhet të aplikohet dhe të konkurrohet në konkursin për programin nacional, në rastin

konkret, të Ministrisë së Kulturës. Kurse për t'i shtyrë ato projekte përpara këtu duhet të këmbëngulin anëtarët shqiptarë nëpër komisionet e Ministrisë së Kulturës.

Programi nacional për kulturë pa kulturë shqiptare

Moskalimi i projekteve shqiptare, apo kalimi i tyre në numër minimum gjithsesi që është një diskriminim kulturor ndaj shqiptarëve, i cili po ushtrohet në mënyrë permanente dhe tepër ortodokse! Pa dyshim që diskriminimet kulturore në mënyrë kaq klasike si te ne mund të hasen vetëm në politika të egra nacionaliste e raciste. Kjo politikë në ditët e sotme botën e civilizuar do ta tmerronte deri në palcë, atëherë, pse nuk ka dhe nuk shprehet asnjë shqetësim për këtë diskriminim nga vëzhgues e diplomatë perëndimorë që veprojnë te ne, sidomos nga ata faktorë që janë mburojë dhe përkrahës të denjë të diversitetit kulturor! Nuk ka shqetësim nga "faktorët monitorues" sepse nuk ka ankesa serioze nga "shqiptarët" në pushtetin aktual, të cilët, gjithnjë e më shumë po mburren se ia kanë dalë që Maqedoninë e Veriut ta shndërojnë në shtet multietnik e multikulturor! Shoqatat dhe individët e ndryshëm shqiptarë vazhdimisht ankohen dhe reagojnë për moskalim të projekteve "kombëtare"! Eliminimi i diskriminimit kulturor ndaj një etnie duhet të jetë brengë dhe punë e subjektiv politik që participon në pushtet dhe jo e një shtëpie botuese apo i një asociacioni minor e entuziast. Diskriminimi kulturor duhet të parandalohet që në strategjitë politike që fshihen nëpër programet nacionale!

Ministresha për kultures, Elizabeta Kançevska Milevska, me t'u emëruar në këtë post lëshoi një letër qarkore deri te të gjithë institucionet kulturore të vendit që janë shfrytëzues të buxhetit shtetëror, prej të cilëve kërkoi që sa më parë të përgjigjen me shkrim për prioritetet kulturore në periudhën e ardhshme katërvjeçare 2011-2015. Nëse një i huaj e lexon me kujdes programin nacional për kulturë do të mrekullohet nga gatishmëria e kësaj Ministrie për të investu-

ar në avancimin dhe në ruajtjen e diversitetit kulturor në vend. Në atë program ka plotë teori, plot përkushtime për mbrojtjen dhe avancimin e vlerave kulturore të bashkësive të tjera etnike! Në botën e civilizuar ministritë përkatëse përkujdesen për institucionet nacionale, ndërsa asociacionet kulturore dhe organizatat jofitimprurëse përkujdesen që të sigurojnë sa më shumë donacione dhe përkrahje për projektet kulturore!

Aktualisht, në Maqedoni funksionojnë rreth 120 institucione kulturore shfrytëzues të buxhetit! Prej tyre nja 5 a 6 janë që menaxhohen nga drejtorë shqiptarë. Është shumë e arsyetueshme që këta drejtorë të shtrojnë më shumë prioritetet dhe të kërkojnë më shumë për t'u avancuar vlerat kulturore të shqiptarëve të këtushëm. Por, që në start do të cunohen e masakrohen ato prioritetet shqiptare. Ky program nacional me këta prioritetet kulturore pastaj shtrihet në kuadrin e planit pesëvjeçar që paraqitet si strategji nacionale e qeverisë së vendit. Edhe nga kjo strategji faktorët ndërkombëtarë mbesin gojëhapur! Aty do të hasen plotë teori për angazhimin e qeverisë për avancim dhe përkrahje të çdo kulture në çdo cep të vendit, për ruajtjen dhe mbrojtjen e trashëgimisë kulturore, për përkujdesje të veçantë për artistë e kulturologë të vendit, për ruajtjen me xheloz të vlerave të mirëfillta kulturore...

Në të mirë të kësaj propagande antishqiptare do të jenë edhe prononcimet e politikanëve tanë të papërgjegjshëm që për t'i ruajtur përfitimet nga të qenët në pushtet do të deklarojnë se, situata e përgjithshme e shqiptarëve të Maqedonisë së Veriut është shumë e mirë ndaj të gjithë duhet të angazhohemi në zgjidhjen e konteksteve ndërkombëtare të shtetit për euro-integrimet që e presin!

"Mirëkuptimet" e kulturës maqedonase

Këta politikanë dhe subjektet e tyre partiake, duke qenë të kënaqur me financimin e dy-tre librave, me financimin e dy-tre koncerteve teatrale, me financimin e dy-tre koncerteve amatore, nuk kanë kokë për atë se çka po i ndodhë Institutit për Trashëgimi Kulturore të Shqiptarëve të Maqedonisë, si u dëbua nga selia e vet, në Kurshumlihan, fare nuk u skuqën nga prezantimi promovues i dhjetëra asociacioneve kulturore maqedonase, i artistëve maqedonas, nga mbajtja e qindra ditëve kulturore ekskluzivisht maqedonase nëpër botë që u organizuan përgjatë viteve 2010-2011!

A e kuptuan ndonjëherë politikanët shqiptarë se si u plotësua Pyetësori për implementimin e Konventës së UNESCO-s e vitit 2005! Në asnjë raport, në asnjë pyetësor, në asnjë program e strategji të pushtetit maqedonas nuk flitet për kulturën shqiptare në këtë hapësirë. Gjithandaj prezantohet, propagandohet dhe nënvizohet se këtu frymon vetëm kultura maqedonase e cila ka "mirëkuptim" për përpëlitet e kulturave të bashkësive të tjera etnike margjinale!

Kur të kihet parasysh të gjitha këto fakte - kush mund të jetë ai sagllam njeri që mund të vlerësojë se, mosshënimin i një date të rëndësishme shqiptare nuk duhet të na zbrapsë nga angazhimi kombëtar për ta zgjidhur çështjen e flamurit, pastaj të emrit, pastaj të konteksteve kulturo-historike me bullgarët etj. "Shqiptarët" e Parlamentit të Maqedonisë prioritet kishin këta probleme, ndërsa maqedonasit e Gruevskit e të Zajevit kishin për prioritet ngulfatjen e çdo kulture tjetër në të mirë të kulturës së tyre që do t'ua zgjidhë çështjen e shtetit komb!

Intervistë me Sibel Halimin, poete dhe sociologe

POEZIA, MANIFEST ESTETIK QË NDËRGJEGJËSON NJERIUN

Poezia e mirë përmban ADN e autorit/autores, dramën dhe dilemat e tij/saj, përmes të cilave ai/ajo vendos dialog me epokat para dhe pas, kulturat dhe botëkuptimet tjera.

Intervistoi: Zyrafete SHALA

Sibel Halimi është poete dhe sociologe. Deri më tani ka botuar katër vepra me poezi: "Kopshti i mëkateve", "Qenia nuk banon këtu", "Me ekzistim është vetë kuptimi", "Zoti më dashuron mua" si dhe përmbledhjen eseistike "Shoqëri në alarm". Aktualisht ajo është duke doktoruar me temën "Trupi si konstrukt shoqëror: Drejt sociologjisë së trupit në Kosovë" dhe është ligjëruese në Universitetin e Prishtinës. Njihet si aktiviste për barazi gjinore dhe të drejtat e grave. Me angazhimin e saj, ka arritur që disa çështje që kanë të bëjnë me gratë, t'i vë në fokus të debatit publik.

HEJZA: Angazhimi juaj jetësor e profesional zhvillohet mes dy fushave të ndryshme, sociologjisë dhe poezisë; në cilën nga këto të dyja mendoni se arrini të kontribuoni më shumë?

S. HALIMI: Sociologjia dhe poezia si një simbiozë janë të përbrendësura në krijimtarinë time. Ndaj, si të tilla ekzistojnë duke qenë të pandara, thuajse e ndihmojnë njëra - tjetrën për të mbijetuar. Në relacion me sociologjinë, e cila kundron realitetin ashtu siç është, poezia ta jep mundësinë e projektimit të diçkaje që të bën të ndihesh mirë, njëfarë shtegtimi imagjinar për të dëshirueshmen. Kur shpresa humbet, poezia ta

jep mundësinë e konceptimit të vetes në relacion me të tjerët, ajo është shpëtim.

Trajtimi i fenomeneve sociologjike në shoqërinë kosovare, shpesh më ngjason me njëfarë vargëzimi sociologjik. Poezia, është një lloj zgjatimi, ku fenomenet marrin trajtë artistike, e vargu shndërrohet në revoltë, indinjatë, ndaj si i tillë nuk e përmbush veten vetëm në aspektin metrik. Poezia është shëmbëllim i vetvetes, katarsis dhe nostalgji për atë që s'e ke, për atë që e do dhe për atë që mbase mund të mos jetë e arritshme kurrë. Shprehja nëpërmjet vargjeve është ngarendje pas lirisë, ngase aty përplotësohet uni dhe dëshmohet se liria individuale është mbi të gjitha.

HEJZA: A ju kujtohet momenti apo periudha kur për herë të parë e keni ndjerë nevojën për të shprehur ndjenjat përmes poezisë?

S. HALIMI: Kujtoj veten të shqetësuar me ambientin shoqëror që më rrethonte. Nuk kam mund asnjëherë të qëndroj indiferente karshi tjetrit/tjetrës, nëse do të gjendej në pozita diskriminuese. Prandaj, shkruaja për të qenë zëri i të pathënës dhe kështu ndihesha e çliruar.

HEJZA: E keni ende poezinë tuaj të parë?

S. HALIMI: Poezinë e parë nuk e kam, por para një vitit arsimtari im i letërsisë në sirtarin e tij prej mësimdhënësi e kishte poezinë që e kisha shkruar në klasën e IV, i vetmi kujtim poetik i fëmijërisë sime. Poezia titullohej "Lamtumira e përgjakur".

HEJZA: Edhe pse poezia i bashkon të gjithë poetët në një komunitet, arsyet e të shkruarit të saj janë të ndryshme për secilin poet. Madje, pikërisht këtu lind edhe relacioni specifik mes poetit dhe poezisë; thënë ndryshe, këtu formësohet mënyra e trajtimit të poezisë nga ana e poetit. Cila është marrëdhënia juaj me poezinë? (Çka është poezia për ju? Pse shkruani?)

S. HALIMI: Poezia është thelbësorja e ekzistencës. Vështirë të arrij ta përkufizoj dhe të vë në korniza, madje edhe të personale. Por, nëpërmjet poezisë arrij të ballafaqoj veten me të jashtmen. Shpëtohem nga vetja dhe të tjerët kur shkruaj. Shpeshherë reflektoj se si do të duket jeta ime pa shkrimin, poezinë. Mbase e kufizuar në fizikën. Me poezinë arrij të arratisem nga definimet, të cilat na mbajnë peng të ngujuar në realitetet e paracaktuara. Ndaj, çlirimim që ma sjell poezia, frymëzoj e inspiroj lirinë edhe për gratë.

Sigurisht, kur shkruajmë jemi të vetmuar dhe të shqetësuar jo për veten e të tashmen, sa për të ardhmen e afërt e gjeneratat që vijnë. Natyrisht, letërsia ndër të tjera ka edhe një mision politik. Me politikë nënkuptoj frymën që tentojmë ta krijojmë. Premisa, nëse mund ta emërojmë kështu, e poezive të mia e ka fokusin te gratë, jetën dhe padrejtësitë që u bënë asaj përgjatë historisë.

Sa herë që mendoj për ta konceptuar gruan, më duket sikur ia bëj të padrejtën e radhës sikurse vetë historia. Të gjitha etapat, duke e përfshirë edhe feminizmin, janë përpjekur për të definuar atë, ndaj në këtë ngarendje me dashje apo jo, ne kemi vendosur gruan brenda projeksioneve tona. Ajo është përtej konceptimit shoqëror dhe politik. Gruaja dhe liria janë të disiplinuar dhe kontrolluar

duke përcaktuar role dhe përgjegjësi statike, andaj gruan nuk mund ta konceptoj ndryshe, përpos si liria vetë. Pa mëdyshje, nocionin grua do ta kisha zëvendësuar me liri, ndoshta vetëm në këtë mënyrë do t'i kishim zbutur mëkatet ndaj saj.

HEJZA: Si e shihni rolin tuaj si poete dhe sociologe në shoqërinë moderne? A mendoni se mund të jeni një zë i rëndësishëm në rritjen e ndërgjegjësimit për çështjet sociale dhe promovimit të ndryshimit në shoqëri?

S. HALIMI: Ndërgjegjësimi nuk lind, por është diçka që zhvillohet dhe rritet përmes edukimit, përvojës dhe reflektimit. Një person me ndërgjegjësim të lartë është i aftë të reflektojë mbi veprimet e tij, të vlerësojë ndikimin e tyre në të tjerët dhe të marrë vendime të përgjegjshme.

Prandaj, në këtë rrugëtim, për të arritur ndryshimin na duhet një angazhim gjithë shoqëror. Rrjedhimisht, qëllimi brenda meje ekziston dhe jeton pamëdyshje. Sigurisht, shkruaj për të bërë ndryshimin, gjithmonë për një shoqëri më të drejtë dhe të barabartë për njerëzit. Ndërsa, sa arrij të ndikoj, besoj që vetë nuk arrij ta konkludoj.

HEJZA: A mendoni se poezia ka kapacitetin për të ndryshuar mendësitë dhe qëndrimet e njerëzve në lidhje me çështjet sociale? Na veçoni ndonjë poezi tuajën?

S. HALIMI: Poezia është një mjet shumë i fuqishëm për të shprehur emocione, për të eksploruar thellësisht temat e ndryshme dhe për të nxitur reflektimin dhe ndryshimin e mendimit.

Krijon lidhje emocionale midis lexuesit dhe autorit, duke i bërë lexuesit të ndjehen të përfshirë në përvojën dhe perspektivën e tjetrit. Ajo mund të ndezë imagjinatën dhe të hapë mendësinë e lexuesit ndaj një realiteti të ndryshëm, duke shfaqur perspektiva të reja dhe duke shkakuar reflektim mbi qëndrimet dhe besimet ekzistuese.

Përmes fjalës së saj të fuqishme, mund të përcjellë mesazhe të rëndësishme për të drejtat e njeriut, barazimin gjinor, diskriminimin, padrejtësinë sociale, varfërinë, luftën, paqen dhe shumë tema të tjera të rëndësishme shoqërore. Ajo mund të krijohet për të shkakuar emocione të forta te lexuesi dhe për të ndërmarrë një thirrje për ndryshim.

HEJZA: Emri dhe angazhimi juaj është i lidhur edhe me lëvizjen feministe, gjegjësisht lëvizjen për të drejtat e grave dhe çlirimin nga kthetrat e patriarkalizmit. Krahas këtij motivi, që zëvendëson në krijimtarinë tuaj, cilat motive të tjera nga tema sociale ju interesojnë më shumë dhe pse?

S. HALIMI: Të angazhohesh për të drejtat e grave dhe vajzave është përkushtimi dhe besimi në lirinë, barazimin dhe konceptin e shoqërisë së hapur. Ndaj, motivi për të ndryshuar shoqërinë gjithmonë në të mirë të këtyre të drejtave është angazhimi sublim. Mbase, është borxhi ynë ndaj vendit për të orientuar drejt emancipimit e drejt vlerave të përbashkëta evropiane, ku barazia dhe drejtësia

ndaj grupeve të marginalizuara tanimë janë të përmbushura. Prandaj, nuk kam hezituar asnjëherë të rreshtohem pas këtyre vlerave perëndimore!

HEJZA: A ekziston dallimi në mes grave dhe burrave që bëjnë letërsi, nëse konsideroni se ekziston një dallim i tillë?

S. HALIMI: Ndoshta më mirë do të shqyrtoja konceptet ndërmjet "letërsisë femërore" dhe "kritikës feministe". Konceptimi fillestar i letërsisë femërore duket të jetë projektion patriarkal, përpjekje për të kornizuar letërsinë e grave brenda gjinisë. Derisa e dyta është kritikë, perspektivë feministe mbi traditën letrare, rolet e kufizuara që u atribuoheshin personazheve fiktive të shkrimtarëve si dhe njohjen e shkrimit të grave. Kritika feministe gjatë tri dekadave të fundit na shpie në fokusimin dhe tematizimin e nënshtrimit letrar të grave, përjashtimin e tyre e gjer tek analiza e konstruksionit dhe prezantimit të gjinisë brenda diskursit letrar.

Andaj, si e tillë, kritika feministe i ndihmoi institucionalizimit dhe legjitimitimit të feminizmit si vlerë akademike, falë përpjekjes së shumë teoricienëve dhe shkrimtarëve feministe, si Mary Wollstonecraft, Madame de Stael, George Eliot, Margaret Fuller, Rebecka West, Virginia Woolf, Simon de Beauvoir e Judith Butler.

Derisa në Kosovë roli i grave në letërsi dhe në art, ende është konceptualizuar në kuadër të paradigmatave patriarkale. Vetëm nëse marrim pjesë në grupet letrare, shohim që ekziston një dominim i shkrimtarëve burra, të grumbulluar në grupe të caktuara, të cilët janë në shpërputhje të madhe në mes asaj çfarë shkruajnë dhe çfarë mendojnë e kush janë në të vërtetë. Letërsia duhet të jetë, ndër të tjera, dhe ngacmuese në nervin dhe kallon e shoqërisë patriarkale, duhet të ketë misionin emancipues, në të kundërtën do t'i përshtatet rahatisë që ua sjell ky sistem. Por, edhe një element i rëndësishëm ka të bëjë me letërsinë e mirëfilltë, e cila duhet të bashkëjetojë me kritikën letrare. Vetëm kështu veprat arrijnë të tejkalojnë provincialen dhe të jenë e krahasueshme me letërsinë moderne.

HEJZA: Si u lidh poezia me angazhimin tuaj feminist dhe sa ju ka shërbyer ajo që zëri juaj në mbrojtje të të drejtave të grave të dëgjohej më shumë? A mendoni se poezia ka aftësinë të ndikojë në ndërgjegjësimin shoqëror për çështjet e grave?

S. HALIMI: Zëri poetik është Zëri i gruas në liri dhe për lirinë, të vetes dhe tjetrit/tjetrës. Poezia e vërtetë është edhe manifest estetik që ndërgjegjëson njeriun se në këtë botë nuk është vetëm. Që i flet njerëzimit me zërin më sublim dhe më të butë për tjetrin/tjetrën brenda nesh!

HEJZA: Cilat janë sfidat kryesore me të cilat një poete feministe përballet në botën e poezisë?

S. HALIMI: Sfidat e poetëve feministe në botën e letrave janë tronditja dhe çarja që shkaktojnë në botën e kontrollit të burrave dhe së dyti,

gratë që i përkasin shoqërive (shteteve) të vogla dhe shkruajnë në gjuhët e vogla, natyrisht se mund të mos dëgjohen përtej stereotipeve për ato shoqëri, kultura dhe gjuhë.

HEJZA: Si e vlerësoni pranimin dhe perceptimin e poezisë sociale nga publiku? A mendoni se ka shumë ndërgjegjësime dhe interesim për këtë lloj poezie sot në krahasim me të kaluarën?

S. HALIMI: Poezia sociale ka ndjekës në çdo epokë, por ajo i nënshtrohet rrezikut që të tjetërsohet në programe ideologjike. Sot, poezia sociale nuk flet më për skamje, por për vetmi dhe humbje në fshatin global dhe teknologjinë e lartë.

HEJZA: Ku e gjeni ju inspirimin tuaj në çështje sociale, apo personale? A keni faza kur edhe bllokohe- ni, nuk mund të shkruani?

S. HALIMI: Vështirë të bëhet një dallim i prerë në mes personale dhe sociale në të shkruar. Përditshmëria sociale është pjesë e pandashme dhe jo vetëm. Rrugëtimi i njeriut në ngjarjet politike dhe shoqërore janë inspirimi im. Prandaj, nëpërmjet poezisë përpiqem të çliroj njeriun nga dogmat e ndryshme që ia zënë frymën atij, e në këtë synim e çliroj edhe veten. Por, nuk e di nëse e kisha emëruar "moment bllokim", ndoshta do të ishte më mirë ta quanim "moment reflektimi!", por nëse për ju është bllokim, në rregull jemi, nuk ka asgjë të keqe as nga formulim i juaj!

HEJZA: Cili është projekti ose angazhimi më i rëndësishëm me të cilin po merreni në këtë kohë?

S. HALIMI: Ka dy dekada që vazhdimisht jam munduar të shtyj përpara kauzat të cilat mendoj se janë tejet të rëndësishme për zhvillimin e vendit, përmes pozitave të ndryshme, kryesisht studimeve, letërsisë dhe angazhimit publik. Ndërsa tash jam angazhuar politikisht në mënyrë aktive në Lidhjen Demokratike të Kosovës.

Besoj fuqishëm që vlerat për emancipimin dhe të drejtat e njeriut të cilat synoj t'i promovoj me poezinë dhe sociologjinë, ta prekin ndryshimin nëpërmjet politikës. Po ashtu kam filluar një cikël të bashkëbisedimit në Kosovë dhe jo vetëm për të iniciuar debat lidhur me disa tema kryesore të zhvillimit të shoqërisë sonë.

Jashtëzakonisht e lumtur që njerëzit tanë shprehin interesimin për ta marrë timonin e ndryshimit me synim shoqëritë e emancipuar, por fatkeqësisht vendi ynë është ngulfatur nga temat të cilat nuk po ndikojnë në ndryshimin e përditshmërisë së tyre. Ndaj, duke qenë sociologe nuk mund të rrija pasive duke soditur gjendjen që e kemi në kontekstin e të drejtave të njeriut dhe grave, ndaj kam marrë iniciativën e këtij dialogu social.

HEJZA: Çfarë në të vërtetë nënkupton emërtimi i librit tuaj me poezi "Me ekzistuesit të vetë kuptimi"?

S. HALIMI: Njeriu kosovar është i instrumentalizuar nga politika, religjioni dhe konsumerizmi dhe si rezultat ne e kemi humbur atë si një mendje kritike. Ne, thjesht sot e takojmë njeriun që i përket grupeve të ndryshme, kolektives, kokë ulur, e në një ambiguitet të thellë. Prandaj, mesazhi i titullit ka të bëjë me zhveshjen e njeriut nga kuptimet që e emërtojnë identitetin personal, çlirimin e tij nga kuptimet që i japin vlerë e si rrjedhojë duke mos qenë vetja, njeriu është i humbur.

Ndonëse, rruga për të vetja është e gjatë, prandaj si fillim thjesht duhet t'i gëzohemi ekzistencës, pavarësisht pasigurisë e konfuzionit që mund të shkaktohet nga fakti që nuk i takojmë askujt. Por, po bëhemi të vetëdijshëm për veten, ne e kemi bërë hapin e parë drejt vetëdijes mbi jetën tonë e shoqërore, vetëm kështu mund ta shpëtojmë lirinë.

HEJZA: Gratë dhe dhuna ndaj tyre, si mund ta konceptoni?

S. HALIMI: Për t'i ndryshuar paradigmën shoqërore shtypëse ndaj grave është i domosdoshëm një projekt shumëdimensional i fuqizimit të vajzave dhe grave. Por, më e rëndësishmja është ndërgjegjësimi gjinor e rritja e vetëdijes lidhur me rëndësinë e barazisë gjinore në vend. Ne duhet të përqendrohemi në identifikimin e shkakut të pabarazisë, nëpërmjet luftimit të stereotipeve e ndarjes tradicionale të roleve gjinore prej edukimit të hershëm.

Trajtimi i gruas si viktimë i ka

ndihmuar shoqërisë për të uniformuar atë në një të vetme, sepse duke i parë të tilla, kultura patriarkale i ka më të qarta dhe më të definuara pozitat karshi disiplinimit, kontrollit e pushtetit.

Dhuna ndaj gruas asnjëherë nuk duhet trajtuar dhe identifikuar vetëm me termet të cilat e përforcojnë pozitën e të qenët viktimë. Çdo përpjekje për të lokalizuar gruan në viktimë përgjatë trajtimit të dhunës ndaj saj, krijon një normë të re kulturore që përmes gjuhës e shndërron viktimën dhe dhunën në 'normalitet'. Andaj, kur flitet për dhunën ndaj gruas, në prapaskenë domosdoshmërisht do të përfshihen nocionet si fuqizim e emancipim.

HEJZA: Sa mund të njihet autori nga poezia e tij? Sa shprehet personaliteti juaj në vargjet tuaja?

S. HALIMI: Poezia e mirë përmban ADN e autorit/autorës, dramën dhe dilemat e tij/saj, përmes të cilave ai/ajo vendos dialog me epokat para dhe pas, kulturat dhe botëkuptimet tjera.

HEJZA: Poezitë në të shumtën e rasteve shprehin preokupime mjaft personale, për shembull dashurinë, frikën dhe vetminë. Poetët shpesh i mbajnë këto poezi për vete pasi janë shumë zbuluese. Keni ndonjë poezi që preferoni ta mbani për vete dhe nëse po, për çfarë bëjnë fjalë?

S. HALIMI: Robert Frost shkruan se 'të jesh poet është një gjendje...; atëherë nëse ne fshëhim dhe e mbajmë të ndrydhur këtë gjendje, ne e mbajmë të mbyllur të vërtetën për njeriun.

Prandaj, vështirë të flasim për këtë dimension, meqë konsideroj që poetët nuk do të duhet të kishin dilema të tilla. Poezia mban ekzistencën e vet nëpërmjet dashurisë, dhembjes, frikës e vetmisë, nëse poetët fshehin njerëzoren, i shërbejnë vlerave dominuese të një shoqërie. Prandaj, shkruajmë, për ndjenjën e njeriut, për t'ia lehtësuar atij që nuk është vetëm.

HEJZA: Si e shihni poezinë shqipe sot?

S. HALIMI: Poezia shqipe sot i përshtatet konditave të reja sociale, e larmishme në subjekt, por edhe në rritje të numrit të poetëve. Mbase, zhvillimi i teknologjisë e ka mundësuar shpërfaqjen e poetëve të rinj. Por, megjithatë kritika letrare është e mangët përballë vërshimit të poetëve, ndaj si e tillë vështirë të bëhet diferencimi i poetëve të mirë. Duhet t'ia lëmë kohës, mbase mund të jetë vlerësuesja kryesore.

HEJZA: Cili është mesazhi kryesor që dëshironi të shprehni nëpërmjet poezive tuaja në lidhje me rolin e grave në shoqëri?

S. HALIMI: Mesazhi thelbësor i poezisë është dialogu ndërmjet botëve, përmes trukut ose lojës gjuhësore dhe magjisë që gruan e vë në qendër të qeniesimit njerëzor, as nën as mbi dhe as manash. Ajo duke shkruar krijon një rend të vlerave një hierarki ku më së larti qëndron liria.

Gruaja duhet të jetë sinonim i lirisë! Mbase duke e menduar kështu, mund të çlirohen edhe burrat nga barra e patriarkut.

PLATFORMA FILOZOFIKE E POEZISË DHE MUZIKËS

Kur bëhet fjalë për artet në traditën islame, pa marrë parasysh se për cilin art bëhet fjalë, arti me të cilin merret artisti nuk është profesioni i vetëm i tij. Çdo person që ka lindur në shoqëritë e ndikuara dhe udhëhequra nga kultura islame këtë atmosferë e merr që nga fëmijëria. Situata është e tillë edhe në artin e muzikës

Nga Metin IZETI

Edhe pse është diskutuar me shekuj se është e lejuar ose e ndaluar, në asnjë mënyrë nuk mund të mohohet vendi i madh që ka zënë muzika në shoqërinë islame. Teksti i Kur'anit nuk flet në mënyrë direkte për përmasën juridike fetare të muzikës, ndërsa në shumë vende me miradi flitet për platformën filozofike të artit dhe artbërjes. Qëndrimi i Pejgamberit ndaj gjithçkaje që është e bukur dhe e dobishme, si dhe ndaj muzikës, jep një shembull konkret për qëndrimin pozitiv të Pejgamberit ndaj muzikës. Përkundër gjithë kësaj, disa teologë që mendojnë pak në mënyrë më të ashpër, janë përpjekur të vërtetojnë se muzika ishte e ndaluar duke interpretuar me forcë disa ajete, por, krahas kësaj, ky art vazhdoi zhvillimin e tij të natyrshëm në qytetërimin islam.

Muzika si art dionizian

Sufijtë kanë argumentuar edhe me pikëpamje të tjera se muzika nuk është e ndaluar. Një nga këto pikëpamje më të rëndësishme ka të bëjë me Xhenetin, ilustrime të të cilit shfaqen në ajetet dhe porositi peygamberike. Në këto përshkrime theksohet se në Xhenet do të luhet muzikë dhe me të do të argëtohen banorët e Xhenetit. Në fakt, sufijtë i çuan pikëpamjet e tyre edhe më tej dhe deklaruan se kuvendet e sema'së (oratoriumet mistike) janë pasqyrimi i kuvendit të sema'së në xhenet. Sipas tyre, "kuvendi qiellor në xhenet është shembulli (prototipi) më i lartë i kuvendeve të tyre. Muzika në xhenet u konceptua si e përbërë nga tingujt e lëvizjes së gjetheve të pemëve dhe këngët e kënduara nga banorët e xhenetit. Asambleja në qiell, e cila është shembulli i sipërm i kuvendeve qiellore, konsiderohet si asambleja në të cilën peygamberi Davudi a.s. do të lexojë nga Zeburi (Psalmet) me zërin e tij të bukur.

Muzika që një vend të rëndësishëm jo vetëm në fenë islame, por edhe në pothuajse të gjitha doktrinat mistike. Në veçanti, muzika, e cila u mundëson mistikëve të kalojnë në ekstazë, kërkonte respektimin e një karakteri akustik në ndërtimin e objekteve të kultit. Muzika ka qenë gjithmonë në një lidhje me jetën fetare. Është Tesavvufi që brenda fushës së kulturës dhe qytetërimin islam i dha vlerën e vërtetë muzikës, e cila gjithashtu ka një pozitë të rëndësishme edhe në kulturën dhe traditën e përgjithshme islame.

Edhe pse ka një vend të pazëvendësueshëm në të gjitha doktrinat mistike, ky dimension mistik i muzikës është më shumë i pranishëm në lindje sesa në perëndim. Në këtë aspekt, muzika lindore ndryshon nga muzika perëndimore dhe kjo cilësi mistike, e cila e mban pikturën e saj të lirë nga ankthi i perspektivës dhe historinë e saj nga karakteri dramatik, ndoshta e ka detyruar muzikën lindore të jetë monofonike. Kjo domosdoshmëri është një tjetër tregues i pamundësisë së artistit për të thyer modelet e traditës kur bëhet fjalë për artet orientale. Duke bërë një vlerësim mbi artet islame në përgjithësi, lirisht mund të thuhet se format, ngjyrat dhe mënyrat që janë përsëritur me shekuj dhe janë riprodhuar me besnikëri të devotshme në shkrim, muzikë, miniatura, qilima dhe arkitekturë janë mahnitëse. Vetë artistët i janë bashkangjitur vargut të artit dhe janë shumangur në vënieën e një vule individuale mbi veprën.

Muzika klasike që një vend shumë të rëndësishëm në artet islame, herë si qëllim

estetik e herë si mjet i rëndësishëm që i shërben qëllimit final, afërsisht me Krijuesin. Duke marrë parasysh debatet për muzikën në botën islame në kuadrin e dilemës ligji fetar-urdhri mistik, mistikët mbajtën qëndrim në favor të muzikës, dhe kështu muzika u zhvillua veçanërisht në qarqet sufiste, pasi lehtësoi kalimin e sufistëve në gjendje të ekstazës dhe përjetimin e adhurimit. Muzika e çon sufium në sferën hyjnore, duke i prishur lidhjet me botën e dukshme. Muzika nuk është art apollonian (si artet pamore që tërheqin shqisat, si piktura dhe skulptura), por është dioniziane (abstrakte). Nuk e lidh dëgjuesin me mendime konkrete, por e çon në imagjinatë abstrakte. Në muzikë, ndjenjat e dëgjuesit janë në ballë dhe jo në shqisat e tij. Muzika nuk i kufizon njerëzit në ndonjë kontekst konkret, qoftë vizualisht apo dëgjueshëm. Për këtë arsye, ajo prek njerëzit më shumë se artet e tjera. "Ky efekt i muzikës i atribuohet faktit se meloditë janë marrë nga rrotullimi i qiejve". Sipas legjendës, Pitagora shpiku muzikën bazuar në tingujt e lëvizjes së sferave.

Tingulli i parë i muzikës hyjnore

Në rastet kur tema për të cilën flitet është dashuria sufike, mënyra më e shkurtër dhe më efektive për ta shprehur është poezia dhe muzika. Sepse, si në muzikë, edhe në poezi ritmi ka një rëndësi të madhe. Poeti kërkon ritmin në bazë të ekzistencës, harmoninë e pandryshueshme pas gjërave që ndryshojnë, duke e pasqyruar këtë në strukturën e vargut. Muzika në traditën islame ka marrë forcë me përvojën e sufive. Mevlëvihanet, të cilat u themeluan pas Mevlânâ Xhelaluddin Rumiut, i cili edhe vetë luante me instrument dhe i kushtonte rëndësi të veçantë "nejit", kanë shërbyer si konservator dhe muzika klasike ka mbijetuar me shekuj, veçanërisht me përpjekjet e kompozitorëve dhe muzikantëve mevlëv-itë. Gjithashtu, diskutimet e zjarrta që ai pati me teologët për temën e muzikës zbulojnë vendin e artit në jetën e tij. Përveç kësaj, bie në sy intensiteti i termave muzikorë në simbolet që ai shprehte në veprat e tij. Fjala "nej" në vargun e parë të Mesnevi'së të tij, në të cilin ai shkroi vetë tetëmbëdhjetë dyvargëshet e para, nuk është vetëm një tregues i një instrumenti të caktuar, por njëkohësisht është edhe një koncept filozofik i njeriut të përkryer dhe të plotë. Referencat e tij përfshijnë qenien e përsosur njerëzore, penën, besimtarin, Pejgamberin.

masën e suksesit të tij. Me fjalë të tjera, poeti do të krijojë një strukturë arkitekturore në një farë mënyre. Ajo që do të bëjë ndikimin kryesor të lexuesit është rendi që poeti do të japë me fjalët, me harmoninë e brendshme të fjalëve dhe me ndihmën e elementeve të jashtëm si metri dhe rima. Struktura muzikore është shumë e rëndësishme në këtë aspekt dhe është thelbësore për ekzistencën e poetit: "Poetët e divanit përdorin marrëdhënie bashkëtingëllore zanore, përsëritje në nivele të ndryshme, elemente ritmike si rima dhe metri, si dhe vlerat vokale të formuara në gjuhën në rregullimet e tyre zanore. Falë kësaj muzike që krijoi, poeti do ta çojë lexuesin në botën realiste të poezisë së divanit, e cila i ngjan miniaturave dhe mohon iluzionet dhe do ta bëjë të jetojë "momentin". "Ritmi, në një farë mënyre, na mundëson të kuptojmë dhe të përqendrohemi në të qenit si një krijim i vetëm dhe një 'moment solid'. Rrotullimi i Mevlânës në pazarin e argjendarisë, i kapur në ritmin e goditjes me çekan, është një ngjarje tipike që tregon cilësinë dhe funksionin e ritmit. Njeriu, i cili ka arritur harmoninë kozmike, është i lirë nga të gjitha kontradiktat dhe çlirohet nga ndjenja "qesharake" e krijuar nga bota e paraqitjes". Përsëri, "poezia është një tërësi shprehëse e ndërtuar mbi ritëm, një rend foljor. Në fakt, ritmi përbën bazën dhe thelbin e të gjitha arteve të bukura. Sepse aty ku nuk ka ritëm, mungon uniteti dhe mbretëron çrregullimi dhe pasiviteti. "Gjërat që një poet duhet të ketë më shumë për të krijuar muzikë në poezi është të kuptuarit e tij për ritmin dhe fuqia për të shkruar këto strukturë ritmike me poezinë... Një poezi ose një pjesë e një poezie që vend fillimisht si strukturë ritmike, atëherë kjo strukturë ritmike gjen shprehje me fjalë e ide dhe lind imazhe".

Shkrimtarët lindorë, e vëzhgojnë artin si nga pikëpamja psikologjike dhe fetare ashtu edhe nga njohja estetike, megjithëse ata njohin përvojën estetike të shkaktuar nga adhurimi dhe përjetimi mistik. Për ta, hapësirat dhe objektet e artit të shenjtë kanë një tjetër vlerë të shtuar, shumë më domethënëse se përvoja estetike. Ajo vlerë është në ndikimin që këto vepra kanë në moralin dhe natyrën shpirtërore të atyre që sodisin/i përjetojnë ato vepra.

Artisti myslimani vëzhgon veprat artistike jo vetëm si koncepte që ato ngjallin në aspekt të shqisave, por edhe si kujtesë të gjallë të realitetit mbi to, të transcendentës, të mbinatyreshmës dhe si një stimul i fuqishëm për pastrimin e brendshëm dhe transformimin. Forma dhe bukuria e veprës artistike përkujton qiellin, Zotin dhe zemrën si një mysafirhane e Zotit që duhet pastruar dhe zburuar me çdo virtut. Po kështu, është e rëndësishme që veprat artistike të zgjojnë tek njeriu kujtimin e personave të ndritur dhe përjetimeve fetare të tyre si pasojë e të cilave janë blerë veprat artistike, muzikore, poetike apo figurative, si dhe të vërtetat e besimit islam, duke nxitur kështu zellin moral e shpirtëror dhe të dyfishojë përpjekjet e soditësit për të imituar miqtë e Zotit dhe të jetojë në dritën e së vërtetës fetare. Artist të Rilindjes dhe atij bashkëkohor i mungon kjo cilësi. Arti bashkëkohor ofron kënaqësi, një përvojë estetike, por nuk "na nxjerr jashtë dhe mbi natyrën, në sferën e realitetit shpirtëror, dhe për këtë arsye nuk është në gjendje të shkaktojë transformimin e qenies sonë të brendshme. Arti duhet të kërkojë të vërtetën, për të nuk ka rëndësi nëse e vërteta është në forma të vjetra apo të reja, është e rëndësishme për të që të paraqesë prova se diçka është e vërtetë.

Çdo fjalë përveç vlerës plastike ka një vlerë melodike

Poeti do të krijojë njëthurje të tillë mes fjalëve në poezinë e tij dhe do t'i bëjë përsh-tyrje lexuesit me këtë strukturë muzikore. Prandaj, poezia e tij do të gjejë respekt në

TAT TANUSHI: EROS E THEOS

(Rreth novelës së Mitrush Kutelit "E Madhe është gjëma e mëkatit – Tat Tanushi i Bubutimës")

Blerina Rogova GAXHA

Mitrush Kuteli është autor i prozës së një fuqie e fantazie të jashtëzakonshme, poet, kritik letrar e përkthyes. Prozatori që e imagjinoi dhe e projektoi botën e vdekjes të ngjashme me botën e të gjallëve. Shkrimtari që u varros për së gjalli në sistemin diktatorial, i dënuar dhe anatemuar nën moton e "armikut të popullit", dhe jetoi edhe i vdekur, edhe i gjallë. Ai njihet si shkrimtari që refuzoi letërsinë e modeleve zyrtare dhe nuk u pajtua me ideologjinë komuniste. Autor i një vepre të llojllojshme ku hyjnë tregimi, novela, rrëfimi, rrëfenja, romani, poezia, publicistika dhe kritika letrare.

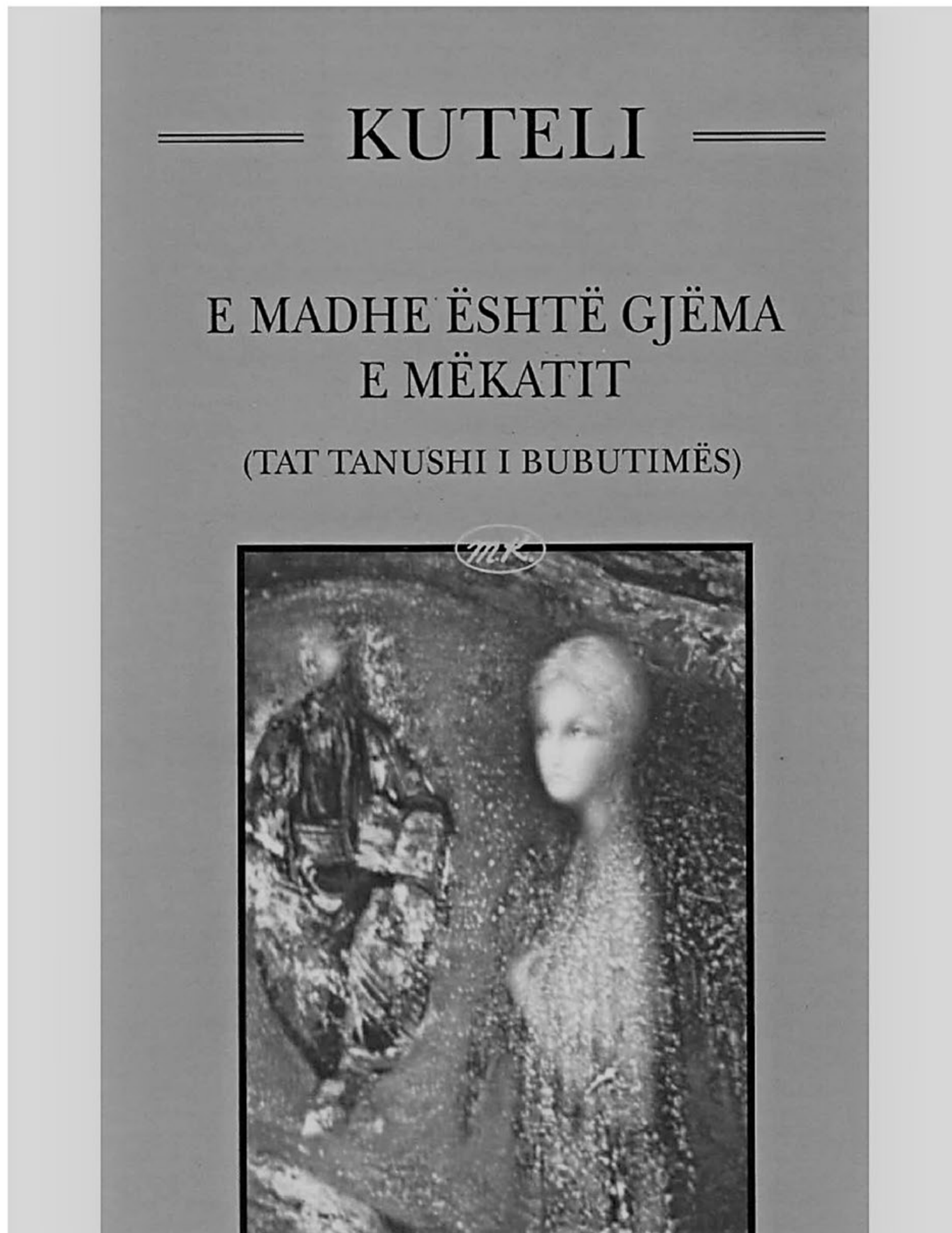
Mitrush Kuteli përfaqëson një model të veçantë të rrëfimit në letrat shqipe. Ai është "një variant tjetër i tregimitarit modern shqiptar, i cili bashkon fantazinë folklorike dhe skemën rrëfimorë të saj me kulturën shkrimore biblike e gogoliane. Që nga libri i parë Net shqiptare (1938) deri te vepra e mbetur në dorëshkrim E madhe është gjëma e mëkatit (1947), Kuteli ka zbuluar dhembjet e pasionet individuale të ndeshura dramatikisht me normën e vdekjes." Madje, Kuteli bashkë me Ernest Koliqin, "konsiderohet themelues i prozës moderne shqipe dhe njëri ndër autorët më të njohur të modernitetit shqiptar. Ka mendime që Kutelin e shohin bashkë me Lasgushin si autor themelor të gjithë letërsisë moderne shqiptare."

Në këtë punim synojmë të japim një pamje të prozës së Mitrush Kutelit, vepra e të cilit përfaqëson njëkohësisht kulturën letrare shqipe të rrëfimit tradicional dhe kulturën e rrëfimit modern. Më 1947, Kuteli do ta shkruajë kryeveprën e tij tregimtare "E madhe është gjëma e mëkatit – Tat Tanushi i Bubutimës", në të cilën vepër na zbulon një histori që rrjedh si një tregim bibliko-letrar për hirin hyjnor që i është dhënë dashurisë dhe pasionit të njeriut për tjetrin dhe për zotin.

Tata dhe Kalija: Toka e Erosit / qielli i Theosit

Gruaja. E dashura e zemrës. Kalija. Muza e botës tokësore të Tatës. Fuqia dhe dobësia e tij, ikona të cilës i këndon si një hyjnie që ia mban gjallë frymën, luan melodinë e erosit, herë me nota të forta e herë të qeta dhe sprovon fuqinë e dashurisë së tij. Një jetë me gruan për gruan nxjerr kryet plot finesë poetike në faqet ku shkruhet poezia e dashurisë. Poetika e erosit, si kategori e ndjeshme dhe e fuqishme estetike, është toka në të cilën rron e realizohet dashuria mes dy protagonistëve, me karakterizime të forta emotive, detaje e situata të ndjerra.

Tata e flet gjuhën e adhurimit të gruas, pra njerëzore, dhe njëkohësisht flet gjuhën e adhurimit të Zotit. Ai i njeh dhe i flet të dyja, duke lëvizur në poetikat e njëra-tjetrës. Prek bukurinë njerëzore te gruaja, i mahnitur me dritën brenda e jashtë këtij njeriu, një prekje sensuale e plot pasion. Kalija e Tatës i ngjan Laurës së Petrarkës, i ngjan Beatrices së Dantes, Isoldës së Tristanit, po për Uratën ajo është mbi të

gjitha. Ajo është lule, mjalte, verë dhe më e këndshme se të gjitha erërat e mira mbarë Lindjes. Përshkrim bukurie e rrëfim dashurie ndaj Kalijes, të cilën Tat Tanushi e kishte marrë nga detet e largëta të Lindjes, para së cilës bukuria impresionohet e mrekullohet dhe vetë narratori: Nuk di në them mirë ç'dua të them, po edhe ata që më kanë rrëfyer rrëfimin mbeteshin të tronditur në këtë prag, kur flisnin për bukurinë e saj. "Një rrëfim për Tat Tanushin e Kalijen bëhet edhe histori sakrale letrare, e ngjizur mes një diskursi biblik e përkushtues, erotik e oral në të njëjtën kohë. Aty fjalës i atribuohen kuptime shenjte duke i dhënë kështu edhe gjuhës poetike të letrave ton sakral". Një

dashuri në të cilën emocionet shkruhet në shkallën e një intensiteti të lartë "Dashuria e egër" përshkruhet me trajta aq konkrete e njëkohësisht aq abstrakte, sa të bën të dyshosh në është fjala vërtet për dashuri ndaj një qenieje konkrete apo ndaj një gjësendi abstrakt."

Në këtë përshkrim dashuror e erotik, ku flasin dëshirat e pasionet njerëzore, ndërfitet fjala biblike, e cila shtrihet gjithandej, edhe aty ku sugjeron edhe aty ku e plotëson imagjinaren poetike të erosit. Po praninë eksplicite të teksteve biblike në tekstin e Kutelit e jep ndërfitja e citateve erotike nga Kënga e Këngëve. Kënga poetike biblike, e cila e ngre në superlativ dashurinë mes dy

qenieve njerëzore, në dialog e monolog ku shpërthejnë emocionet në shprehje të thella dashurie, ndërfitet në tekstin letrar të Kutelit. Teksti religjioz brenda tekstit letrar i jep lirizëm dhe sensibilitet të veçantë, duke u shkrirë si model në idenë e dashurisë dhe bashkëndarë nëpërmjet intertekstualitetit botën e religjionit e të poezisë. Vendin e të fejuarve të Shkronjës e zënë Tata dhe Kalija. Citatet harmonizohen me situatën dhe semantizohen sipas intencës autoriale.

Po derisa në rrafshin njerëzor ndjeshmëria e tillë e dashnorëve sugjeron universalen erotike të qenies, për misionarin e besimit, i cili para konfesionit dashuror ka pasur një konfesion

ERUDICIONI DHE VIZIONI I NJË LIBRI STUDIUES

Parathënie e librit Mbi çështjen shqiptare (Bashkëbisedim me Arbën Xhaferin), të autorit Musli Krasniqi

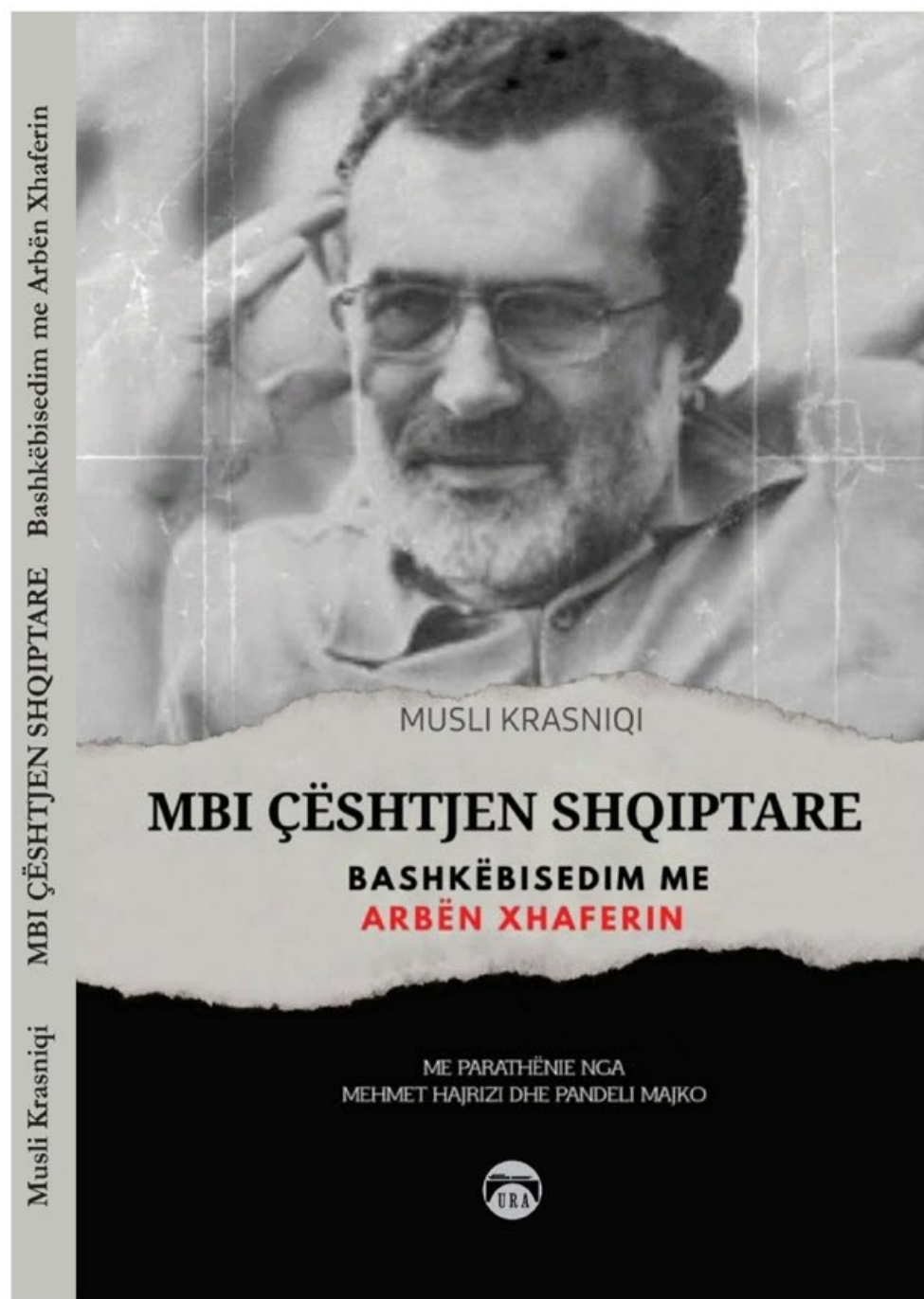
Nga Mehmet HAJRIZI

Autori i librit Mbi çështjen shqiptare (Bashkëbisedim me Arbën Xhaferin), Musli Krasniqi, është politolog, gazetar e publicist dhe drejtor i Drejtorisë për Media dhe Marrëdhënie me Publikun të Kuvendit të Republikës së Kosovës. Janë të pakët librat dhe studimet e mirëfillta politike për çështjen e Kosovës në botën shqiptare në përgjithësi dhe në Kosovë në veçanti. Libri Mbi çështjen shqiptare është përmbledhje e bashkëbisedimit që ka bërë autori me veprimtarin, politikanin, personalitetin e shquar dhe studiuesin erudit, Arbën Xhaferi.

Tema kryesore e librit është çështja e Kosovës, por edhe temat tjera trajtojnë çështjen kombëtare shqiptare në përgjithësi, me shtrirje në kohë të një harku gati tri vjet dhe në gjithë hapësirën gjeografike shqiptare. Në libër trajtohen edhe zhvillime historike të Serbisë dhe të politikave të saj antishqiptare, si dhe analiza të karakterit global, por gjithnjë në funksion të temës kryesore. Zhvillimet historike në Kosovë që kishin tërhequr vëmendjen dhe angazhimin ndërkombëtar e kanë bërë temën qendrore të librit. Epilogu i dramës së gjatë, rezistencës epike gati një shekull kundër robërisë, ishte çlirimi dhe pavarësia e Kosovës, liria e popullit të saj dhe kthimi legjitim kombit shqiptar gati 11.000 kilometra katrorë të pushtuara nga sunduesit serbo-jugosllavë. Autori ka bërë shtatë bashkëbisedime të gjata me dijetarin Arbën Xhaferi; të parin në tetor të vitit 2006, të dytin në maj 2007, të tretin në gusht 2007, të katërtin më 17 shkurt 2008, të pestin në tetor 2008, të gjashtin në dhjetor 2008 dhe të fundit në korrik të vitit 2009. Lloji i shkrimit në këtë vepër është analizë dhe filozofi politike e çështjes kombëtare shqiptare të kohës më të re. Libri është në formë bashkëbisedimi e intervistash të periudhës kohore tetor 2006 - korrik 2009. I strukturuar në shtatë kapituj, 38 nënkaptuj (mestetuj) dhe 47 pyetje gjithsej, libri, përveç titullit domethënës, ka edhe parathënie. Karakteri i tij është i nivelit të lartë akademik dhe studiues. Trajtimi i temave shtrihet në kohë dhe në hapësirën shqiptare gjithandej.

Përmbajtja e librit

Për çfarë është biseduar me Arbën Xhaferin? Në kapitullin e parë të librit, njëkohësisht drejt Tiranës dhe Brukselit, në tetor të vitit 2006, Arbën Xhaferi duke analizuar kontekstin politik të Serbisë nxjerr përfundimin logjik se binomi Tadiç-Koshtunica s'është më i mirë se radikalët e Sheshelit. Ky i vetëquajturi vojvoda Sheshel, në prag të bombardimeve të NATO-s mbi forcat serbe, deklaronte hapur dhe me kokën lart, se po të fillonin ato, asnjë shqiptar nuk do të mbetej në Kosovë. Sikur të ishte komandant suprem i të gjitha forcave ushtarake, policore e paramilitare, këtë zotim solemn të radikalit Sheshel, soldateska serbe pa zgjedhur asnjë mjet hyri në fushatën gjenocidare me planin e parapërgatitur, të quajtur "Patkoi" për të ushtruar terror e masakra mbi popullsinë civile shqiptare dhe duke dëbuar dhunshëm qindra mijë pleq, gra e fëmijë. Për t'i nisur në rrugën pa kthim atyre u digjeshin shtëpitë, iu merreshin dokumentet e identifikimit dhe si mjet lufte kundër tyre, përveç vrasjeve mizore, përdornin edhe

përdhunimin çnjerëzor. Në vijim ai flet për definimin e statusit politik të Kosovës, për ngjashmëritë ndërmjet procesit të pavarësisë së Shqipërisë dhe të Kosovës, për Marrëveshjen e Ohrit në Maqedoni për gjendjen e shqiptarëve në këtë shtet, për paragjykimet stereotipe maqedonase, për shtetet etnike në rajonin tonë, për partitë maqedonase dhe koalicionet me partitë shqiptare, për pozitën e shqiptarëve në Kosovën Lindore dhe në Mal të Zi, për të ardhmen e shqiptarëve në Ballkan, për figurat politike shqiptare, për veten e tij si politikan dhe tërheqjen nga skena politike etj.

Në kapitullin e dytë, Inatet e mëdha të popujve të vegjël, më 2007, Xhaferi analizon rrethanat e pavarësisë të Kosovës dhe kontekstin historik e gjeopolitik ndërkombëtar, reagimet eventuale të serbëve të Kosovës pas shpalljes së pavarësisë, për radikalët dinakë serbë, për zhvillimet në Maqedoni etj.

Në kapitullin e tretë, Shqiptarët dhe serbët s'merren vesh, më 2007 flitet për raportet midis shqiptarëve dhe serbëve, për argumentet e rrejshme serbe.

Në kapitullin e katërt, Pavarësia, faktorizimi i shqiptarëve, Arbën Xhaferi flet për realitetin e ri të krijuar në Kosovë pas shpalljes së pavarësisë më 17 shkurt 2008 dhe për objektivat e reja që institucionet dhe shoqëria e Kosovës duhet t'i kenë pa vetes.

Në kapitullin e pestë, në tetor 2008 trajtohet nisura serbe për vlerësimin juridik të shpalljes së pavarësisë, karakteri kolonial i çështjes së Kosovës, njohja e shtetit të Kosovës nga Maqedonia dhe Mali i Zi, për idenë e ndarjes së Kosovës, analogjitë e kota me Kosovën të rasteve të ndryshme në botë, faktorët e mosnjohjes nga vendet islamike etj.

Në kapitullin e gjashtë, në dhjetor 2008 flitet për dështimin e projektit rus, ngadhënjimin e së drejtës së një populli për liri dhe mëvetësi, faktorin shqiptar në Ballkan, gjasat e fundit të krizës në Kosovë, për projektin "Ilirida" në Maqedoni, etikën e politikanëve në Kosovë etj.

Në kapitullin e shtatë dhe të fundit, një "Komonvelth" për shqiptarët, në korrik 2009, Xhaferi trajton hapjen e dyerve të institucioneve ndërkombëtare për Kosovën, për marrëzinë serbe, për një "Komonvelth" për shqiptarët, bashkëpunimin e Kosovës së pavarur në Ballkan, për opsionin e një federate joterritoriale në Maqedoni, sipas idesë së partisë së tij, PDSH dhe një kontrate ndërmjet shqiptarëve dhe maqedonasve, për opsionin e ndarjes së Maqedonisë etj.

Analiza dhe figura

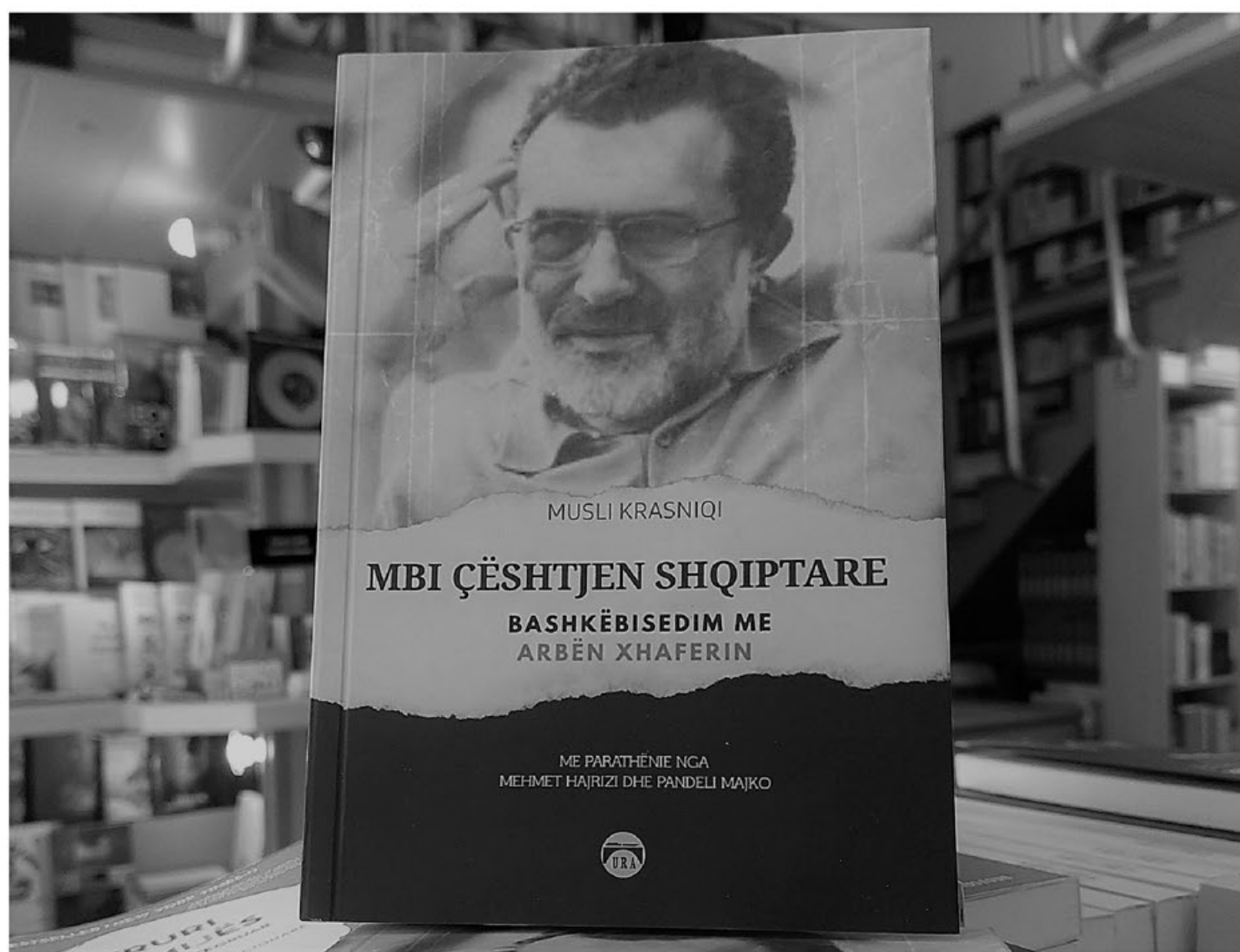
Në libër trajtohen dhe analizohen në thellësi dhe gjerësi konteksti historik, zhvillime dhe ngjarje të viteve të përfshi-

ra, por ndonjëherë edhe me retrospektivë të nevojshme nga e kaluara. Një analizë profesionale dhe shkencore i bëhet edhe politikës serbe karshi shqiptarëve të robëruar. Doktrina serbe me elaborate, programe, deri edhe kulturë kombëtare antishqiptare rezultoi me përndjekje, dëbim, dënime drakonike, shfarosje dhe gjenocid në Kosovë dhe në trevat tjera shqiptare nën Jugosllavinë. Në libër paraqiten faktorët e brendshëm e të jashtëm që çuan në shembjen e Federatës jugosllave, e cila ishte paraparë saktë nga vëzhgues të vëmendshëm të Jugosllavisë së mbarsur me kriza të thella dhe të rënda, si çështjet e pazgjidhura kombëtare, kontradiktat midis klaneve përbërëse, sistemi i kalbur dhe ekonomia në rënie të vazhdueshme. CIA amerikane kishte parashikuar që herët shpërbërjen e Federatës jugosllave. Një galeri e tërë figurash portretizohen, duke vënë në pah personalitetin dhe rolin e tyre në përcaktimin e fatit të popujve. Analizohen sidomos politikat e mbrapshta, por edhe kriminale pushtuese. Nuk mungon as gjuha polemizuese, kundërshtuese dhe fshikulluese.

Duke folur për udhëheqjen serbe të vitit 2006, (binomi Tadiç-Koshtunica, siç e quan ai) Arbën Xhaferi konstaton saktë: "Tanimë shihet qartë se kjo koniunkturë politike e rrëzoi ish-prijësin e tyre Milosheviq, jo për shkak të një politike të gabuar që shkaktoi luftë dhe tragjedi, por për shkak se ai nuk realizoi projektin e shndërrimit të Jugosllavisë në Serbi të Madhe." Është e vërtetë që edhe pas Rankoviqit famëkeq, politika antishqiptare serbe e ka vazhduar rankoviqizmin kriminal, sikur që vazhdon edhe sot milosheviqizmi pa Milosheviqin. Udhëheqja aktuale serbe me në krye Vuçiqin, i kanë vënë vetes mision t'ia kthejnë Serbisë Kosovën, "zemrën dhe djepin e saj", por pa shqiptarët. Antishqiptarizmi shovinist serb me idetë, planet, elaboratet dhe angazhimet politike, fetare dhe akademike është ngritur në një doktrinë të tërë, të ngulitur madje edhe në kulturën kombëtare, e cila do kohë për t'u shuar dhe harruar. Nuk është për t'u besuar shumë që karota europiane e integritimit do ta shërojë këtë patologji kolektive serbe. Për më tepër që koha e tregoi se lidhjet me Rusinë edhe ashtu tradicionale, u forcauan edhe më shumë viteve të fundit, duke rrezikuar orientimin europian të Serbisë.

Vuçiq nuk është burrë shteti, por një politikan efemer që mendon vetëm për mandatet dhe jo për të ardhmen afatgjatë të brezave serbë. Ai nuk është në gjendje t'i hapë horizontet kombit të vet, por shkon pas masës, në vend të ishte në ballë të saj. Bie fjala ai nuk mund ta njohë Kosovën, e ta heqë këtë barrë nga supet e Serbisë, sepse ende nuk qenka përqindja e lartë e qytetarëve që pajtohen me këtë. Vuçiq nuk është De Gol, karshi Kosovës. Trajtimi dhe angazhimi unik kombëtar i sigurisë të shqiptarëve, anëtarësimi i Kosovës në NATO, në Kombet e Bashkuara, në Bashkimin Europian e në organizata të tjera ndërkombëtare, si dhe fuqizimi i aftësisë mbrojtëse të saj, janë garancia e paqes dhe e pamundësisimit të synimeve intervenioniste serbe. Aktualisht nëpërmjet të të ashtuquajturit asociacion i komunave me shumicë serbe në Kosovë, Vuçiq synon, siç thoshte Xhaferi "ta imponojë idenë e territorializimit të 'çështjes' serbe në Kosovë."

Zgjidhjet me kuptim dubioz i kanë kushtuar Kosovës në të kaluarën dhe mund t'i kushtojnë edhe në të ardhmen.

Tashti në tryezë ka një draft marrëveshjeje që ka ndryshuar nga deklarimet jo të largëta për njohjen në qendër të marrëveshjes finale. Kemi përsëri faza, si në Rambuje, por të papërcaktuara dhe të paafatizuara, madje as me mjetet garantuese. Në rastin më të mirë është deklarata e kancelarit gjerman Scholz, se Serbia nuk do të mund të hyjë në BE pa e njohur Kosovën, por kjo është deklarata me pikëpyetje, mbasi nuk dihet kur do të hyjë Serbia në BE, ose më mirë a do të hyjë fare, përderisa diktohet nga vëllai i madh në orientimet e saj. Kjo do të thotë që nuk kemi qartësinë dhe afatizimin rigoroz të njohjes, nga e cila varet shumë gjendja në Kosovë. Njohja nuk është thjeshtë një akt formal diplomatik, por përmbyllje e një epoke konfliktesh serbo-shqiptare dhe heqje dorë e Serbisë nga doktrina antishqiptare e Serbisë së vjetër e të re.

Ndërkaq në Maqedoninë e Veriut, shqiptarët nuk kanë garancinë madje as të betonimit të të drejtave të fituara demokratike dhe kombëtare, përderisa maqedonasit, siç thotë Xhaferi, "mendojnë se Marrëveshja e Ohrit është e imponuar dhe si e tillë duhet, në mos të anulohet, por gjithsesi të minimizohet." Kjo të kujton nismën serbe të Dragosllav Markoviçit me shokë, që pas miratimit të Kushtetutës së re të Jugosllavisë në shkurt të vitit 1974, në dhjetor të atij viti, të pakënaqur e të bërë pishman çfarë u kishin dhënë shqiptarëve, hartuan projektin "Libri i Kaltër" për revidimin e kushtetutës dhe suprimimin e autonomive. Arbën Xhaferi kishte paraqitur idenë e shteteve etnike në rajonin tonë, por aktualisht bashkësia ndërkombëtare është kategorikisht kundër saj për arsye parimore, por kryesisht për "efektin domino" që do të nxiste konflikte të reja në Gadishullin tonë të trazuar historikisht.

Në një bashkëbisedim të autorit, Arbën Xhaferi në maj të vitit 2007 deklaroi me të drejtë se "Plani i Ahtisarit është një kompromis i skajshëm" dhe se "diplomacia e ringjallur ruse do të përpiqet të pengojë idenë e pavarësisë së Kosovës, të shënjojë fitore diplomatike kundër SHBA-ve, UE-së dhe NATO-s." Në bisedimet e Vjenës dhe Pakon e Ahtisarit, si fazë e parë e ideve të Qosiqit për ndarjen e Kosovës, u formuan komunat me shumicë serbe, faza e dytë do të ishte entiteti autonom serb me këto komuna

dhe faza e fundit aneksimi i tij, ose shfrytëzimi si levë e bllokimit të funksionalitetit të shtetit të Kosovës. Arbën Xhaferi paralajmëron: "Zhvillimet në Serbi mund të kenë pasoja në Kosovë, po që se ato do të shoqërohen me gabime në kampin e politikës së përgjithshme shqiptare." Duke folur për pazarlëqet e së kaluarës mbi kurrizin e shqiptarëve në emër të pacifikimit të Ballkanit, Xhaferi më 17 shkurt 2008, bën porosinë e radhës: "Shqiptarët vetë duhet të kuptojnë se tash e tutje janë faktorë dhe këtë energji duhet ta përdorin në drejtime konstruktive duke ruajtur në këtë mënyrë aleancën me shtetet më të përparuara të botës."

Aktualisht Serbët me inskenimin e problemeve në veri të Kosovës, duan ta bindin bashkësinë ndërkombëtare se për zgjidhjen e tyre organet e Kosovës nuk kanë mundësi as vullnet, prandaj serbët duhet të vetëqeverisen. Thelbi nuk është gjendja e serbëve atje, por territori. Ky ka qenë aspirimi tradicional i Serbisë në Kosovë. Fill pas mbarimit të luftës në Kosovë presidenti i atëhershëm i SHBA, Bill Clinton erdhi në Kosovë për të dhënë mesazhin historik: "Ne e fituam luftën, ju fitoni paqen!" Ndërkaq Arbën Xhaferi në ditën e shpalljes së Pavarësisë së Kosovës parashikon me saktësi, se shteti i ri shqiptar po hynte në një fazë të re politike, të luftës me vetveten, në kuptimin e përbaljes me armikun e brendshëm, siç janë korrupsioni, nepotizmi, abuzimet e ndryshme të detyrës, mosrespektimi i ligjeve etj. E pra, pamundësimi i intervencionizmit nga jashtë e lufta kundër këtij armiku gërryes nga brenda dhe ndërtimi i shtetit sipas standardeve demokratike ndërkombëtare ishin tri shtyllat e së ardhmes së Kosovës së re.

Në tetor të vitit 2008, Arbën Xhaferi analizon idenë serbe për arbitrim të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë për aktin e shpalljes së pavarësisë së Kosovës, si veprim taktik të radhës për ta mbajtur hapur çështjen e Kosovës. Në fakt ai e fut edhe këtë veprim në kuadrin kuazi legalist e kuazi juridik, ku ishin edhe vendime të brendshme dhe rezoluta, si amendamentimi i kushtetutës, ku Kosova sanksionohet si pjesë e Serbisë, me të cilat kjo e "ngujon vetveten", duke thënë pastaj se heqja dorë nga Kosova përbën shkelje të kushtetutës. Pas një lufte kapitulluese, me të cilën paraardhësi Milosheviq e "humbi"

Kosovën, pasardhësit e tij do ta kthenin atë me një a dy amendamente kushtetuese!

Megjithatë ideja serbe për ta dërguar aktin e pavarësisë së Kosovës në GjND, u kthye si bumerang në Beograd, duke e vlerësuar legjitimitetin ndërkombëtar të shpalljes së pavarësisë. GjND i dha në dorë Kosovës një mjet të fortë për drejtësinë e vullosur të saj, të cilën nuk e ka shfrytëzuar kurrë aq sa duhet. Por, Arbën Xhaferi papritmas përfundon: "Jam i bindur se politikanët serbë, të ngujuar në kullën e iluzioneve të tyre, intimisht presin që dikush t'i lirojë nga makthi i Kosovës. Së këndejmi ata shpresojnë se Gjykata mund të vendosë në favor të Kosovës dhe ngjashëm si Milosheviq që e detyroi NATO-n të ndërhyjë, ashtu edhe tadiqët e sotëm kërkojnë një zgjidhje vice mayor, që do t'i amnistojë ata nga faj, nga tradhtia." Po të ishte kështu, atëherë duhet kërkuar shkaqet e brendshme dhe të jashtme që i bënë të mundur Serbisë të kalojë nga defansiva në një ofensivë diplomatike, politike dhe negociatore kundër Kosovës së pavarur dhe sovranë. Dhe jo vetëm kundër saj, por edhe kundër fqinjëve të tjerë, si Bosnja e Hercegovina, Mali i Zi e Maqedonia e Veriut. Hegjemoninë e saj të dështuar në ish-Jugosllavi, Serbia synon ta ushtrojë tani në Ballkanin Perëndimor, si dorë e zgjatur e Rusisë, paradoksalisht në kohën kur ndodhet në procesin e integritetit në Bashkimin Europian.

Arbën Xhaferi që herët ka vërejtur me të drejtë synimet strategjike të ekspansionizmit serb në Kosovë dhe veprimet e organizuara, duke vënë vazhdimisht shkopinj në rrotat e saj lëvizëse; duke e konsideruar pavarësinë e saj si zgjidhje të përkohshme; duke keqpërdorur e instrumentalizuar serbë të Kosovës si elementë trazues, jo luajalë me padëgjueshmëri qytetare, elementë rebelues që nuk njohin as respektin e autoritetit qendror, sepse mohojnë vetë integritetin territorial të shtetit; duke u përpjekur sistematikisht për ta bllokuar shtetin e Kosovës që të mos mund ta kontrollojë tërë territorin, pra të defunksionalizohet si shtet i dështuar; duke parashikuar shfrytëzimin e rajoneve ku banojnë serbët si plasdarie eventuale të konflikteve ripushtuese etj. Në anën tjetër, Serbia në fushën diplomatike përpiqet ta dëmtojë subjektivitetin ndër-

kombëtar të Kosovës dhe t'i paraqesë shqiptarët si antiperëndimorë, fundamentalistë e të huaj për qytetërimin europian, kriminelë, terroristë e trafikantë etj. Sido që të jetë, historia do të dëshmojë se Kosova dhe pavarësia e sovraniteti i saj nuk do të jenë të përkohshme siç i do Serbia, por përpjekjet e saj antishqiptare do të jenë të dështuara. Prandaj sa më parë ta kuptojë Serbia dialektikën e zhvillimit historik shqiptar, aq më mirë për të dy popujt që të jetojnë në paqe e fqinjësi të mirë, por secili zot në vendin e vet. Në librin e autorit Musli Krasniqi, Arbën Xhaferi përmend, analizon dhe portretizon një galeri të tërë figurash politike me nota të larmishme dhe shpesh kontradiktore.

Gjuha dhe stili i librit

Ndonëse e karakterit politik dhe shkencor, gjuha e përdorur në libër karakterizohet nga stili i lehtë dhe rrëfimi i mbarështrimi i rregullt i mendimeve dhe ideve. Rrëfimi i rrjedhshëm dhe fuqia shprehëse e gjuhës e mbajnë të zgjuar kureshtjen e lexuesit. Lënda e librit të Musli Krasniqit përbënte kontribut studiues, sqarues dhe largpamës për zhvillimet e kohës, por përbën edhe për aktualitetin e sotëm politik, shtetndërtues dhe prosperues të kombit shqiptar në përgjithësi. E veçanta e librit është kompetenca profesionale shkencore dhe origjinaliteti i mendimit e ideve të paraqitura. Arbën Xhaferi rrëfen, analizon dhe i argumenton tezën e tij, sjell fakte, të dhëna dhe informacion të pasur. Aty gjejmë analiza dhe interpretime intelektuale të politikës me përvojë dhe studiuesit të thellë, gjejmë guximin intelektual e parimor dhe shpirtin patriotik të Arbën Xhaferit.

Lexuesi ka përshtypjen se po lexon jo disa bashkëbisedime, por një libër unik me identitetin shkencor, me gjuhën akademike, me analizën e mprehtë dhe me përfundimet e argumentuara. Diskursi politik i Xhaferit përmban sinqeritetin dhe objektivitetin, saktësinë dhe parashikimin vizionar të zhvillimeve historike e politike. Duke qenë njohës brilant i politikës pushtuese në jugosllavi, i intrigave dhe kurtheve bizantine të robëruesve të popullit shqiptar, Arbën Xhaferi udhëzon me mençuri për përbaljen me to dhe me sfida të tjera në rrugën që duhet ndjekur drejt fitores së luftës së drejtë dhe legjitime. Arbën Xhaferi ishte vrojtues dhe vlerësues i mirë i ngjarjeve, dukurive e zhvillimeve të cilat i trajton me erudicion dhe qartësi. Libri përbën kontribut të rëndësishëm për mendimin politik në funksion të çështjes kombëtare.

Autori i librit, Musli Krasniqi, me pyetjet e tij koncize, të mençura dhe profesionale, e ka orientuar dhe e ka konceptuar e mbarështuar me metoda e teknika shkencore, gjithë përmbajtjen e librit. Nga vetë pyetjet ai dëshmon për njohuritë që ka për temat që shtron në tryezë. Autori përbën shëmbëlltë të se si duhet të nxirren nga i intervistuari informata, analiza dhe rezultatit e punës që bën intervistuesi. Ai më shumë nxjerr mësim se që mëson vetë. Nuk është e lehtë të bësh pyetje, pa e ditur edhe përgjigjen. Vetëm profesionisti si ai dhe bashkëbiseduesi serioz ka këtë nivel përgatitor. Me dinamikën e intervistave, apo bashkëbisedimit, me pyetjet e goditura dhe me konceptimin e librit, duke siguruar vijueshmërinë e rrjedhjes së rrëfimit, autori siguron njësinë e intervistave si një të vetme, ndonëse të ndara, në një strukturë të rregullt të librit. Libri i Musli Krasniqit përbën orientim dhe referencë, jo vetëm për studiuesit por edhe për veprimtari praktike shtetërore. Ai ka karakter njohës, edukues, frymëzues dhe udhëzues, të cilat do t'u duheshin personaliteteve të larta të shtetit e deri të lexuesi i rëndomtë. Mesazhi i rëndësishëm nga libri del që çështjet e mëdha të karakterit kombëtar, duhet studiuar mirë dhe bashkë, para se të merret çfarëdo vendimi përcaktues për fatin e tyre.

SFIDA PËR T'U PËRBALLUR ME TË BUKURËN

"O bukuri, shpëto botën..." Dostojevski

Yzedin HIMA

E bukura, sikurse dhe e shëmtuara kanë qenë dhe janë bashkudhëtare të njeriut që nga zanafilla. Në një nga mitet e njohur të antikitetit grek rrëfëhet për Lekë Pardin, djalin e Priamit dhe të Hekubës, i cili u caktua nga Zeusi për të zgjedhur më të bukurën midis hyjneshave Hera, Atena dhe Afërdita. Ato ishin të tria mjaft të bukura, por duhej zgjedhur perëndesha e bukurisë. Që në krye të herës, ndoshta në konkursin e parë botëror të bukurisë, pati përpjekje për manipulim. Hera i ofroi Paridit pushtetin mbi tërë Azinë, Atena i ofroi famën dhe fitoren në çdo luftë, ndërsa Afërdita i ofroi gruan më të bukur në botë në këmbim të kurorës, që në atë rast kishte trajtën e një molle. Bariu me origjinë mbretërore, princi i braktisur trojan, hezitoi me mollën në dorë, por nuk vonoi të zgjidhte. Më në fund mollën ia zgjati Afërditës, hyjneshës së dashurisë duke lënë në zhgënjim të thellë dy hyjneshat e tjera.

Po pse Paridi zgjodhi pikërisht Afërditën, ndër kohë që të tria hyjneshat ishin mjaft të bukura? Ndoshta u nis nga ofertat e secilës. Hera i ofroi pushtetin, Atena famën dhe fitoren në çdo betejë, ndërsa Afërdita gruan më të bukur në botë. Nisur nga logjika, gjithkush ofron atë që ka dhe atë që e çmon më shumë, Paridi mund të ketë menduar se më e bukura është ajo që ofron bukuri, ndaj dhe zgjodhi Afërditën. Ajo që të bën përshtypje është se Paridin nuk e joshi as pushteti, as pasuria, as fama, por e magjepsu bukuri. Sipas hyjnëve, Helena që gruaja më e bukur në atë botë, gruaja me bukuri fatale, që do të bëhej molla e sherrit midis akejeve dhe trojanëve. Që në zanafillë, njeriu, për fat, zgjodhi të bukurën dhe ky fat që bekim për njerëzimin, të cilit sa herë që binte në baltë, forca që e ngrinte në këmbë do të ishte e bukura.

Cikli mitologjik trojan nga lindi epi i madh i Europës, "Iliada", sërish na rrëfen për një sherr me përmasa të mëdha: dy fise, grekët dhe trojanët, luftojnë për të bukurën. Trojanët për ta mbajtur në trojet e tyre, ndërsa grekët për ta kthyer atë nga "u grabit" me ndihmën e një force ende të panjohur mirë në atë kohë, forcë që ia kalonte çdo arti lufte, çdo force të muskujve, çdo frike prej dhunës, çdo joshje prej ari: magjisë së dashurisë, magji që e shpëputi Helenën nga krahët muskuloz të Menelausit për ta dërguar në krahët e brishtë të Lekë Paridit. Udhë për tek e bukura që në zanafillë ka qenë e mundimshme, plot peripeci e të papritura, plot sakrificë e vuajtje. Janë disa udhëtime të shënuara në veprat letrare klasike të frymëzuara nga e bukura. Sfidë e sfidave në këto tekste është përballja me të bukurën.

Busulla që i drejtonte fiset e akejeve drejt Trojës qenë huret e magjishme të Helenës. Aq e ethshme që dëshira për t'u përballur me Helenën e bukur, sa që Agamemnoni flijoj bijën e tij Ifigjeninë për të mbërritur sa më parë në Trojë. Ka një përqasje flijimi i Ifigjenisë me flijimin në një këngë folklorike që këndohet edhe sot e gjithë ditën në Jug të Shqipërisë: /Do marr sharrën të sharroj selvinë/ të të bëj sehir.../. Simboli selvia, si pemë mjaft e bukur, sakrifkohet për të mbërritur te

një bukuri edhe më tronditëse. Selvia mund të ketë qenë një tjetër brengë për një vajzë të bukur, e cila e kishte hijezuar unin lirik. Rruga për të më e bukura lipsej të hapej nëpërmjet një flijimi.

Në letërsinë europiane nis udhëtimi i parë si sfidë për t'u përballur me të bukurën. Fiset helene të bashkuar nisen drejt Trojës. Për shkak të erës së kundërt u flijua Ifigjenia, vajza e Kliternestrës dhe Agamemnonit. Pas flijimit era fryu drejt Trojës dhe anijet u nisën. Fataliteti në rrugën drejt së bukurës nis që në zanafillë. Duhej paguar çmimi i lartë si sfidë për të takuar të bukurën, si sfidë për t'u përballur me të. E bukura do të shoqëronte dhunën, trimërinë, pushtetin, famën edhe gjatë përplasjes midis trojanëve dhe akejeve. Brenda një lufte të madhe për të bukurën midis trojanëve dhe akejeve, kishte edhe beteja të vogla për të. Akil hyjnor largohet nga lufta për shkak se Agamemnon kreshniku i mori forcërisht të bukurën, Brisidë faqetëndafilen: /"Shkoni në çadër te Akil Pelidit,/ m'sillni për dore Brisidë faqebukurën."

Mërinë e Akilit mundi ta shuante

vetëm Athina sykaltra: "Prej qiellit zbrita të zbut mërinë tënde..." Për hir të bukurisë së rrëmbyer me forcën e pushtetit nga Agamemnoni, u sakrifkuan turma të tëra akejsh të vrarë nga Hektor zemërtimi. Epi "Iliada" gjatë tetëmbëdhjetë këngëve flet për mërinë e Akilit ndaj Agamemnonit për shkak të Brisidës së bukur. Vetëm gjashtë janë këngët e tjera të poemës, që nuk flasin për këtë çështje. Në botën e vogël të asaj kohe u shfaq një vektor force ende i panjohur mirë, ende i paperceptuar në të gjitha përmasat, forca e dashurisë. Njerëzimi tani do të kishte në duart e tij një armë të paparë, e cila do të ndërtonte botën, do ta bënte atë më të bukur, dashurinë.

Orvatja e parë drejt së bukurës së "grabitur" ishte tejet e dhunshme nga akejtë dhe po aq e dhunshme dhe dëshpëruese mbrojtja e saj nga trojanët. Nëse do të njihesh mirë dhe do të vlerësohej ajo ndjenjë e madhe me të cilën do të ngjizej e nyjëtohej bota më pas, konflikti midis akejeve dhe trojanëve do të zgjidhej në çast: Priami dhe Agamemnoni do të vendosnin përballë njeri-tjetrit Menelaus dhe Paridin. Pastaj do të thërrisnin Helenën dhe do ta pyesnin: Do udhëtosh për në Spartë apo do qëndrosh në Trojë? Vetëm një lëvizje koke në një drejtim do të fashiste luftën dhe do të kursente jetët njerëzore, do të kursente edhe një qytet-

ërim nga grososja. Natyrisht, kjo nuk mund të ndodhte sepse jemi në mug të njerëzimit kur ende gruaja dhe për rrjedhojë edhe bukuria e saj, shihej thjesht si pronë e burrit.

Udhëtimi i dytë në letërsinë europiane nuk është më pak epik se i pari. Nëse tek i pari shtyja që bukuria, tani krahas saj, kemi edhe një arsye tjetër sipërene, dashurinë. Uliksi (Odiseu) niset drejt Penelopës së bukur, pjekur e tharë nga malli. Pengesat, tundimet, mundimet, të panjohurat, rreziqet dhe të papriturat e udhëtimit të gjatë nuk e lodhën sepse kishte si yll polar Penelopën e bukur, atje në Itakën e shenjtë, në Jonin blu. Krejt ndryshe nga udhëtimi i parë, udhëtimi i dytë është plot aventura dhe rebyse, që nuk do të zgjidhen me forcën e muskujve, por me forcën e mendjes.

Nga mugu i njerëzimit i përcillet qytetërimin një mesazh domethënës nga Homeri: ka një forcë më efikase se forca e muskujve për të ndryshuar botën, është forca e mendjes. Udhëtimi gjatë plot dhjetë vjet, po aq sa edhe lufta, por nuk e zbehu, nuk e theu dëshirën e Uliksit për të shkuar drejt Penelopës. Shumëkush

lart indiferent, ndërsa Atena syqielorja i lutej: /"...Po mua më ther zemra sa më s'bëhet/ për të shkretin Uliks, t'urtë, po fati, që ka sa kohë, i ndarë nga miqtë, vuan / në një ishull që n'çdo anë e rrahin dallgët/ në mes të oqeanit pa kufi."/

Pasi u end detrave dhe ishujve, pasi kaloi sprova të rrezikshme e të mundimshme, Uliksi arriti dhe u shfaq i denjë para Penelopës, që ndriste nga bukuria dhe virtyti: /"Kështu veç Penelopa u përmallua/ sa njohu burrin: s'ish prandaj e zonja / nga përqafimi i ëmbël të shkëputej.../"

Uliksi udhëtoi, sikurse shumë udhëtarë të sotëm, për t'u larguar nga vetja, ose për të zbuluar, gjetur a formuar një identitet tjetër pas atij rrënim që la pas, rrënim që e polli mendja e tij. Në fakt, ai vazhdon të udhëtojë ende. Tek çdo udhëtar i sotëm gjendet nga pak Uliks.

Udhëtimi i tretë në letërsinë europiane vjen në veprën e një autori të shquar, siç është poeti i antikitetit romak, Virgjili, i cili në ndryshim nga Homeri, nuk e këndoi, por e shkroi veprën e tij, falë epokës në të cilën jetoi. Edhe tek poema e njohur e Virgjilit udhëtimi nis nga lindja dhe vijon drejt perëndimit: /" Unë armët po këndoj dhe atë burrin,/ i cili mu prej viseve të Trojës /mori arratinë, se ashtu, pra, deshi fati.../"

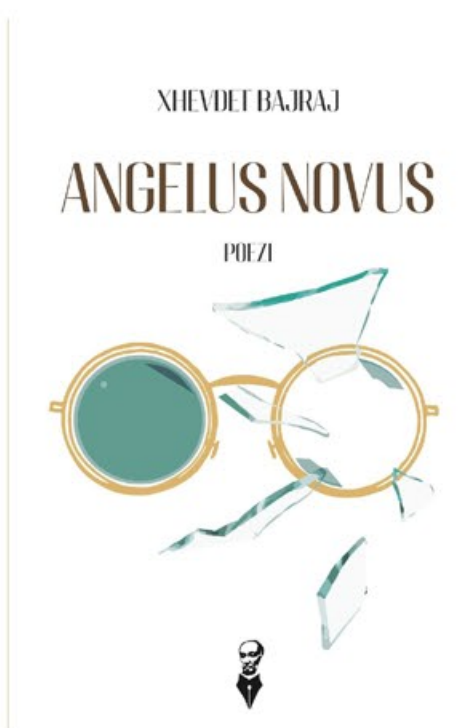
Nëse Uliksi udhëton drejt Penelopës, zemrës së Atidheut të tij, Itakës, fitimtar, Enea ka humbur gjithçka. La pas Trojën e rrënuar dhe u nis për udhë me imazhin e saj të shenjtë. Mbi shpinë ka "at(dheun)", (babanë e tij plak) dhe për dore mban birin e tij. Te "buka" e gatuar me mjeshteri nga Virgjili, ndihet aroma e miellit homerik, sidomos në gjysmën e parë të veprës. Enea është në kërkim të së bukurës që e ka në mendjen e tij dhe në genin e tij. Ai është djali i hyjneshës Afërditë. Edhe ai është në kërkim të një atdheu tjetër po aq të bukur sa Troja. Nëse gjatë udhëtimit nuk do ta ndeshë një Trojë tjetër, lipse ta krijoj atë. Enea arrin në Epir dhe ndalet në qytetin e Butrintit ku takon Andromakën, gruan e Hektorit: /...kalojmë në fund brigjeve të Epirit/dhe hyjmë pastaj në portin e Kaonisë/dhe jemi pranë qytetit të lartë Butrint.

Më tej, në udhëtimin e tij, magjepsjet nga një grua e bukur sikurse ishte Didona e Kartagjenës. I goditur nga bukuria dhe për rrjedhojë edhe nga dashuria për gruan e bukur, Enea zgjedh për atdhe pikërisht Didonën dhe një shpellë si strehë. Me ç'dukë që në zanafillë e bukura është atdheu i preferuar të gjithëve. Fatin e tij e ndërron, sikurse edhe në epet homerikë një hyjneshë, e ërna e tij Afërdita, e cila e detyron të niset sërish në udhëtim, duke i kujtuar se nuk është ky fati i tij. E gjen fatin e tij te Lavinja e bukur, vajza e mbretit Latin. Edhe Enea përballet me një sakrificë të madhe. Për ta merituar bukurinë ka para sfidën e ndeshjes me Turnin, mbretin e rutulëve, i cili dëshiron të njëjtin bukuroshe. Beteja, siç dihet, përfundon në dyelin midis Eneas dhe Turnit, i cili mposhtet nga trimi trojan. Enea e pranon sfidën për t'u përballur me të bukurën dhe e fiton atë. Trashëgimia e tij, sikurse origjina e tij, do të jetë një nga bukuritë e ardhshme të botës, Roma.

(Përfundon në numrin vijues)

ÇLIRIMI I ENGJËLLIT

Angelus Novus, është një përmbledhje poetike, e cila përveç se mban vulën artistike të autorit, po ashtu na mahnit me bukurinë e vargut, mjeshtërinë e fjalës

Arsim HAMITI

Natyrisht, duke qenë se ky libër na vjen tash kur autori nuk është fizikisht me ne, dhe poezitë janë të shkruara pak para se ai të ikte nga kjo botë, domosdo se secilit lexues ia krijon idenë se brenda vargjeve duhet të ketë diçka të veçantë që nuk shihet në lexim të parë. Mbase një parandjenjë të autorit, një fjalë të fundit të tij, apo ndoshta një kod sekret që vetëm ai do të dinte ta fshihte ashtu qetë-qetë mes vargjeve të bukura e të çiltra të tij. Por, a nuk kishte

gjithmonë poezia e Bajrajt këtë mision që lexuesin ta befasonte, o me një varg predikues, o me figura të përmbysura që natyrshëm krijojnë mesazhe plot fuqi brenda vargjeve të tij. Natyrisht se po, të gjitha përmbledhjet poetike të Bajrajt, gjithmonë kanë pasur dhe kanë atë misionin fisnik që lexuesin ta bëjë që të mahnitet me kuptimet e reja që marrin ngjarjet dhe gjërat në jetën tonë dhe ta shoh botën plot me ngjyra të reja. Njëkohësisht ta tronditë atë me idetë artistike që shndërrohen në mesazhe kuptimplota, ushqejnë shpirtin tonë dhe na bëjnë herë pas here të ndjehemi të sigurt se është dikush që na e transmeton atë dimensionin e pashpjegueshëm të botës.

Por çfarë ka të veçantë në të vërtetë në përmbledhjen e fundit të poetit tonë të madh Xhevdet Bajraj. A gjinden tërë ato elementet e njohura nga poezia e tij e mëhershme, apo ka edhe diçka më shumë. Në të vërtetë, në një vështrim të thuktë, ne në këtë përmbledhje, sikur ta parandiente të ardhmen e tij, Xhevdet Bajraj na sjell më të plotë se asnjë herë tjetër botën e tij poetike që përbëhet nga ide, motive e tema të ndryshme nga jeta, jo vetëm e tija por e një jetë të përbashkët të gjithë neve që jetojmë në këtë kohë. Dhe në të vërtetë si asnjëherë më parë, ne kuptojmë se universi i tij artistik përbëhet nga disa koncepte filozofike të cilat shpërfaqen fuqishëm me anë të tri krye temave që enden lirshëm pothuajse në çdo poezi të tij. Dhe këto tri krye tema të poetit tonë të mirënjohur janë, atdheu, lufta dhe jeta, të cilave autori si figura të përmbysura ia kundërvë tri të tjera, mërgimin, lirinë dhe vdekjen, për të na sjellë artin e tij poetik, jo vetëm të

veçantë por edhe të jashtëzakonshëm. Vështirë të ketë një poezi të kësaj përmbledhje që në mënyra të ndryshme nuk trajton këto koncepte që herë na dalin si ide, e herë si motive që zhvillohen në tema qendrore poetike për të na dhënë mesazhin e plotë vetëm pasi përmbledhja të lexohet dhe të analizohet në plotni.

Atdheu, pra thamë se është jo vetëm krye tema e parë por edhe brenga e parë e poetit. Ai e ka atdheun si një thembër të Akilit që vret sa herë që nga atdheu vijin lajme jo të mira, sa herë që e sheh se atdheu nuk është ashtu siç do të donte të ishte, apo sa herë që atij i mungon të qenurit në atdhe. Ai në një poezi të tij thotë se i ka mbetur një këmbë në atdhe e një tjetër në Meksikën e largët ku ai jeton. Ai ndjen si i takon dy vendeve të largëta që qëndrojnë si kundërpeshë mes vete dhe në mes të tyre ka një oqean se vuajtja dhe dhembja si dy elementet që prodhohen dhe njëkohësisht natyrshëm qëndrojnë mes këtyre dy figurave qendrore, nuk ikin lehtë nga ky vendi ynë. Ato vazhdojnë të jenë të pranishme fuqishëm edhe më shumë se dy dekada më pas, sepse lufta ka lënë gjurmët e saja të fuqishme mbi ne e liria nuk ka ardhur e plotë. Mbase, sipas poetit, ajo as që ekziston në atë dimension që e proklamoi, sepse siç thotë ai në vargjet e tij, "të gjithë

kemi vdekur në atë pranverë të luftës", pra nga lufta asnjëri nga ne nuk kemi shpëtuar vërtetë të gjallë.

Krye tema e tretë e poetit në këtë përmbledhje thamë se ishte jeta. Jeta në të vërtetë është krye tema që veçon poezitë e këtij cikli, le ta quajmë të poezive të Xhevdet Bajrajt. Këtu ai është shumë më filozofik dhe më i thellë në ide dhe më i pasur në figurën artistike. Përballë jetës ai e vendos vdekjen si kundërpeshë e fuqishme të saj. Ai thotë se "si mund ta quaj të bukur këtë botë në të cilën gjëja më e natyrshme është vdekja", pra ai as që pranon ta quajë të natyrshme një jetë që sjell në masë të madhe vetëm dhembje e trishtim, dy elemente të cilat fuqizohen figurativisht dhe konceptualisht mes këtyre dy figurave kyçe. Këto tri tema pra, atdheu, lufta dhe jeta, të cilat autori ia kundërvë tri të kundërtat e tyre, në të vërtetë përbëjnë atë trekëndëshin artistiko-filozofik të poezisë së Bajrajt, që në vete përmban plot ide, motive e tema tjera. Ai kujdeset që gjithë afinitetin e tij krijues dhe mjeshtërinë e fjalës t'ia nënshtrojë këtij trekëndëshi që ka kapluar qenien e tij poetike dhe artistike, duke krijuar në të vërtetë një univers të tij original prej nga buron poezia e tij e bukur. Dhe më e bukura është që brenda këtij trekëndëshi të poezisë së tij shpërthen fuqishëm dashuria, e cila është elementi që përshkruan pothuajse çdo poezi të tij. Është dashuria për gruan, familjen, të afërmit, miqtë, popullin dhe mbarë botën që përveçse shpërfaqet si një koncept universal dhe hyjnor, ngjyros me nuanca më të bukura vargjet e poezive të kësaj përmbledhje.

Roman

NË SHTRATIN E RIGJALLNIMIT

Kliton NESTURI

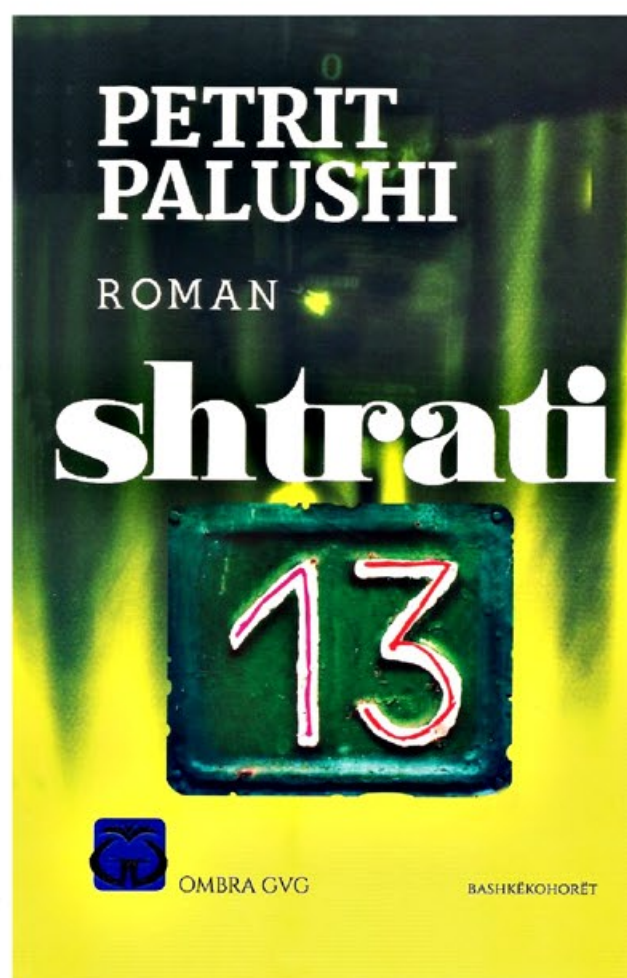
Duam apo nuk duam, ta pranojmë me plot gojë apo nën zë, Petrit Palushi është një nga individualitetet më të spikatura të letërsisë shqiptare të këtij çerek shekulli. I dëshmuar si i tillë, qysh në romanin e tij të parë "Prroi i Andrrës", ai ka sjellë gjithnjë risi dhe befasi në të gjitha veprat që ka shkruar më pas, duke na sjellë një frymëmarrje të spikatur. Temat e tij kanë qenë të përzgjedhura me kujdes dhe krejt origjinale, e po kështu stili mbi të cilin ato janë shkruar ka qenë gjithnjë i freskët dhe befasues. Krijimtaria e tij ka ardhur gjithnjë në rritje, çka na ka bërë që ta mirëpresim atë gjithnjë me kureshtje.

Ndryshe nga mjaft autorë të tjerë, të cilët në krijimtarinë e tyre hera-herës humbasin edhe në vorbullën e zhgënjimit, Petrit Palushi ka mundur të qëndrojë solid në artin e tij, gjithnjë në perfeksion. Kjo vihet re edhe në veprën e tij më të re romanin "Shtrati 13". Në pamje të parë, një temë e zakonshme spitali, vendosur në pavijonin e reanimacionit të një spitali të vogël, një njeri që ndodhet i shtrirë mes jetës dhe vdekjes, e që në

fund nuk e di se si do të lëvizë prej andej. Por merita e autorit është se ai del tej së zakonshmes, duke thyer koncepte njerëzore dhe skema letrare. Ndërtuar me një stil të thjeshtë narrativ ku shpaloset bota e brendshme e njeriut kur ndodhet në rrethana të tilla, "Shtrati 13" është një vepër ku dashuria dhe humanizmi, njerëzorja dhe thyerja e tabuve, shpalosen bukur dhe dinjitetshëm. Personazhet që frymojnë brenda një hapësire të vogël, përçojnë një peshë të madhe si bartës të një shoqërie sa moderne aq edhe arkaike, sa të vogël së jashtëm, po aq të madhe së brendshmi.

Një ndër pasuritë më të mëdha që na sjell kjo vepër, veç strukturës, stilit dhe befasisë letrare, Petrit Palushi na shpalos edhe pasurinë gjuhësore. Duke u mbështetur në shprehje frazeologjike dhe fjalë të përdorura kryesisht në veri të Shqipërisë, ai fut në letërsi një armatë leksiku të vyer dhe të domosdoshme si për letërsinë, po aq edhe për lexuesin, duke arritur që ta shkrijë atë në mënyrë të përsosur me gjuhën standarde letrare. Vet Palushi në këtë rast është një urë lidhëse në këtë bashkëjetesë, duke

arritur të na e sjellë atë bukur dhe në mënyrë organike. Për autorin gjithçka ndodh në mjedisin ku krijimtaria e tij jeton. Ai është një shkrimtar modern dhe sjell shembullin më të mirë se si mund të bashkëjetojnë në shqipen letrare standardja dhe dialekti. Dhe këtë e bën thjeshtë, pa patur nevojë për dekrete konventash apo kongresesh drejtshkrimi. Pasuria e tij gjuhësore është një kontribut i cili mbetet denjësisht në letërsinë dhe kulturën shqiptare, duke qëndruar edhe si një model referimi në çdo kohë dhe prej gjithkujt. Romani "Shtrati 13", ashtu si e gjithë krijimtaria e Petrit Palushit, është një vepër që meriton vëmendje nga kritika, lexuesit dhe artistët. Ajo flet vazhdimisht, duke na inspiruar drejt më të mirës, jetës, dashurisë dhe të vërtetës.

Në shiritin e kohës

CAMAJ MIDIS LENI RIEFENSTAHL DHE MARLENE DIETRICH

Dashnor KOKONOZI

Herë pas here poetit Martin Camaj i nxjerrin nga sirtaret disa dokumente ku tregohet se ai gjatë arratisë së tij ka pasur një farë kontakti me shërbimin sekret amerikan, Cia. Thuhet edhe se Cia e ka shpërblyer duke i paguar nja dy a tre pulla poste për dërgimin e librave.

Nuk mungon asnjëherë që një gjë e tillë të shoqërohet me komente që synojnë ta cilësojnë sikur ka punuar kundër atdheut të tij, sikur e ka tradhtuar atë, thënë shqip.

Meqë kontakte të tilla kanë ndodhur në Gjermani (më duket) po rrimë po aty për ta parë këtë veprimtari « kundër atdheut » në një dritë tjetër, me dy artiste mjaft të njohura gjermane me Leni Riefenstahl dhe Marlen Dietrich.

Ndërsa e para punoi me zell dhe jo pa talent për regjimin nazist, M. Dietrich që u ndodh në Amerikë kur shpërtheu LZB, jo vetëm që u vu menjëherë të mbledhë fonde për luftën kundër nazizmit, por edhe shoqëroi kudo trupat amerikanë në marshin e

tyre edhe në atdheun e saj, në Gjermani për t'i inkurajuar në luftën e tyre kundër nazizmi. Sot ajo adhurohet për artin dhe integritetin e saj moral.

Për të Gjermania nuk mund të identifikohet me nazizmin, sikundër sot Shqipëria e asaj kohë vetëm ndonjë mendje e trazuar mund ta identifikojë me regjimin komunist që e mbodhi me 27 burgje (nëse nuk gaboj, nga 2 që ishin më parë) dhe me plot 32 kampe internimi, pa llogaritur gropat e përbashkëta që i shërbyen si varreza dhe të vrarët pa gjyq që nuk u gjenden ende eshtrat.

Ka edhe një element që flet shumë. Sikundër propaganda naziste dhe të gjitha tmerrret që lidhem me të që sot identifikohen më fort me Leni Riefenstahl, ashtu edhe propaganda e regjimit të shkuar komunist në Shqipëri sot, më shumë se sa me disa emra jerarkësh, identifikohet me ca poetë, vargjet glorifikuese të të cilëve kujtohen ende, ndërkohë që fjalimet mediokre të tiranit janë harruar.

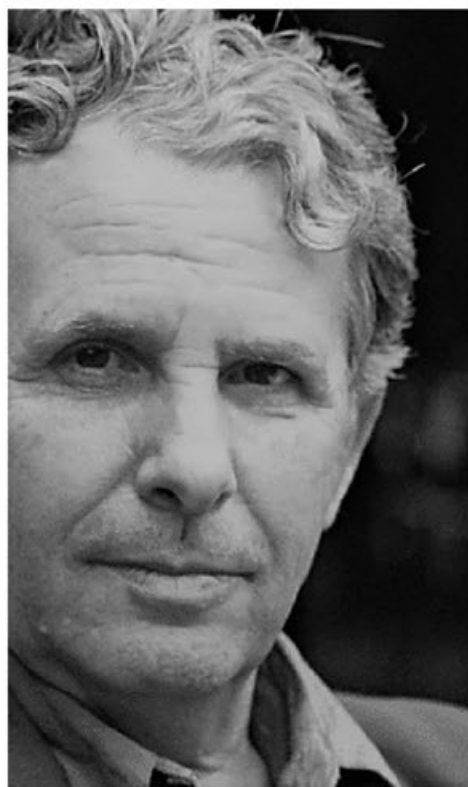
Midis alternativës Riefenstahl - Dietrich, Camaj ka bërë zgjidhjen e tij.

Në shiritin e kohës

ALI PODRIMJA NË POEZINË SHQIPE

Krijimtaria e poetit, edhe pse ecën, lëviz, përplasat, krijon emfazat e veta apo qëndresa të ndryshme tranzitive social-emocionale, ka si të përhershme konstanten e dhimbjes për truallin. Dhimbja për vendin mbetet e palëvizshme

Majlinda RAMA

Ali Podrimja, njëri nga poetët shqiptarë më në zë të gjysmës së dytë të shekullit XX dhe fillimit të shekullit XXI, mbetet po ashtu ndër lëvruerit më të mëdhenj të lirikës patriotike përgjatë historisë letrare të pas viteve '50-të në letërsinë shqiptare. Simbolikën poetike e lidhi ngushtë me kombin, me kulturën materiale e shpirtërore të vendit të vet. Fillim e fund, poezia e tij krijoi fytyrën e një korpusi të gjerë me elemente etniciteti, çka do ta bënte atë poetin më emblematic të Kosovës. Vetëdija poetike,

vetëdija kombëtare dhe vetëdija politike krijonin trepolëshin që kapërcente gati çdo skemë standarde a kuptim të vendosur deri në atë kohë nga poetët kombëtarë paraardhës të Podrimes, kryesisht të periudhës së Rilindjes. Qysh në fillimet e veta krijuese, Kosova për poetin parashtrahet si një katakombë i ngatërruar thellë tuneleve të shpirtit dhe i bëhet motiv që e udhëheq në çdo kohë. Filozofia e tij krijuese vjen si një asketizëm vetjak, për të hequr dorë nga gëzimet e tjera të jetës, deri në gjetjen e përsosmërisë së përgjithshme, që në këtë rast ishte Kosova e lirë. Prandaj poeti krijoi një botë gjeopoetike krejt origjinale, të distancuar nga shtrëngimi i kufijve, ose, më saktë, përtej kufijve shtetërorë, të cilët gati se nuk i përfill fare, në kuptimin e vrapimit, shtrirjes dhe krijimit poetik.

Krijimtaria e poetit, edhe pse ecën, lëviz, përplasat, krijon emfazat e veta apo qëndresa të ndryshme tranzitive social-emocionale, ka si të përhershme konstanten e dhimbjes për truallin. Dhimbja për vendin mbetet e palëvizshme. Ajo bëhet sinteza e gjithë botëkuptimit të poezisë së tij, i qëndron gjithmonë në backstage, si një trigonome trikohëshe: fillim, vazhdim dhe mbyllje. Ashtu si krejt sociumi kosovar, që notonte në ujërat e turbullta të viteve '50-të, edhe poeti i ri Ali Podrimja do të vendosej përballë shtigjeve tepër të vështira, por kurrë nuk mundi të kufizohej nëpër uniforma orientuese apo imponuese të kohës. Si me një shpërthim prej shpirtit, ai do t'u drejtohej bindshëm dhe ngulmues gjithë atyre që kacafyteshin me fatet e shqiptarëve, se nuk mund ta falte atë që ishte gjak, mish e shpirt i atij trualli. Shpërtheu kështu një dritë që ziente prej kohësh në zemrat e gjithë bashkëkohësve të tij, por që asnjëherë nuk ish thënë sa duhej dhe si duhej.

Ky guxim djaloshar i hapi të tjera shtigje

poetit, duke e bërë fatin e poezisë së tij një me fatin e Kosovës së tij, fate që i mbante mbi supë kudo ku shkonte, edhe në gëzime, edhe në hidhërim. Poezia e Ali Podrimes është thelbi i një rebelimi themelesh sociale, që luftonte për ide përparimtare. Ky shpirt reaktiv u shfaq me shpërthime, herë eksplicite (të shprehura) dhe herë implicite (të nënkuptuara). Kjo e bëri poetin më të konsoliduar dhe e inkadroi si vullë identitare të fateve të vendit, duke u veçuar në komunitetin e krejt poetikës albanofolëse të deri asaj kohe.

I udhëhequr e orientuar nga paraardhësi i tij Esad Mekuli, Podrimja do t'i mbante lidhur fort urat poetike me poetët e mëdhenj kombëtarë, që nga Rilindja e më pas, te brezi i viteve '30-'40, duke sjellë veçantinë e zërit të vet, si vazhdim të një tradite të përkohshme letrare. E kishte të qartë vijën, udhën, boshtin, frymën, në të cilën ecte. Por, veç kësaj, Podrimja ka merita të veçanta, sepse i dha një orientim të ri poezisë, si në metodat krijuese, ashtu edhe në rrafshin tematik, duke prurë me natyrshmëri forma poetike të panjohura më herët. U shfaq si një skalitës i vargut, duke e formatuar atë më të prerë e më të mprehtë. Modernizoi elementet antike e tradicionale poetike, duke e nxjerrë në një tjetër hulli, atë të individualitetit të vet absolut. Debutimi i bujshëm i të riut gjakovar do të kthehej në model shkrimor, që nëpër vite do të pasurohej e përsosej më tej dhe assesi të qëndronte aty ku nisi. Ishte një kohë kur zëri i poetëve dhe shkrimtarëve dëgjohej dhe bëhej pjesë e zhvillimeve të përgjithshme të jetës kulturore e artistike në vend, duke kapërcyer përtej dhe mbi rolin e tyre.

Sikurse e thamë më lart, fati i shkrimtarit ishte ngushtësisht i lidhur me fatin e vendit, prandaj Podrimja do të kthehej në zë të asaj gjendjeje të rëndë sociale që mbizotëronte

ato vite. Ai u bë fryma dhe fija lidhëse për ta çuar zërin e qëndresës te çdo qytetar i thjeshtë. Mesazhi i tij u bë mision dhe moto që trokitjen e parë e bëri me vargun emblematic: "Kosova është gjaku im që nuk falet"! Ky varg aksiomatik, i prerë, ishte një thirrje për qëndresë, karakteristike shqiptarësh ndër shekuj (varg i strukturuar mirë me dallgë shpërthyes nga gjaku që vlonde). Kohën e shënoi me konvenca universale, edhe pse shpërthente me dhimbje Kosove.

Nëse do të rravgonim në tematikën podrimjane, qysh në fillime do të na paraqitej një panoramë e plotë dhe e qartë e botëkuptimit të poetit. Një shpërfaqje që të çon në frymëzime të reja. Kështu, do ta niste hapërimin krijues me hijen e tokës për të mbërritur me fuqitë padronike të poezisë. Pëllumbat në shtëpinë pa qetësi poetit i ishin trembur qysh në fëmijëri, ndërsa kapërcyen përtej dhimbjes në rininë e hershme të tij. Rrëfimi, rënkimi, mallkimi - ishin trinia e mbrëmjes, ndezur në çdo ninullë guri. Netët pa gjumë, ankth, qentë që lehnin shushurimave të plepit, varre mbetur pas kokash - tablo poetike thellësisht therëse që mbinin të pakufishme brenda poetit dhe Kosovës. Në thelb të brendësisë Poet - Kosovë shfaqet prologu dhe epilogu, betimi dhe e përbetueshmja, dita e nata dhe maca më e zezë se terri. Në vargje rritet e rritet kali i Trojës, bashkë me dhimbjen dhe ankthin e tmerrit të tradhtisë nga brenda, tradhti që ia kish marrë Kalanë-Kosovë me dhjetëra herë. Ai ishte mes njerëzve, pas shkundulimës, mes dhimbjes së përflakur që shkonte e vinte në kohën e Homerit. Prandaj, përmes zërit - kushtim, zërit - kërkues, zgjimtar, rritës shkallë - shkallë, ulëritës dhe insistues të çdo kohe, poeti Ali Podrimja, kërkoi revolucionet...

TI QË MË DO, VRITMË I PARI

Ti i shtove ngjyra tokësore
qiellit tim
që atëherë penelatë e pezullt mbeta
as dhë - as re
pupël e nderur në bebe të syve
çastndalur.

Si vallë të jem ajo që s'jam
e të mos jem ajo që jam?

Ti, ti që më do
merre pyetjen e Çehovit dhe si heshtë
ngulma në brinjë:
"Mos vallë po e mashtron lexuesin...?"

Ti, ti që më do
duhet të më vrasësh i pari,
para se të të vras.

NË MUNDSH TË MË KRIJOJE EDHE NJË HERË

I.
Eshtërpërvjedhur,
pëlhurëmishhtë,
Sytë- pasqyrë të përtejme
bota të kish,
Gji nazemëndafsh,
gushë cipëfildish,
Flokë limanprehje
si mes resh të ish.

Këmbësorkadhe pruar
pyjesh të trishtë,
Ku dehet parajsa
me alkimi magjish.
Arsye e gjykim,
mprehtësi më dhe,
një zemër të madhe
që dhe botën e nxë

Ndjenja të bardha
lotë, mall, zjarr,
gjuhë magjiplotë
që dhembjen ndal.
vullnet të lirë,
hare e dhunti
brishtësi fizike
forcë e butësi

Engjëll i rrëzuar
në ligësi.

II.
Kur gruan krijove, o Zot,
ç'mister, ç'mrekull,
si vallë s'mendove
për një palë sy,
mashkullit t'ia jepje, ...
të më shihte si TY?!

III.
Në mundsh, o Zot, të më krijoje
për së dyti dhe një herë
do mundje vallë të më ribëje
Të bukur, por kaq të mjerë?!

PRITJA

Të kishe sy për të më parë,
nën lëkurën e fildishtë
nuk më rrjedh gjak në damarë,
por një hare e trishtë.

Vdekjet e bukura të çdo çasti
si nëpër gjethe bien në vjeshtë,
përhumbur në pyje krijimtarie,
të pres të vish, si qindra herë!

Marroset vargu nga vetmia,
vallëzim me ujqërit nis e hedh.
me hënën fjalë numërojmë tespia:
-Shko të flesh!-më thotë -Nuk vjen!

Ah! Të kishe sy për t' më parë,
nën lëkurën e pranvertë...
pritjet si gurë palë-palë,
ngrihen rreth meje kështjellë.

SI BATICË DO VIJ NË BUZË

Detin e lotëve mbledh në një shishe
në të një varkë nis në lundrim
dëgjohen këngët e sirenave
unë jam vela kredhur si floknajë në erë
deti im nuk është i qetë
si poezia
një albatros s'më lë vetëm
për njëfarë kohe
në mëngjes të vdekur e paskam gjetur
në prehrin tim
stuhia nis, dikush pranë vetes më mbledh
në cilin breg do ta gjej të nesërmen
ti lexomë në harta zvogëluar disavargëshe
zhytur në lëngun e shishes sime
si baticë do të vij në buzë
çdo valë e imja, çdo dallgë deti
asosacione të reja do të të sjellë
dhe ti s'do dish puthjen e kujt përpive
varkës, velës, stuhisë a albatrosit të vdekur
nga lakmia jote
një ditë do të zgjohesh me ethe deti në zemër.

RUHU DJALË NGA VASHAT SY BLU

Ti mahnitësh
më sytë e mi të qelqtë,
kur një buzëqeshje
retë e trishta krejt i heq.
S'di me çfarë të përngjasin,
ca pak mendueshëm rri
Vallë janë cifla qielli
përhumbur në pluhur gri,
apo yjz të humbur
qiejve, në pafundësi?!

Ti vështromë i pafrymë,
por veten mos e humb krejt,
për gjëra që s'janë tokësore,
nuk ka etiketë.

Sytë - portë e shpirtit janë
që vjen nga të tjera botë.
Në ke frikë të duash
mos trokit kot!

Ruhu djalë, nga vashat syblu!
Ato shohin yjet, jo ty!

BURRAT S'E KËRKOJNË DASHURINË

Burra s'e kërkojnë dashurinë
ata duan të posedojnë
janë kaq lakmitarë
harxhojnë paranë
por kursejnë zemrën.
Burra, pasi eksplorojnë,
ngulin shkopat me flamujt vetjakë
dhe deklarojnë "tokë e zënë"
kjo s' i ndal, nëse do mundeshin
çdo natë do ta zinin një tokë të re.
Ata janë fëmijë marrokë të rritur
dhe një grua e bukur është për ta
pasqyra e Narcizit ku shihen
dhe u pëlqen vetja.

Burra s'e kërkojnë dashurinë
por kur ajo i gjen, vdes burri brenda tyre
dhe lind Njeriu.

UDHËTAR I PASOSUR

Veten braktisur në mëshirë të fatit
mbi varkë oqeanit të pafund,
lopapat në thellësi i kam lëshuar
vala heshturazi më përkund.

Mall i pakuptuar kërnishë e trishtë
veshur shpirtit kur mbi sy yjet më flenë,
veç me flokë mbuluar trupin tim të brishtë
ndër zhuritje buzësh etja ngre folenë.

Hijen time kam mikeshë të paçmuar
sa kam atë hënë e diell ka,
dhe kur netët qiejt i kanë turbulluar
një këngë në zemër vigjëlon si flaka.

Shkujdesur me agun zgjohem ndër supe
e lakuriqtë me veten në sinqeritet,
befas kuptoj që unë jam veç varka
ti je udhëtar i pasosur që frymëzimin pret.

GJERBË MALL

Qëmton shi
Mbi floknajë
Mbi ndjesi
Mbi varg

Shqip kujtimet e qepura
visoreve të zemrës

Gjeron shi
n'atë oazë brenda meje
ku të strehova ty

Gjeron mall
fërkoj dy eshtra prej tij
ndez zjarr me fjalë

Malli im i bardhë, perlë e rrallë
mes dy heshtjeve, ishullohet.

ÇEL-TI-NË

Ja! Atje tej! Kur yjet shuhën
Atje-jam e shoh një çelthin'
Ku hedhin valle shtojzavallet
Shtoi-o-Zot-vallet e shpirtit tim!

Aty, në atë shteg rrethuar driza,
Në gjuhë, o mik, e kam shtëpinë
Në do të shoh, në do përfare
Më harro! Kalo! Ti ik!...Ti prit!...

Kur zërat shturen me mëngjesin,
kulloshtë e qenies ar-t-pikon.
Kullo një vesë-puthje ndër petale,
nga shteg i vetes që më harron!

Ja! Atje tej! Kur ndizen yjet...
Atje-jam e afër të ndiej çelthin!
Ku hedhur lozin shtojzavallet,
përsfaqe o Zë, gjithë bukurinë!

(Nga përmbledhja poetike "Nantë herë grue")

HETEROTOPIA E ROMANIT SHQIPTAR

Heterotopitë janë vende reale, që gjenden brenda një kulture ekzistuese a një shoqërie të caktuar, dhe duke qenë hapësira tjera, vende jashtë të gjitha vendeve, janë të destinuar për të ndryshuar sisteme kulturore dhe shoqërore

Afrim REXHEPI

Në tekst shqyrtojmë mundësinë e letërsisë si fikcion dhe impaktin e saj në hapësirat e një shoqërie të caktuar. Problematika qëndron në integrimin e letërsisë si hapësirë fikcionale, në hapësirën faktike, sepse hapësira letrare është pjesë e realitetit, por edhe është e distancuar nga vetë realiteti. Kjo shpjegohet me faktin që letërsia është fikcion dhe ndikon fuqishëm në proceset politike e kulturore, dhe jo vetëm, është edhe hapësirë fikcionale, një hapësirë tjetër që pasqyron e potencializon, me tendencë të transformojë shoqëritë e caktuara. Gjithmonë, në esencën e teksteve letrare, qëndron kategoria e gjasës dhe e mundësisë për ndryshim. Mendojmë që një roman, është heterotopi, është hapësirë tjetër, dhe e ka impaktin e duhur politik dhe kulturor, për ta shfaqur të vërtetën në shoqëritë e caktuara. Në librin *Universi i fikcionit* (1988), Thomas Pavel, duke e lidhur përdorimin e ligjëritim logjik për qëllimin e diskursit imagjinar me tipologjinë e botës imagjinare, thekson faktin që në vend të një semantike të unifikuar, fikcioni ka nevojë për një tipologji botësh për të përfaqësuar shumëllojshmërinë. "Nëse, nga njëra anë, botërat e gjasave, janë të përcaktuara për të siguruar një model në teorinë e fikcionit, nga ana tjetër, nocioni i botës si një metaforë ontologjike për fikcionin, mbetet tepër tërheqës...duket e pamundur të identifikohen Ana Karenina, Sherlock Holmes dhe të tjerët, ndryshe nga vetitë që iu atribuohen atyre nga teksti letrar...botërat fikcionale posedojnë realitetin e vet, personazhet fiktive mund të ekzistojnë edhe në ndonjë realitet tjetër". (Pavel, 194: 37) Kontakti me filozofinë analitike dhe me semantikën e botës së gjasave, ndryshoi përcaktimet teorike në epokën poststrukturaliste të Ljubomir Dolezel - it. Ishte pasardhës i njëjës nga shkollat teorike - letrare më me ndikim në shek. 20. Shkolla e Pragës, e që pati ndikim të theksuar në zhvillimin e strukturalizmit dhe poststrukturalizmit francez. "Nuk dua të pretendoj se Dolezel-i miratoi të gjitha sugjerimet vendimtare të Shkollës së Pragës (për shembull, ai la mënjanë nocionin thelbësor - funksionin estetik). Megjithatë, pjesa intensive e botës së tij fiktive, është fort e lidhur me metodën e kërkimit stilistik të Shkollës së Pragës". (Bohumil, 2016: 45)

Fiksioni

Në fakt, termi i tij heterokosmika, i shënuar në studimin *Heterokosmika*. Fiksioni dhe botërat e gjasave (1988), është rezultat i studimeve që ka bërë në stilistikë, teori letrare dhe naratologji, është sintezë e studimeve për semantikën e narrativës fikcionale. Ajo që intrigon, është fakti i teorisë së tij të fikcionit e që përcaktohet përmes poststrukturalizmit dhe interdiciplinarititetit. Edhe pse, pjesërisht pranon mendimin e Tomas Pavelit që fikcioni, njëkohësisht është edhe nocion pragmatik, edhe nocion semantik, Dolezel, semantikën e fikcionit, e vë në baza të tjera në raport me pragmen interpretative mimetike, ku semantika e realitetit fizik, kalon në semantikën e botës së gjasës. "Semantika bazohet në përcaktimin ontologjik si vijon: të ekzistosh vërtet, do të thotë të ekzistosh i pavarur nga paraqitja semiotike, të ekzistosh fikcionalisht do të thotë të ekzistosh si projektion semiotik. Në ndonjërin nga sistemet semiotike, si për shembull, letërsia, entitetet fikcionale ekzis-

tojnë për shkak të teksteve fikcionale". (Dolezel, 1998: 45)

Për të qenë më bindës në interpretimin e teorisë së fikcionit të Dolezelit, më poshtë, po shënojmë elementet distinktive të fikcionit: Botërat Fikcionale janë artefakte (poiesis); Botërat Fikcionale janë botëra autonome dhe jo imitime (mimesis); Botërat Fikcionale mund të jenë analoge me realitetin fizik por edhe po aq fantastike sa të jenë kundër realitetit fizik; Botërat Fikcionale letrare janë heterogjene për nga makrostruktura, me semantikë paradigmatiske; Botërat Fikcionale, ontologjikisht janë të ndryshëm ndaj realitetit fizik, karakterizohen përmes zbrazësive ontologjike; Botërat Fikcionale janë objekte semiotike, ku teksti është medium semiotik që ndërmjetëson midis konstruksionit të autorit dhe rekonstruksionit të lexuesit; Botërat Fikcionale, janë kategori të veçanta të teksteve konstruktive, dallojnë nga tekstet deskriptive a përshkruese, ku realiteti fizik është ose i vërtetë ose jo i vërtetë. Tekstet fikcionale karakterizohen nga një realitet për të cilin nuk mund të thuhet që është apo nuk është i vërtetë; gjuha e fikcionit është referenciale dhe jashtë lidhjeve mimetike me realitetin fizik. Umberto Eko mendon që: "Në realitet, botërat e trilluara, janë parazitë të botës aktuale, por ato në fakt, janë "botë të vogla" që kapin pjesën më të madhe të kompetencës sonë për botën aktuale dhe na lejojnë të përqendrohemi në një botë të kufizuar, të mbyllur, shumë të ngjashme me tonën, por ontologjikisht më të varfër" (Dolezel, 1998: 2).

Sipas teorisë dekonstruktivistike të Fukosë, në secilën kulturë a civilizim, ekzistojnë edhe vende reale dhe efektive, që në përkufizimet e ndryshme përcaktohen si të thuash, si vende të përthyera, vende të marginalizuara brenda një shoqërie a kulture të caktuar, vende antiutopike këto, hapësira tjera, që Fuko i definon si heterotopi. Në fakt, sipas Fukosë, ç'janë heterotopitë? "Pasqyra është një utopi, pasi është një vend pa vend. Në pasqyrë, e shoh veten atje ku nuk jam, në një hapësirë ireale, që virtualisht hapet pas sipërfaqes. Unë jam atje, ku nuk jam, jam një lloj hije që më mundëson ta shoh veten aty ku nuk jam, aty ku unë mungoj. E tillë është utopia e pasqyrës. Por është gjithashtu një heterotopi, për aq sa pasqyra ekziston në realitet, me efekte të kundërveprimt, ndaj pozicionit që unë kam. Nga këndvështrimi i pasqyrës, unë zbuloj mungesën time, pasi e shoh veten atje. Duke u nisur nga ky vështrim që është, si të thuash, i drejtuar kah unë, nga hapësira virtuale që është në anën tjetër të xhamit, kthehem drejt vetes. Filloj përsëri të rishikoj veten dhe të plotësohem aty ku jam. Në fakt, pasqyra funksionon si një heterotopi derisa e bën këtë vend që unë zë në momentin e caktuar, absolutisht real, i lidhur me të gjithë hapësirën që më rrethon dhe absolutisht joreal, pasi që për tu perceptuar, duhet të kalohet përmes kësaj pike virtuale që ndodhet atje". (M. Foucault) Pra, heterotopitë, janë vende reale, që gjenden brenda një kulture ekzistuese a një shoqërie të caktuar, dhe duke qenë hapësira tjera, vende jashtë të gjitha vendeve, janë të destinuar për të ndryshuar sisteme kulturore dhe shoqërore. Kjo tregon edhe kuptimin e dyfishtë të heterotopive - hapësirave tjera, mundësinë e të kuptuarit të hapësirës së letërsisë si hapësirë tjetër, por edhe si një institucion kundërtë, me potencial alternativ. Nga një perspektivë e tillë, sipas konceptit dekonstruktivist të Fukosë, heterotopitë janë hapësira polisemike, dhe

në raport me hapësirat tjera në sistemet shoqërore, janë hapësira paralele. Në diskursin tonë teorik, hapësirën e letërsisë, e kuptojmë si hapësirë me potencë alternative, si hapësirë e mundësive, kurse hapësira letrare / fikcionale, është përcaktimi i hapësirës së njëjtë, në formën e një romani.

Hapësira e diskursit fikcional

Në fokusin e interpretimit tonë janë Murat Isaku dhe Kim Mehmeti, romanet e të cilëve, për nga kuptimi artistik, për nga dimensionin dhe specifika dominuese e strukturës poetike dhe estetike, janë forma dominuese në letërsinë e shqiptarëve të Maqedonisë së Veriut. Në fakt, po të shënohet a përcaktohet trajektorja e evolucionit të romanit të romansierëve në fjalë, theksohet një evolucim i poetikës, nga projektimi mimetik (Murat Isaku), deri tek format mitike - simbolike dhe alegorike (Kim Mehmeti). Pra, hapësira e diskursit fikcional, "hapësira tjetër", është fikcioni - hapësira e gjasës, është mundësia alternative e rendit shoqëror. Në fakt, përcaktojmë fikcionin (hapësirën letrare) si heterotopi, por edhe si institucion që pasqyron deformimet, tragjizmat dhe potencialet e mundshëm shoqëror.

Në diskursin tonë teorik, romanet e Murat Isakut, i përcaktojmë si hapësira fikcionale, si heterotopi që shënojnë ekzistencën e tyre përkufizuese a kundërshtuese nga qendra, janë hapësira fikcionale kundërshtuese ndaj gjithçkaje nga qendra. Struktura e hapësirës fikcionale, përbëhet nga elementet e mëposhtme: autori i gjithdijshëm fokusohet në hapësirë: Sharri, malet e Sharrit, është hapësirë, ku prehen fatet dhe luhen tragjeditë më të thella njerëzore. Personazhet e romaneve Plagët, Fatprerët, Rreckajt, Shtjella si për shembull, Kelmend Gajria, Lekë Gajria, Kushtrim Rreckaj, Nikë Rreckaj, Përoska, Gjata, Abo Xhabiri, Sheh Alabini, etj, shprehin fatet tragjike kolektive të popujve, janë figura që shënojnë qëndresë dhe rezistencë. Njëri nga personazhet emblematisht të romanit Rreckajt, Kushtrim Rreckaj, i drejtohet të birit me fjalë: e madhe është bigorina kur këndohet, por më e madhe bëhet kur i dilet zot. Hapësira fikcionale, njëherit, është edhe heterotopi, hapësirë tjetër, hapësirë në margjinë dhe gjithnjë në kundërshtim tragjik me qendrën. Arkitektura e hapësirës, përbëhet nga leksemat si: burgjet, zandamet, kulla, shtëpia, djepi, kasolla, guri, konaqet e familjeve të mëdha,

ara, rugët e fshatit, varrezat, fshati në thellësitë e maleve etj. Gjeografia e fshatrave në thellësitë e maleve, shënon binomin dallues dhe kundërshtues qendër - periferi. Gjeografia imagjinare, shënon mitet, legjendat, rrëfimet, ëndrrat që ka herë paralajmërojnë fatet e njerëzve dhe popujve. "Duke harmonizuar kohën dhe hapësirën, nëpërmjet studimit të poetikës së Murat Isakut, rigjejmë një univers të gjerë letrar, e artistik, Universin e vendlindjes, gjejmë Murat Isakun vetë, duke interkomunikuar me botën e artit, me botën shqiptare, duke harmonizuar eksperiencat e jashtme (kujtesën, që reflektohet si kujtesë teksti)". (K. Shala). Në fakt, Malësia e Sharrit, në konceptin tonë teorik, është hapësirë tjetër, është hapësirë periferike, që përmes njëfarë sistemi (auto) rregullativ, kundërshton dominimin e qendrës, kundërshton sistemet politike e kulturore të shoqërive të caktuara. Në aspektin e leximit dekonstruktivist e poststrukturalist, Universi i vendlindjes, është hapësirë e kufizuar, është në kontrast me utopinë, është antiutopike, është heterotopi që nuk e kundërshton realitetin fizik, e rrëfen realitetin fizik me të gjitha tragjizmat funksionale në të. Përmes hapësirës së kufizuar - heterotopisë (vendlindja), jo vetëm që përmes rrëfimit tradicional realist, rrëfen për fatin tragjik të një populli i ngujuar në një hapësirë të mbyllur, por dhe përmes një hapësire të tillë të marginalizuar, pra një hapësire tjetër - heterotopike, që nxit zgjimin e vetëdijes kolektive, nxit mendimin funksional kritik, për proceset ekzistenciale, shoqërore dhe politike. Në fakt, principi i dytë i heterotopisë, shënon faktin që heterotopitë janë hapësira të destinuar për ndryshim.

Një tjetër shkrimtar, diskursi fikcional i të cilit mund të interpretohet si heterotopi, si hapësirë tjetër, hapësirë periferike, me një sistem autorregullativ e potencial kundërt dominimit të frikshëm e tragjik të qendrës, është edhe Kim Mehmeti, padyshim njëri nga romansierët më të spikatur të letërsisë bashkëkohore shqipe. Kritiku Ali Aliu, për veprën e tij shprehet: "Vepra letrare e Kim Mehmetit, ngjizet në ngasje që reflekton bota përreth tij, realiteti i përditshëm, njëkohësisht, ushqyer e përplotësuar nga bota tjetër, ajo e imagjinatës krijuese. Këto dy botë, sikur janë në një përballje, në një përplasje dhe sfidë të përhershme, sidomos në romanet e tij. Njëra, ajo përreth, duke përkufizuar kufijtë e realitetit konkret,

përditshmërinë, njëkohësisht e nxit imagjinatën për atë tjetër, botën ndryshe dhe të ndryshme, pjesërisht atë të ëndërruarën...Kjo, e imagjinuara, vjen për ta universalizuar, për ta bërë të kudo e kurdoherëshme, të mundshme atë, botën konkrete". (A. Aliu) Në fakt, hapësira fikzionale e romaneve të Kim Mehmetit, sendërtohet përmes vetëdijes së autorit të gjithëditëshmë e omni-prezent. Janë këto heterotopi - hapësira tjera, gjithmonë të marginalizuara e të pozicionuara në periferi, gjithmonë në konflikt të përhershëm me qendrën. Struktura e hapësirës fikzionale, përbëhet nga elementet relacioniste të mëposhtme: autori i gjithëditëshmë e ekstradiegtik, fokusohet në hapësirë: Shkupi që zhvendoset në periferi (Lypsiqarët e Shkupit), fshati Suk (Vitet e urithit, Kulla dykatëshe), Reka e Epërme (Ngjyrat e këtij dheu) etj., i lexojmë si heterotopi fikzionale, janë hapësira tjera këto që pasqyrojnë dramën dhe fatet më tragjike të një populli në mbijetesë. Njëherit janë hapësira tjera këto, të marginalizuara, gjithmonë në periferi, që potencializojnë qëndresën e rezistencën për të ruajtur gjuhën, traditën dhe kulturën e të parëve. "A shuhet malli për kullën...braktisja e kullës është mallkim i përrjetshëm" - shkruan autori në fjalë. Arkitektura e hapësirës përbëhet nga leksemat si: kulla, oda e burrave, çardakët, frëngjitë, gjarpi i shtëpisë, varrezat, fshatrat thellë në male etj. Gjeografia e fshatrave thellë në male, shënon hapësirën periferike, heterotopinë - hapësirën tjetër, të marginalizuar nga dominimi i qendrës. Gjeografia imagjinare e

hapësirës, shënon mitet, rrëfimet fantastike dhe fanitjet e Vashëz gjysme zanë, e gjysmë imazh, legjendat e rrëfimet, magjitë dhe fallxhorët, hijet e shpirtave, zëri i të parëve etj. Karakteristikat a veçoritë e hapësirës letrare të shënuara më lartë, dhe të definuara si heterotopi - hapësirë tjetër, shënojnë mundësinë dhe potencialitetin e rizbulimit të asaj që ka qenë në periferi, e marginalizuar.

"Thjeshtë, nga do që ta ktheje dhe cilindo operacion matematikor ta përdorje, çdo gjë kishte kuptimin e njëshit apo nëntës e që zëbërthyesit e domethënietë të numrave qëmoti e kishin shpjeguar si paralajmërim se në këto hapësira ishin mbyllur nëntë rrathtë e një kohe kur njerëzit ishin rrotulluar rreth boshtit të pamundësisë për të dalë nga ngushtica ku jetonin dhe se do të fillonte numërimi i një kohe të re. Në të vërtetë, pas përfundimit të luftërave ballkanike, Shkupi kishte filluar të ikën nga vetvetja, ishte nisur në jug drejt rrëzës së Malit të Krojeve dhe thujse donte të shkojë sa më larg lagjeve të lashta, sa më përtej themeleve të para nga të cilat kishin lindur të gjitha rrugicat tjera, sa më tej ngrehinave të ngritura aty poshtë mureve të Kalasë, që e kishte ndërtuar Justiniani". (Mehmeti, 2015: 5)

Letërsia si hapësirë tjetër

Në romanet e Kim Mehmetit, lidhen realitete që në aspektin kohor e hapësiror janë të largëta. Shkupi Dardan, Shkupi 1990, Shkupi i 1912, Lypsiqarët e Bagdatit, Lypsiqarët e Kosovës, Lypsiqarët e Tetovës, të

Dibrës e të Çamërisë, kuptimi i shenjave në gurët e Urës së Gurit dhe të Kalasë, interpretimi i shenjave në hartat e ndryshme për strukturën urbanistike të Shkupit, Burmalit Xhamia e Çarshia e madhe etj. Në fakt, në strukturën e tekstit romanesk, koha dhe hapësira nuk janë entitete të ndara, por funksionojnë brenda një kontinuiteti hapësiror - kohor. Lidhja e kohëve dhe vendeve të largëta përmes sagave të Lypsiqarëve, shënon hapësirën e një bote të humbur, përmes legjendave, miteve dhe imagjinatës. Pra, heterotopia fikzionale, zbulon të vërtetën e sistemeve shoqërore, e njëkohësisht, e plotëson realitetin. Kemi bindjen që romanin Lypsiqarët, duke e definuar edhe si heterotopi, edhe si institucion, mbërthen në vete impulse politike, duke mos e dobësuar edhe impulsin ideologjik. Principi i dytë i heterotopisë, shënon faktin që heterotopitë janë të destinuara për ndryshime.

Romanet paradigmatiche Rrengu dhe Lypsiqarët, vendosen në një pozicion specifik në raport me realitetin faktik. Brenda diskutit dhe hapësirës, zhvillojnë atë tezë potenciale, që në hapësirën e realitetit faktik nuk ka qenë e mundur të krijohet. Pra, ky është roli institucional i romaneve paradigmatiche, romanet si heterotopi, që përjashtojnë heterogjinitetin e shoqërisë, në funksion të homogjinitetit të saj. Romanet paradigmatiche, shënojnë edhe një fakt, faktin që natyra e letërsisë është e dyfishtë, është edhe fikionale, që përdor materialin faktik, e njëkohësisht, në hapësirën shoqërore, funksionon si institucion, si një lloj mekanizmi (auto) rregu-

lativ i deformimeve shoqërore dhe politike.

Duke u bazuar në paradigmat teorike të fiksonit (Th. Pavel dhe L. Dolezel), tekstet fikionale (romanet e Murat Isakut dhe të Kim Mehmetit), i kemi vlerësuar jashtë kriterit të së vërtetës, në fakt i kemi përcaktuar si fikcione, shprehjet e të cilave, nuk janë as të vërteta e as jo të vërteta. Por, është edhe një fakt i pamohueshëm që nuk mund të ketë letërsi jashtë realitetit fizik, ajo (pra, letërsia), është pjesë e hapësirës kulturore të shoqërive të caktuara. Një përcaktim i tillë teorik, shënon faktin që letërsia është heterotopike, është një hapësirë tjetër që ngërthen në vete mekanizmat e sistemeve (auto) rregullative, të favorshme edhe për shoqëritë e caktuara. Përcaktimi i letërsisë si heterotopi, është e njohur në paradigmat teorike, ajo funksionon si institucion në rizbulimin e antagonizmeve të shoqërive. Veprat e romansierëve më të mirë shqiptar në Maqedoninë e Veriut, siç janë Murat Isaku dhe Kim Mehmeti, i kemi analizuar në mënyrë që natyra e tyre letrare është bifunksionale, në kuptimin që përdor jo vetëm materialin faktik a parafiguracionin për ta shndërruar në fikcion, por edhe funksionalizimin e potencialit të tyre institucional, në kthimin e rendit dhe vlerave të një botë të degraduar dhe skajshmërisht të marginalizuar. Fiksionet romaneske të shkrimtarëve shqiptar, në diskursin tonë interpretativ, janë hapësira fikzionale, janë heterotopi që rizbulojnë a pasqyrojnë hapësira tjera "të rregullta e të përkryera, si kanuni" (Kim Mehmeti), por gjithmonë në antagonizëm tragjik me hapësirën keq të organizuar, kaotike dhe dominuese.

Dysia e siluetës femërore në poezinë e Ilirjana Sulkuqit

METAFORA E HIJES

Lirizmi i theksuar, mirësia dhe dashuria multidimensionale, pasqyron subjektivitetin e mimesit (realitetit), që qartësojnë mesazhin e poetes ndaj lexuesit, jo vetëm duke drituar feminizmin e saj, por identitetin poetik unik të Sulkuqit

Emrije KROSI

Për të kuptuar dhe lexuar si duhet një poezi të shkruar nga një femër, nuk mjaftojnë vetëm leximet e saj të mëparshme apo edhe leximet e shumë shkrimeve femërore, që në kuptimin më të gjerë, përveçse përshtatshmërisë kemi edhe transformimin me natyrën femërore, që kulturalisht shkrimet feministe/femërore, përveçse diferencave gjinore (mashkull/femër) si modele letrare, ndërtohen mbi bazën e eksperiencës të tyre femërore, (Boumelha: 1982), jo vetëm si narrative femërore, por edhe si shumësi leximesh dhe interpretimesh poetike. Poezia "Unë me hijet e mia-siluetë perëndie", (Sulkuqi: 2021), në trajtën e saj të dysisë (unë/hija) apo (Ilirjana/shemra) monologon me hijen, që nuk nënkupton atë lloj metafizikë tradicionale, që nënkupton përcaktueshmërinë dhe paqartësisë si shënues konotativ të fjalëve unë/hija.

Monologun tim, përgjatë hapave të shëtitjeve në orët e ditës e shoqërojnë, pa lejen time, Hijet e mia - të shkurtra, të gjata ... sipas orës diellore pa eklipse. Hijet e mia

ma bëjnë monologun - dialog duke u grindur me pjesën e padukshme të vetes sime, me apo pa shkak... Hijet e mia - pa zhurmë, pa konture bukurie. Vetëm Siluetë grafike prej Perëndie... Unë dhe Hijet e mia - një tango e pa kërcyer në asnjë skenë të botës së rreme. Kurriz më kurriz me njëra - tjetër, me të njëjtën Frymë, jetojmë si dy shemra.

Me të gjitha proceset që prodhojnë poezia dhe vetë të menduarit fillon të duket sikur kërkon jo vetëm mendim, por edhe vizualitetin se "mendimi lëviz", (Ferber: 1985) brenda dhe jashtë literalizmit, në vargjet: monologun tim, përgjatë hapave të shëtitjeve/në orët e ditës/e shoqërojnë,/pa lejen time,/Hijet e mia - /të shkurtra, të gjata .../sipas orës diellore pa eklipse. Metafora e hijes, projekton një postmodernizëm, më përtej përpjekjeve për të kuptuar, si një çështje të përvojës së dikujt (të poetes ose lexuesit) dhe jo si qëllimin e dikujt, se interpretimi është çështje reagimi sesa kuptimi. Dysia vazhdon edhe në vargjet: hijet e mia/ma bëjnë monologun -

dialog/duke u grindur/me pjesën e padukshme/të vetes sime, me apo pa shkak.... Jo një hije, por disa (hije dhe dyshimet tona) që lëvizin fijen e një lloj "ekuilibri shpirtëror" midis së mirës dhe së keqes për një teori të njohje së vetes dhe "kontradiktat" e asaj pjesë të padukshme, asaj që ne e quajmë ose Djalli ose Engjëlli i fshehur njerëzor, në dysinë tonë të rriqit dhe zbrapset, duke ndërlidhur arsyen dhe energjinë, dashurinë dhe urrejtjen, si pjesë e nënvetëdijes të ekzistencës njerëzore apo të cogito-s shpirtërore (Satri: 2011). Njëjtësimi i unit poetik autorial me përsiatjet e metaforës emërorë: hijet e mia (shumës), imazhi i vetes i pasqyruar në formën e hijes, si materie e padukshme (jashtë fizikes), ku femërorja është atë këmbëngulëse. Fjalët në poezi janë të lidhura me dukuritë shkakore jo thjesht një "letrariet", por trope të metaforës së pasqyrimin të vetes përtej vetvetes (Bloom: 1975). Në vargjet: hijet e mia -pa zhurmë,/pa konture bukurie./Vetëm Siluetë grafike/prej Perëndie.../Unë dhe Hijet e mia -një tango e pa kërcyer/në asnjë skenë të botës së rreme, struktura atë e thellë e një dimensionit simbolik, (Terziu: 2014) duke kërcyer me hijen [përsëritet katër herë]sidosmos nën "petkun" e reticencave, është si frymëmarrje/-frymëdhënie në pauzat e vallëzimit me një të verbër tek filmi "Aromë

gruaje" (një lojë imazhi me kërcimin e Al Paçinos), është edhe imazhi i Ilirjanës (poetja luan me imazhet poetike). Asgjësimi i hijes është njëjtësuar me "asgjësimin e shpirtit" që bëhet burimi kryesor i patosit lirik në poezi, në vargjet: kurriz më kurriz me njëra - tjetër,/me të njëjtën Frymë,/jetojmë/si dy shemra (FGJSH: 2006) [(kuptimi i fjalës: shëm/ër,-ra emër i gjinisë femërore; numri shumë; -ra(t) 1. gruaja e dytë e një burri kundrejt gruas së parë që rron me të: janë shemra)]. Metoda dhe intuita zëvendëson qëllimin, duke ndjekur një teori ekspresioniste dhe konstruktive, nëpërmjet asgjësimin të vetë postmodernizmit që decentralizon autoritetin dhe përqafon pluralizmin, (Ashton: 2005), duke inkurajuar një pikë "panoptike" ose të shumanshme të pamjes. Ajo e ushqen shpirti me ndjesi të reja, me larushi temash plot shqetësime jetësore, nëpërmjet temperamentit impulsiv, ka krijuar një poetikë të sajën, sepse semantika e fjalëve ka tejshpuar (te) përtej shigjetën e fatit, me nota platonike dhe përmasa universale, (blogspot: 2008). Lirizmi i theksuar, mirësia dhe dashuria multidimensionale, pasqyron subjektivitetin e mimesit (realitetit), që qartësojnë mesazhin e poetes ndaj lexuesit, jo vetëm duke drituar feminizmin e saj, por identitetin poetik unik të Ilirjana Sulkuqit.

RIMË E TRETUN

Poezia "Rimë e tretun" është një krijesë mjaft delikate, por e koklavitur. Pasi nis me një sentencë, të pakthyeshme, tregon një histori që shoqëron sentencën, jep një vijimshmëri gati absurde dhe shoqëron vizionin e këtij absurditeti, por...

(Hamdi) Erjon MUÇA

Teksa lexoja për disatën herë poezinë e Migjenit, "Rimë e tretun", herën e fundit, kjo poezi më solli në mendje poezinë e Blake-ut, "Plisi dhe guri i zallit". Migjeni është një nga poetët tanë, në mos, poeti ynë më i habitshëm. Jo vetëm sepse shkroi çka nuk qe shkruar më parë në Shqipëri, por edhe sepse përdori në mënyrë mjaft të veçantë artin e fjalës; nganjëherë të duket sikur brenda një poezia janë shkrirë jo vetëm zhanre të ndryshme letrare, por edhe këndvështrime të ndryshme ngjarjesh, njëherësh. Pra sikur kemi dy individë që shohin një ngjarje nga këndvështrime të ndryshme dhe e tregojnë njëkohësisht; si koncept ky i përket deri në një farë mënyre naivëve. Vetëm se ai përdor mjaft metafora hermetike në brendësi të këtyre koncepteve. Ndaj, në vështrim të parë poezitë e Migjenit, kanë një koklavitje rrëmbyese; kjo, sipas profesor Arshi Pipës, ishte një lloj defekti i poezive të Migjenit, shkaktuar nga ndryshimet e gjendjes fizike; meqë Migjeni vuante nga tuberkulozi...

Poezia "Rimë e tretun" është një krijesë mjaft delikate, por e koklavitur. Pasi nis me një sentencë, të pakthyeshme, tregon një histori që shoqëron sentencën, jep një vijimshmëri gati absurde dhe shoqëron vizionin e këtij absurditeti, por...

Jeta i kaloi si një gotë shampanje. Fjala e tretun në dialektin shkodran ka dy kuptime, gati të afërta në thelb, por diametralisht të largëta në konceptim kur përdoren. Në Shkodër e tretun do të thotë e hedhur, por nëse thua: e kam tret, ka të bëjë me një veprim të qëllimshëm, me vetëdije të plotë. Vetëm se mund edhe të thonë: mos e kam tret pa dashje! Pra, është një veprim jo i vetëdijshëm, flitet për diçka që nuk ekziston më, por në rastin e parë askujt nuk i vjen keq ndërsa për të dytin, ekzekutuesi i tretjes ndihet fajtor për veprimin e tij. Madje, me një vështrim më të imtë, fjala tretë është shumë më thellë se hedh; të jep përshtyp-

jen e shpërbërjes fizike...

Pra, kur e lidh me titullin, në të dyja versionet, kemi të bëjmë me hedhjen (shpërbërjen e materies) e jetës shpejt si të ishte një gotë shampanje, por me versionin e dytë del në pa edhe më, dhunshmëria psikologjike e këtij vargu sentencial. Pa dashur jetën e treti si një gotë shampanje. Ia ndjeu shijen, freskinë, iu përndez paksa qiellza nga bulëzat e gazta, por gjithçka përfundoi shpejt; i la në gojë shije mëdyshje. Jeta i shijoi, por nuk e ngopi...

Po t'i kish vënë titullin "Tretun" dhe ta kish lënë vetëm me këtë varg, Migjeni do të bënte atë që bëri Ungareti në Itali, poezinë më të shkurtër; Poezia e Ungaretit titullohet "Mëngjes" dhe ka vetëm këto fjalë: Ndrrihem me pafundësi...

Nett i çoi në shtretër mbi gji të grave, të cilat e deshtën fort e ma fort për para sesa për kafshimin e tij të dhambëve. dhe syparia ra...

Protagonisti vdiq... Kjo strofë në pamje të parë duket sikur flet shkoqur, e pikërisht tek ky eksplicitet qëndron metafora e mrekullueshme. Në botën moderne, mondane, dëfrimi ndryshe quhet edhe "jetë natë", shtrati është vizioni që njeriu i jep kënaqësisë para- jsoe dhe kjo shoqërohet me: gji të grave; pra në zemër të epshit më të dëshiruar nga qenia humane. Por, kënaqësitë, veset, epshet nuk ndjekin njeriu e varfër; ato ndjekin atë që ka mundësi t'i blejë këto kënaqësi; Migjeni nuk na jep vetëm vizionin e një qenie që është gjithnjë në kërkim të kënaqësisë, por edhe për materializmin që shoqëron jetën e njeriut; njeriu është më i lidhur mbas fizikes se morales... Pra, kënaqësitë kërkojnë më tepër pasurinë se sa njeriun; Kafshimi i dhambëve; duket sikur kërkon të tregojë lidhjen tonë me botën shtazore... Kënaqësitë e kësaj jete nuk lidhen me forcë, por me para; bota njerëzore ka vendosur një çmim për gjithçka! Gjithçka na rrethon, me atësi njerëzore nuk është aspak reale; kemi të bëjmë me një tragjik-omedi groteske. Në momentin që njeriu

vdes, përfundon (u tret; u shpërbë, u pluhurizua) edhe drama komike në të cilën ai aktroi si protagonist kryesor; miliarda protagonistë e miliarda komedi dramatike që përbëjnë tragjikomedinë e madhe që luhet, pambarimisht mbi këtë planet. Sa tallëse është gjithë kjo; por kjo ka një lidhje thuajse natyrale me Rezignatën; sa e shitur. Nuk ka post morturm, post scriptum, pasi ulet sipari gjithçka tretet; përgjithnjë...

Por nuk vdes shampanja! Nuk vdes dëshira! Nuk vdes vesi, epshi; gjithçka që tërheq njeriun, prej mishi, mbi këtë planet majmunësh. Mos e merrni për keq epitetin, e kisha fjalën për kopjacërinë e qenies njerëzore; si thuhet ndryshe: kopjac si majmun. Nuk vdes dëshira e njeriut për të jetuar, dëfryer duke kopjuar dëfrimet e të tjerëve; duke rinovuar dëfrimet e vjetra me emra të rinj! Tretet vetëm njeriu...

U lindën milionet me miliarda dëshira, kuj t'i lëshohet radha kur nuk ka batalla?

U shtua popullsia njerëzore mbi planet, duke i zënë vendin brezave të tretun, por me një handicap, dëshirat dhe veste u shtuan jo në proporcion me popullsinë. Duke ndjekur vargjet e gjenit kupton se njerëzit nuk kanë vetëm dëshirat dhe veste e veta, por edhe ato të paraardhësve të tretur. Askush nuk është keq për meditime, të gjithë janë të etur për shkrehje endjesh të pafundme. Jemi përballë një kataklizme psikologjike, globale; njeriu është i marr peng nga dëshirat e paplotësuara, ato të mbetura pezull. Ato po e mbysin ekzistencën e qenies njerëzore. Diçka të përfaqësojë ka trajtuar edhe Honore de Balzak në romanin e tij "Melmoth Pajtuasi". Ky roman bashkë me romanin "Vajza me sy të artë" dhe "Lëkura e Shagrenit" po të Balzak-ut, janë librat e parë të rrymës dekadentiste, hapja e kësaj epoqe që u mbyll vetëm në prag të Luftës së Dytë Botërore. Pra, Balzaku trajton dëshirat e njerëzore dhe me anë të një shpirti të lig, që futej në shpirtat e njerëzve, ai shpreh

degradimin e qenies njerëzore; na jep brishtësinë e saj edhe pse e ndërtuar me një koklavitje marramendëse. Edhe Migjeni, me anë të kësaj poezie, trajton hutimin e madh që përjeton qenia e tretun njerëzore.

Por do të ketë Karnera dhe do ketë poetën, gjithashtu edhe priftën.

E mrekullueshme, gjeniale, është mënyra se si Migjeni kërkon dhe gjen fjalë për të paraqitur sa më mirë imazhin që a në mendie. Karnera: në italisht do të thotë njëri i mbushur fizikisht me forcë të jashtëzakonshme. Me pak fjalë, egoist, prepotent. Pra, do të ketë edhe egoistë prepotentë, që kërkojnë me çdo kusht të kenë supremaci mbi gjithçka. Do të ketë edhe njerëz naiv, poetë, që mundohen të gjejnë me çdo kusht dritëhijet e jetës. Njerëz që vuajnë shpirtërisht, më tepër nga ç'mund të përballojnë. Njerëz, viktimë, të mendimeve, ndjesive që nuk u burojnë vetëm nga brendësia e qenies së tyre, por u vijnë edhe nga hapësirat e pamata të evolucionit njerëzor. Do të ketë edhe Priftën!

Migjeni me gjasë kishte fobi nga veshja e pushtetshme, që njeriu dëshiron me forcë. Më tepër se çdo veshje, kjo fobi qëndronte përballë teologëve; të veshur me një pushtet virtual, okult, të pakonceptueshëm si pushtet, për gjenitë, por të domosdoshëm, deri në tretje, për qenien njerëzore. Me fjalën priftën, ai do të nënkuptojë oportunistin. Sepse vetëm një oportunisist ka nevojë të vishet me petka pushteti fiktiv; pushtet që i frikëson njerëzit me tepër se çdo lloj pushteti. Një pushtet që u ka gllabëruar jo vetëm pasuritë njerëzve, por edhe ekzistencën.

Nuk vendosi profesorë, shkencëtarë, inxhinierë, apo doktorë, por priftën; figura e kontrollit psikologjik mbi masën. Këtë figurë mund ta ndërroni me lloje të tjera figurash, demagogjike, groteske, krijuar nga e tretura njerëzi. Pra kemi egoistët optimistë, që janë viktimat e përhershme të vesit dhe kërkuesit e pashtershëm të kënaqësisë, por që askurë nuk e pranojnë. Pesimistët; kërkuesit e rrugës çliruese të njerëzimit nga kthetrat e tretjes. Dhe oportunistët; klasa në minorancë që komandon, shtyp, tret nëpër labirinte të përbindshme kontrolli, shumicën e popullatës së kësaj bote.

Prifti ka për të thanë:

Ku do të shkojë ai që e çoi jetën si një gotë shampanje e ku ai me të thyeme dhambëve?

Këtu poeti sheh tërësinë e tablosë paradoksale njerëzore dhe me shpoti, duke i dhënë tone pyetje, evidenton defektet në kompozimin e këtij kuadri. Kuadër i gjallë që lëviz nëpër shekuj, që ndryshon aktor, personazhe, por me një libret të njëjtë. Skenografia ndryshon, egoistët (Karnera) bëhen gjithnjë e më grykës. Poetët (naivët pesimistë) ndryshojnë fjalët dhe tonalitetin e lëngimeve; diçka e ndryshojnë të paktën. Ndërsa priftën (oportunistët) kanë gjetur argumentin e duhur, ka mijëra vjet që argumenti mbetet i pandryshuar, e ndoshta kushedi përta mijëra vjet do mbetet tillë; ndoshta deri ditën kur bota njerëzore të jet e tretun brenda pikave të errëta të ndërjegjes së vet...

Jeta i kaloi si një gotë shampanje.

Nett i çoi në shtretër mbi gji të grave, të cilat e deshtën fort e ma fort për para sesa për kafshimin e tij të dhambëve. dhe syparia ra...

Protagonisti vdiq...

Por nuk vdes shampanja!

U lindën milionet
me miliarda dëshira,
kuj t'i lëshohet radha
kur nuk ka batalla?

Por do të ketë Karnera
dhe do ketë poetën,
gjithashtu edhe priftën.

Prifti ka për të thanë:
Ku do të shkojë
ai që e çoi
jetën si një gotë shampanjë
e ku ai me të thyerme dhambë?

Ja edhe Rima e tretun, e plotë, tretur mes dihatjeve të dy personazheve që duket sikur dialogojnë në brendësi të sajë. Dialogon poeti (naivi pesimist) me Karnerën (egoistin prepotent). Frazja e parë i takon poetit që tregon. Jep sentencën e një jetese të boshatisur. Ndërsa karnera, egoisti, shpalos me mendjemadhësi mendimin e vet tek strofa e dytë, e po në këtë strofë i ndërhyt poeti dhe mundohet ta bëjë të heshtë. Por, egoisti nuk stepet dhe jep sentencën e vet, të cilën e shoqëron me një strofë të mbushur me përkrahje. E në fund, poeti merr drejtimin e dialogut, e mbyll atë, në mënyrën e vet, poetike, pesimiste, vëzh-

guese. Me dhimbje, më tepër për të gjallët se për të vdekurit...

Tani të dalim te lidhja e kësaj poezie me poezinë e Blake-ut. Edhe aty kemi një bashkëbisedim, mes poetit, naivit të përkëmbur, të shtypur, dhe egoistit të pastër nën ujën e përroit, që e ka rrumbullakuar me përkundjet e veta. Madje, ka edhe një lidhje gati magjike, që nëse e lidh, ia vë në fillim strofën e fundit të poezisë "Rimë e tretun", poezia e Blake -ut, "Plisi dhe guri i zallit" duket sikur del nga fshehtësia e vet vizionale dhe paraqitet nudo, me një përvijimshmëri koncepti filozofik, siç mund të jetë konceptuar nga vetë poeti i madh anglez.

Prifti ka për të thanë:

Ku do të shkojë
ai që e çoi
jetën si një gotë shampanjë
e ku ai me të thyerme dhambë?

"Dashuria nuk kërkon vetëm kënaqësinë e vet,

Dhe ndaj vetvetes nuk ka asnjë ngutje,
por i jep të mirën e vet tjetrit, e krijon një pariz
në dëshpërim të ferrit".

Një plis prej argjile të shkelur

nga këmbët e bagëtive këndoi këtë,
por një gurë zalli që ndodhej brenda përroit,
në këtë mënyrë ia riktheu vjershën:

"Dashuria kërkon vetëm kënaqësinë e vet,
e kësaj kënaqësie një tjetër kërkon t'i lidhë,
e lumtur edhe nëse tjetri humb mirësinë,
e për inat të parizit krijon një ferr".

William Blake

PLISI DHE GURI I ZALLIT

"Dashuria nuk kërkon vetëm kënaqësinë e vet,
Dhe ndaj vetvetes nuk ka asnjë ngutje,
por i jep të mirën e vet tjetrit, e krijon një pariz
në dëshpërim të ferrit".

Një plis prej Argjile të shkelur
nga këmbët e bagëtive këndoi këtë,
por një gurë zalli që ndodhej brenda përroit,

në këtë mënyrë ia riktheu vjershën:

"Dashuria kërkon vetëm kënaqësinë e vet,
e kësaj kënaqësie një tjetër kërkon t'i lidhë,
e lumtur edhe nëse tjetri humb mirësinë,
e për inat të parizit krijon një ferr".

Mbresa

MOTIVI I SHTEGTARIT TË VETMUAR

(Rreth novelës "Haxhiu i Frakullës" të Vath Koreshit)

Xheni SHEHAJ

Vath Koreshi është ndër shkrimtarët më të spikatur në arenën e letërsisë shqipe. Në novelën "Haxhiu i Frakullës", ai trajton motivin e shtegtarit vetmuar që endet në kërkim të dashurisë. "Haxhiu i Frakullës" e dërgon lexuesin në një mjedis ku përzihen aromet orientale me tiparet e doket shqiptare. Atmosfera e krijuar në vepër është e mbrujtur me orientalizma, kurse ngjarjet e përkasin kohës së perandorisë osmane. Duket se jeta rrjedh e qetë në qytetin e Beratit, mes punës së përditshme, mbledhjeve në Tabakhanen e qytetit ku poetët, oratorët, shkrimtarët pinë nga një gotë e thurin vargje. Nuk mungon konkurrenca mes poetëve më në zë e as përplasia mes brezave e ideologjive.

Një nga poetët e rinj që frekuenton kafenenë është edhe Haxhiu. I ri, i bukur, me zë të ëmbël, ai është një poet premtues. Por, qetësia e tij ashtu si dhe qetësia e qytetit do të prishej nga ardhja e udhëtarit turk, Serdar Ali Hani dhe vajzës së tij, Meremxhesë. Meremxheja paraqitet si një adoleshente tekanjoze që përfiton nga pozita e t'et (gjuri i djathtë i Sulltanit) për t'u sjellë si të dojë. Takimi i Haxhiut me të do të jetë dhe fatkeqësia e tij. I ftuar në mbrëmje për të kënduar për miqtë, ai njihet me vajzën. Gjatë takimit të tyre Meremxheja tekta sheh që të gjithë të pranishmit qeshin e vetëm Haxhiu rri serioz, ndihet e fyer dhe vetmevete lëshon një kërcënim:

"Je tepër i vogël për t'u mbajtur me kaq të madh, - mendoj ajo me ndjenjën e një fyerjeje që e pickoi si gjarpër. Prit pa e

shohim!"

A është e rastësishme që ajo i kërkon të këndojë këngën e shtegtarit të vetmuar apo është një lojë e mirëmenduar nga mendja djallëzore e turkeshës, që përkon me të ardhmen e Haxhiut?

"Si një bahçe e shkretë ky njeri,
pa zjarr e katandi ky njeri,
në këtë botë i vetëm pa njeri..."

Për njëzetënjete vite Haxhiu u kthye në një shtegtar të vetmuar që ende shkrretëtitave të Lindjes. E gjithë marrëdhënia e tyre përmblidhet në atë mbrëmje ku Haxhiu ishte ftuar për të kënduar për turkun e vajzën e tij. Ojnat, fjalët, gërricjet e saja prej maceje të egër e lënë djalin të heshtur. Raporti mes të dyve kulmon kur ai e kap për flokësh pas një shpulle që ajo i ka dhënë. Kurba nis e bie, zbutet derisa nga dramaticiteti i çastit nuk mbetet më asgjë. Është ky momenti ku duket se Haxhiu shihet nga hiri, shikimi e mendimet e vajzës.

"Dhe Haxhiu u çapit drejt saj, ai shikoi nga afër ata sy me xhixha që të verbonin, por çudi se sa të ftohtë e sa të ngrirë që ishin ata!"

Pas largimit të Meremxhesë nga qyteti, Haxhiu vuan, por edhe e mbledh veten: (Ndjeu një dhembje të madhe në zemër. Por tani kishin mbaruar të gjitha.) Por, nuk vonon shumë që mendja e zemra e poetit të ringrihen. Ardhja e mikut të tij, Bukriut, i cili i sjell lajme nga Meremxheja dhe një unazë të sajën, nxisin ëndërrimin e Haxhiut. Unaza e Meremxhesë ishte nishani i saj, besa e saj për Haxhiun. Porosia e vajzës që: "Në më kërkofte, në Samarkandë më gjen, te sheshi i Registanit".

Haxhiu u largua nga shtëpia për të ndjekur gjurmët e vajzës në një ditë tetori me shi e vetëtimë. Odiseja e tij nëpër shkretëtira, vise të humbura e të harruara nga Zoti, e çoi atë të bënte punë të ndryshme, të endej si zhelan, i palarë, i pangrënë, i këputur, të lypte një simite e të flinte ku të mundej. Pas tre vitesh mbërriti në Samarkandë: (Udhë, udhë, udhë. Udhë e pafund, nga skaji në skaj të botës, me shpresë se shkonte drejt dritës, por me lodhje, dëshpërimë e mundime të pasosura.) Dramaticiteti shpaloset egërsisht në çastin kur Haxhiu pyet e kërkon Meremxhenë dhe të atin e saj në sheshin e Registanit, në Samarkandë. Dhembja, dëshpërimi, mpirja e mbërthënjë Haxhiun e atij i duket se është në ëndërr. Ai pyet, lodhet, pyet sërish. Lind kështu një bashkëbisedim mes personazhit dhe autorit. Autori tenton ta kthejë në vete personazhin e tij të humbur. Zhvillohet kështu një dialog mes tyre.

- A nuk e pikase që ajo donte të lozte me ty? A nuk ia vure re sa të ftohtë i kishte sytë?

- Unaza e saj më ka djegur në gji. Ishte fjala e saj, besa e saj. A ka gjë më të lartë se besa? Ajo ka ngritur të vdekurin nga varri, që të mbante fjalën e dhënë.

- Po ku e ka besën e dhënë ajo, o Haxhi? Pse rend më kot?

- Ah, po më tha aq fjalë të bukura, sa s'i kisha dëgjuar kurrë. I kam besuar të gjitha, se i kam ditur që këto janë fjalë të rënda si guri.

Dhe fjalët brenda tij gjetën rrugën e dolën. I vetmuar, i dëshpëruar, i tejloshur e shpirtvuarë, Haxhiu e ndau veten më dy

duke folur me të për të mos u çmendur. Fjalët e tij përkthenin mendimet që i lëvrinin në kokë:

"O gënjeshtër, e liga dhe e prapa, o fytyrë e djallit, që na paraqitesh si zanë dhe na fton nëpër gremina!"

Meremxheja gënjeu Haxhiun, e bukur si perri ajo ishte djalli vetë. E nëse ndjek djallin shkon drejt humnerës.

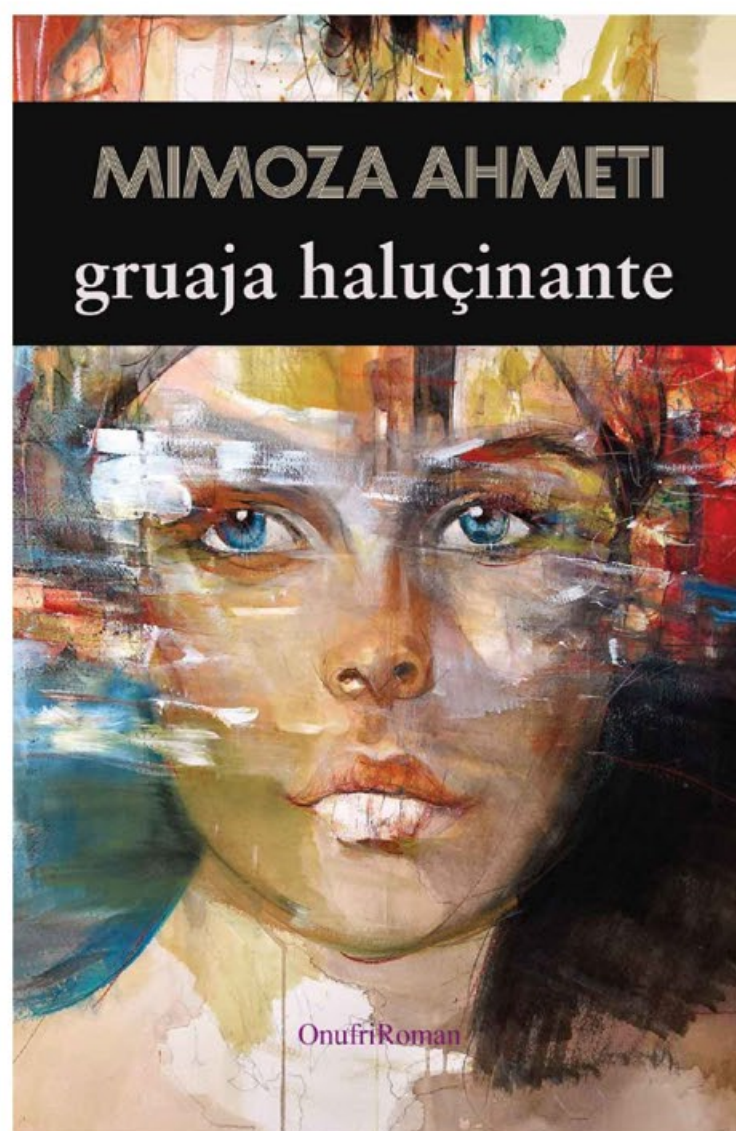
"Ajo është si tymi, ajo është si tymi, bërtitin ca fjalë të tjera. Tymi që shkakton kaosin!"

Haxhiu mes tymit (fjalëve të bukura, bukurisë, premtimeve) nuk mundi ta dallonte të vërtetën nga gënjeshtra.

"O dehje e hashashit, që na vjen me erën e trëndafilave, o gjumë i ëmbël me një zgjim të frikshëm (humbja e rinisë udhëve të botës, në ndjekje të dashurisë së gënjeshtër, largimi nga vatra, nga nëna, babai, miqtë, vendlindja, dhe fundi i hidhur, zhgënjimi). Kthimi ishte edhe më i rëndë e rraskapitës. Njëzetënjete vite nga Samarkanda në Stamboll e më pas në Berat. I rrëgjuar, i kapur për aq shumë vite pas një gënjeshtre, trup e shpirt i lodhur, Haxhiu nisi të jetonte me ritmin e tij të ngadaltë. Rinia kish humbur, prindërit kishin vdekur, miqtë ishin rregulluar, karriera që dikur ishte premtuese, tashmë dergej pa frymë. Në Tabakhanen e qytetit, Haxhiu i Frakullës i rrethuar nga djelmëria që e shihnin me admirim la amanetin e tij: "Mos rendni pas së kotës, mos rendni pas së huajës!"

GRUAJA QË JETON MIDIS JETËS DHE VDEKJES

(Përkitazi me në romanin "Gruaja halucinante" të shkrimtares Mimoza Ahmeti)

kursyera, të paqte, të çliruara nga teprimet, nga lidhëza parazite që nuk bëjnë tjetër veçse e rëndojnë shkrimin dhe e ngadalësojnë ritmin e të lexuarit. E kam dashur gjithherë poezinë e Mimoza Ahmetit, stilin e veçantë të të shkruarit të papengësë, të çlirët dhe imponues, sepse për mua, të frymshëm përmes fjalëve, të luash me fjalën pa e dëmtuar kuptimin e mirëfilltë të saj, kjo s'është veçse inteligjencë.

Në përgjithësi libri është ngritur mbi fjalë të rregullta, gati me një prerje të rregullt bistorie. Aspak të gjata për të lodhur lexuesin, edhe pse dihet se autorja nuk është nisur ta ketë qëllim në vetvete këtë fakt, përderisa çdo fjalë ka një rrjedhshmëri burimore për t'u lëvdur. E megjithatë edhe kur ka raste fjalësh të gjata, asnjëherë

pjesa e dytë e fjalisë nuk merr përsipër të shpjegojë pjesën e parë të asaj fjalie, siç ndodh shpesh me autorët e letërsisë moderne, apo përfaqësues të të ashtuquajturit "përroi psikik". Përkundrazi, fjalitë rrjedhin këndshëm me një ritëm të admirueshëm. Dhe kjo e zburon rrëfimin.

Fjalët janë si burimi, thotë autorja, por etja e lind burimin dhe prej aty rritet ajo energji e madhe jetësore që na ngazëllen. Mjafton të ndjekësh ritmin dallgëzues dhe ndjen përthithjen, plotënimin. Dhe fjalët në librin e Mimosës janë si kjo rrjedhë. Aq sa

të krijohet përshtypja se autorja nuk vuan shumë për të na çuditur me ngjarjet që kaplojnë jetën e kësaj gruaje apo gjendjet shpirtërore e shpërfytyrimin psikik të saj. Kjo gjuhë e artë metaforike që gjallon brenda këtij libri, është mënyra më e veçantë që dallon këtë shkrimtare, e cila duket se shkruan për një kast të caktuar, të veçantë lexuesish të përzgjedhur.

"Gruaja halucinante" nuk ka një emër të veçantë, ajo është thjesht gruaja që jeton midis dy gjendjeve të jetës dhe vdekjes që i shkaktojnë ankth, frikë, paqëndrueshmëri. Dhe si e tillë, ajo rreket të nxitojë të dalë nga këto gjendje. Kapet pas dëshirës për të zbuluar arsyet e ideve tronditëse të saj. "Gruaja halucinante" na tërheq me një delikatesë të bukur, naive, pavarësisht gjendjes së saj ankthioze. Por, në mënyrë të habitshme nuk e lodh lexuesin.

Dhe kjo është padyshim merita e jashtëzakonshme e autores që edhe nëse personazhi i saj vuan nga depresioni, përsëri ajo nuk e zhyt lexuesin në atmosferën mbytëse gri, përkundrazi protagonistja vuajtjen e saj të brendshme të ashtuquajturin shformim psikik që përjeton, përpiqet ta zbusë ndjeshëm me forcën e vullnetit të saj. Duke dashur t'i bashkëngjisë jetës, nuanca drite, pikërisht atë rrezatim që i kish munguar. Duke dashur të largojë atë realitet rutinor të ashpër që mbytyt shpesh jetët tona, kërkon të dalë nga ajo gjendje e kithët që zaptton gjithëherë qenien njerëzore, siç është përshtatshmëria e detyruar apo me fjalë të tjera rënia në rutinën vrastare të pandryshueshmërisë. Pikërisht kjo u mungon njerëzve normal, thotë protagonistja me gjuhën dhe mendjen e autores. Njerëzit nuk arrijnë të bëjnë "ndryshimin", duke e lënë jetën ashtu më kot të rrjedhë apo të pasqyrohet e ngathët e palëvizshme në një pasqyrë pasive. Njerëzit, thotë autorja, nuk e shohin njeri tjetrin në sy, e shmangin këtë fakt. Përse? Kjo, sepse ata kanë frikë nga pasqyrimi i vetvetes në sytë e tjetrit, prandaj dhe e keqja mbetet aty. Ata nuk e dinë (ndoshta dhe e dinë) se jeta e tyre buron pikërisht nga ky lloj reflektimi.

Autorja e nën mjaft mirë gjendjen psikologjike të personazhit, "simptomat" e

saj. Ajo e vendos këtë grua brenda këtij rrëfimi delikat për ta njohur, për t'i dhënë asaj sharmin e të qenit një grua e veshur me zgjuarsi, kuptueshmëri dhe guxim (pavarësisht halucinacioneve të saj), duke trazuar ndjeshëm emocionet, ndjeshmëritë tona, duke na bërë alert në kërkim të disa përgjigjeve të ftohta, përballë asaj shumësie pyetjesh që e kanë lodhur tashmë njeriun. Ç'ka përtej trupit, përtej shqisave? Sa mund të zgjasë dhe sa mund të ndikojë dhimbja në nocionin kohë? Përse njerëzit e kanë luksin për të jetuar, shijuar gjithçka nga perceptime që përthihen brenda vetëdijes? A është luks edhe vdekja? Apo është pragu i panjohur i kalimit të jetës në një tjetër dimension hapësinor të pakonceptueshëm nga njerëzorët?

Ndonjëherë të krijohet ideja se kjo grua e paemër është vet autorja që ka prirjen për të na zhytur nëpër rreshta për ta zhbiruar atë vet nëse do mundeshim, botën e saj mes vetmisë dhe ankthit. Dhe halucinacionet nuk janë veçse një kurth i saj për të na afruar dhe larguar kur ajo e sheh të domosdoshme. Ajo është gruaja që duket sikur jeton jashtë disa dimensioneve kohore, jashtë disa sistemeve kohore dhe që përpiqet t'i shpërfill. Shpesh herë pëson një ndarje të trupit nga shpirti, një shpirt i spostuar nga trupi. Dhe si e tillë gjendet në këtë dyluftim të qenies nga mosqenia, duke u rrokullisur aty ku vdes çdo çast e nuk ka duk as vdekja.

Vetmia që konsumon shpirtin njerëzor është temë e prekshme e lëvruar nga shumë autorë, sepse vetmia e ndjek njeriun hap pas hapi, i cili pavarësisht gjithçkaje e gjen veten sërish në një pikënisje të re. Koha përsëritet. "Grua halucinante" dhe vetmia e saj, kjo dhimbje rrëqethëse e patrajtë, por që ngulet thellë në mish dhe tru.

"Gruaja halucinante" është një rrëfim që të bën për vete, të josh dhe të shtyn në një pritjeje të re librash të poetes Mimoza Ahmeti, duke ruajtur të njëjtën lartësi. Një libër që edhe pasi e ke lexuar, ke dëshirë t'u rikthehesh paragrafëve që të kanë pëlqyer, fjalëve që të kanë rrëqethur, befasuar.

"Fjala, kjo shpikje e madhe e njeriut".

Alma ZENELLARI

"Gruaja halucinante" më ka dhënë kënaqësinë e madhe të të lexuarit. E kam shijuar çdo fjalë, çdo paragraf. Aq sa u jam rikthyer sërish, për t'i mbartur thellë në vetëdijen time. Kam ndjerë një tërheqje të tillë që gishtat e mi e kishin të vështirë të mbyllnin kapakët e librit. Përkundrazi, ashtu si sytë ata nxitonin të kthenin me ngutje faqen pasardhëse. Ishte një shtytje e këndshme brenda rrjedhës logjike të fjalëve. Fjalë të ujdësura me kujdes, të

Film

SËMUNDJET QË PREKIN SHKRIMTARET

Filmat në fjalë janë një simbolikë e shumë statistikave, intervistave dhe rrëfimeve individuale të kryeredaktorëve, redaktorëve, profesorëve, të cilët tregojnë se shkrimtarët gra përballen me sfida të shumëfishta gjatë rrugëtimit të tyre

Nada DOSTI

Njëra quhet Valeria tjetra Rakela, të dyja spanjolle. Njëra jeton në Madrid, tjetra në Barcelonë, dhe të dyja janë gra novelistë. Të dyja vuajnë nga sëmundjet të zakonshme që i prekin shkrimtarët, veçanërisht gratë.

E para vuan nga sindroma e mashtruesit (impostor syndrome). Teksa përpiqet të shkruajë novelën e saj të parë, dhe duke e gjetur veten nën presionin për t'ia dorëzuar shtëpisë botuese draftin e parë të librit, ajo goditet nga fenomeni që

njihet si bllokimi i një shkrimtari. Gjendje e cila kaplon çdo lloj shkrimtari të ri ose të vjetër, qoftë në moshë qoftë në përvojë, ka të bëjë me një bllokim të krijimtarisë në atë lloj niveli sa duket sikur asgjë nuk e frymëzon më, dhe pavarësisht çdo përpjekjeje për të zhgarravitur ndonjë fjalë, letra (ose faja e wordit) mbetet bosh. Të hequrit dorë nga një punë e mërzitshme, e cila nuk i fal lumturi, kthehet në një nga shkaqet që Valeria të rifitojë frymëzimin, dhe duke ndërruar stil dhe mënyrë të rrëfyeri, arrin të shërohet dhe nga sëmundja vetëdiagnostikuese e

sindromës së mashtruesit, duke arritur që jo vetëm të publikojë novelën e parë, por që të korrë aq shumë sukses, saqë shtëpia botuese arrin ta joshë me propozimin e një bashkëpunimi të ri. Kur arrin ta shohë librin e saj në duar të lexuesve të ndryshëm në përditshmërinë që e rrethon dhe ftesa për të folur në një universitet për rrugëtimitin e saj deri te botimi i librit, janë ndër skenat që flasin për ëndrrën më të madhe të një shkrimtari.

E dyta, Rakela pra, vuan nga pasiguria ose kompleks i vetëbesimit të ulët që e ndalon atë për të ndarë shkrimet e saja

me të tjerët. Filmi hapet me një skenë, e cila tregon shumë për natyrën e saj si shkrimtare e re dhe e ndrojtur: një kolege rrëmben fletën e saj të shukur dhe lexon pa zë, ndërsa profesori e pyet nëse dëshiron ta lexojë me zë, duke e ndarë shkrimin e saj me të tjerët, ajo heziton, duke thënë: "Nuk është asgjë".

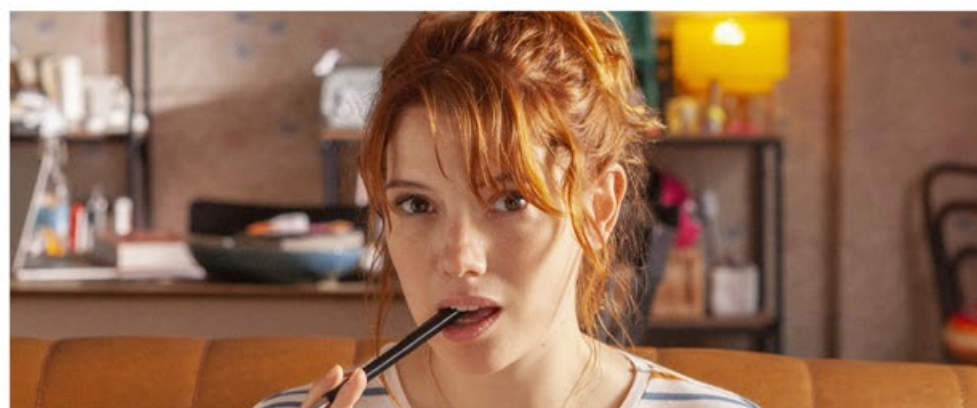
"Të rrëfesh një ngjarje nuk mjafton vetëm të dish të shkruash, por duhet të jesh e pajisur edhe me guximin për ta rrëfyer atë", shprehet ajo.

Rakela është një studente e gjuhës dhe letërsisë, e cila herë pas here hutohet nga

sfidat e moshës, përsëri arrin të përfundojë novelën e saj të parë, e megjithatë goditet nga pasiguria dhe mungesa e besimit të vetja. Pavarësisht se profesore-sha e saj e letërsisë i propozon që ta dërgojë dosjen e saj një shtëpie botuese, duke përdorur atë vetë si referencë, Rakela nuk arrin ta shtypë butonin "Dërgo". Në vend të saj, këtë e bën një mik i ngushtë dhe ia dërgon dosjen shtëpisë botuese dhe propozimi për botim pranohet me sukses.

Filmat në fjalë janë një simbolikë e shumë statistikave, intervistave dhe

rrëfimeve individuale të kryeredaktorëve, redaktorëve, profesorë të shkrimtarisë, të cilët tregojnë se shkrimtarët gra përballen me sfida të shumëfishta gjatë rrugëtimit të tyre. Shumica prej tyre nuk kanë të bëjnë vetëm me faktin se nuk merren seriozisht apo nuk vlerësohen mjaftueshëm aq sa dhe meshkujt shkrimtarë, por edhe me faktin se paragjykimet e shumta dhe një sistem i tërë ka bërë që të kenë më pak besim tek vetja, por mbi të gjitha të pajisen me një mungesë guximi, i cili i pengon ato të përparojnë në rrugëtimit të tyre si shkrimtare.

Botime

KOPSHTARI I ËNDRRAVE - NJË HIMN PËR LIBRIN DHE LEXIMIN

Mbi librin "Kopshtari i ëndrrave", autor: Cladio Gobbetti, ilustrimet dhe dizajni: Diyana Nikolova, botuar nga Sh. B. Mediaprint, Tiranë 2021, përkthyer nga Arta Marku

Xhahid BUSHATI

CLADIO GOBBETTI u lind në Foligno, Itali. U diplomua për Letërsi dhe Filozofi në Universitetin e Urbino. Adoleshencën e jetoi në Pesaro. Pas diplomimit, u transferua në Milano për të ndjekur një master në shkrimin krijues. Ai ka punuar për agjenci të mëdha reklamash, duke fituar çmime kombëtare dhe ndërkombëtare. Aktualisht është autor televizioni dhe profesor në Akademinë e Re të Arteve të Bukura në Milano. Vitet e fundit ka krijuar një pasion për librin për fëmijë. Librat e tij janë përkthyer në Francë, Angli, Spanjë, Kanada, Kinë, Turqi, Tajlandë, Rusi, Amerikë e Jugut, Shqipëri, Rumani, Sllovaki, Vietnam, Japoni dhe Greqi.

Në një rruzull me "një emër të bukur që s'ia di kush" jeton një burrë shumë i vjetër, aq i vjetër sa nuk i kujtohet as mosha e vërtetë. Mban një kapele qesharake, ka një mjekër të gjatë e të bardhë, një palë syze dhe shkruan mbi një fletë me një makinë të zhurmshe shkrimi me taste të prishura. Pasi përfundoi së shkruari fletën, burri nis të kërkim të vendit të përkryer ku e mbjell dhe pastaj rikthehet që të përkujdeset për të. Nga ajo faqe e mbjellë, pas përkujdesjeve të gjata mbin një pemë shumë e bukur me trung të trashë dhe kurorë të dendur, që ka fletë në vend të gjetheve. Kur fletët piqen, burri nis t'i vjelë, i bën piring me kujdes, i lumtur nga rezultatet e një pune të gjatë. Më në fund i qep me dorë njëra pas tjetrës derisa bëhen libra dhe i le të lirë që të fluturojnë jashtë dritares së shtëpisë. Librat bëjnë një rrugë shumë të gjatë, mbi dete e shkretëtira, ditën e natën dhe, në fund arrijnë në një bibliotekë, ku çlodhen mes historive të tjera që lexuesit mund të zgjedhin.

Një libër i ilustruar bukur plot magji, shije dhe fantazi nga Diyana Nikolova. Ajo ka lindur në Bullgari. Ka punuar si grafiste dhe drejtuese arti për disa

agjenci publicitare të rëndësishme. I është kushtuar ilustrimeve për fëmijë.

Ky libër për problematikën që mbart, për misionin që përçon, është i rëndësishëm, jetik dhe jeton sa të ketë frymë bota. Vogëlshët nuk duhet ta humbasin këtë libër të vyer. Të rriturit duhet ta lexojnë jo vetëm për vete, por në një bashkëbisedim prindëror e të këndshëm me fëmijët e tyre. Është një himn i bukurisë së librit dhe i fuqisë së leximit që, si një farë pasi mbillet ka nevojë për përkujdesje, përkushtim dhe dashuri në mënyrë që t'i japë frytet dhe të krijojë sa më shumë lexues.

"Kopshtari i ëndrrave" është një tekst i bërë me fjalë delikate dhe muzikale që mund të lexohet fare mirë me zë të lartë, me imazhe poetike me ngjyra pastel. Një histori që ka shijen e një përralle, "historia e të gjitha historive" që përçohet qysh në kopertinë, ku duket një burrë me përparëse që e ka futur kokën brenda fletëve-gjethë dhe, qysh në titull në mënyrë kuptimplote librat i krahason me ëndrrat.

Shkrimtari CLADIO GOBBETTI, në vitin 2022 është nderuar me çmimin e madh "Andersen" - Baia delle Favole, një çmim që kanë krijuar me emër botërorë, si: Italo Calvino, Alberto Moravia, De Filippo etj.

Ardhja e librit "Kopshti i ëndrrave", i munguar në bibliotekën shqipe, nga Sh. B. Mediaprint është një akt fisnik e kulturor, ku vlera e librit ka dimensione planeti. Në fakt, kjo Shtëpi Botuese, në zgjedhjet e saj ka shije, cilësi, kulturë e edukim të librave të përkthyer që kanë bërë emër në botë. Ato kanë pasuruar e dritësuar letrat shqipe, dhe e ka përballur atë me modele letrare. Me këtë libër plot ëndrra, duhet të nis krijimi i çdo biblioteke fëmijësh e të rriturish. Nuk mund të lë pa përmendur punën magjike të përkthyeses Arta Marku. Përse e them: 'magjike'? Sepse i tillë është ky libër, dhe përkthyesja ruajti testamentin e shpirtit të tij: Kopshtari dhe ëndrrat e tij të përbotshme!

NUMRI I ARDHSHEM ME 5 GUSHT

HEJZA

20 KORRIK, 2023

Kryeredaktor i Hezës: **Avni Halimi** (avni65halimi@gmail.com)

Editon Produksioni **TAKAT STUDIOS**

Drejtor: **Genc Halimi** (genc@takat.tv)

Rruga e Kaçanikut nr. 208, Shkup, 1000